

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

SOCIETY AND SOCIAL WORK

ISSN 1302-7867

1/2000

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını
Publication of School of Social Work

SAYI/Issue: 1 AY/Month: Ekim YIL/Year: 2000

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

▪ Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanında bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.

▪ Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayım değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.

▪ Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.

▪ Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.

▪ Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.

▪ Metin dört kopya olarak sunulmalıdır. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte diskete kaydedilerek de verilmelidir. Disketin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren diskette birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un Ofis 98 ve 2000 sürümleri tercih edilmelidir. Önlem olarak dosyaların bir kopyasının yazarda bulunması önemlidir.

▪ Yazımın bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa ünvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).

▪ Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.

▪ Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

▪ Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi otomatik konarak (sola dayalı), açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

▪ Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:

Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999, 26)

İki ya da üç yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, Terim, Dereli, 1999, 42)

Üçten fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve ark., 1999, 22)

Birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999, 26; Korkut, Terim, Dereli, 1999, 42; Korkut ve ark., 2000, 22)

▪ Yararlanılan kaynaklar yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kaynak bir kitap ise: KORKUT, Bekir. **Toplum Değerleri**, C. 1, Ankara: Toplum, 1999.

Kitaptan bir bölüm ise (tek yazarlı): KORKUT, Bekir. "Toplumsal Değişimin Aşamaları", **TODAİE, Toplumbilim Kongresi Raporları**, Editör: Mehmet ERDURAN, Ankara: TODAİE, 1997, s. 122-128.

Kitaptan bir bölüm ise (çok yazarlı): ERDİNÇ, Kemal, Tuncer ARI, Betin MERAL. "Çocuk Psikolojisinde İmgelem", **Çocukların Duyumları**, Editör: Serap DERELİ, Kadir BULUT, Ankara: Batel, 1999, s. 26-34.

Makale ise: ARICA, Selim. "Tedirgin Davranışların Kökenleri", **SBAD Dergisi**, C. 3, S. 7, 1988, s. 43-51.

Yayınlanmış proje ise: ÇEVRE DOSTLARI DERNEĞİ (ÇDD), **İlköğretim Öğrencilerinde Çevre Bilincinin Geliştirilmesi Projesi**, 23 Mart 1998-25 Mayıs 1999, Ankara: 1999.

Yayınlanmamış bir tez ise: SUN, Tahir. "Anababa Davranışlarının Çocuğun Kimlik Gelişimindeki Etkisi", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.

Rapordan alınmış ise: DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, "1998 Yılı Kentleşme Programının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar", Ankara: DPT, 1999.

▪ Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, ÇİZELGE: 1 ya da ŞEKİL: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.

▪ Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

▪ Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.

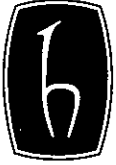
TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını

Publication of School of Social Work, Hacettepe University

SAYI/Issue: 1 AY/Month: 10 YIL/Year: 2000

H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Adına

SAHİBİ/Owner

Prof. Dr. A. Beril Tufan

YAYIN YÖNETMENİ/Editor

Prof. Dr. Sevda Uluğtekin

YAYIN KOORDİNATÖRÜ/Editorial Koordinator

Prof. Dr. İlhan Tomanbay

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof. Dr. Sevda Uluğtekin

Prof. Dr. Işıl Bulut

Prof. Dr. İlhan Tomanbay

Yrd. Doç. Dr. Ümit Onat

Özcan Kars

Yazışma adresi:

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Fatih Cd. 195, Çıftasfalt – Keçiören
06290 ANKARA

Tlf: 0090.(0)312.355 40 00; 355 21 30

Fax: 0090.(0)312.355 57 71

WEB: <http://www.shy.hacettepe.edu.tr>

E-Posta: shy@hacettepe.edu.tr

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

AKŞİT, Prof. Dr. Belma (Başkent Üniv. İletişim Fak.); AKYÜZ, Prof. Dr. Emine (A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak.); ARIKAN, Doç. Dr. Çiğdem (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); ASLAN, Prof. Dr. Perihan (H.Ü. Sağlık Teknolojisi Yük.); ATAUZ, Prof. Dr. Sevil (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); BABAOĞLU, Prof. Dr. Müberra (H.Ü. Ev Ekonomisi Yük.); BERTAN, Prof. Dr. Münevver (Bilkent Üniv. Uluslararası Çocuk Sağlığı Mrk.); BEYAZOVA, Prof. Dr. Ufuk (G.Ü. Pediatrik Bilimler); BİLİR, Prof. Dr. Nazmi (H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı); BOZCUK, Prof. Dr. A. Nihat (H.Ü. Fen Fak. Biyoloji Böl.); CILGA, Doç. Dr. İbrahim (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); ÇAKMAKLI, Prof. Dr. Kemal (İ.Ü. Çapa Tıp Fak. Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları); ÇETİNGÖK, Prof. Dr. Muammer (Tennessee Üniv. A.B.D.); ÇOTUKSÖKEN, Prof. Dr. Betül (İ.Ü. Edebiyat Fak. Felsefe Böl.); DEMİRÖZ, Yrd. Doç. Dr. Filiz (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); DÖKMEN, Prof. Dr. Üstün (A.Ü. Eğitim Fak.); DUYAN, Yrd. Doç. Dr. Veli (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); EMİROĞLU, Prof. Dr. Vedîa (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); ERDİL, Prof. Dr. Fethiye (H.Ü. Hemşirelik Yük.); ERKAN, Prof. Dr. Gönül (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); GÖKÇE, Prof. Dr. Birsen (H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Kamu Yönetimi Böl.); GÖKLER, Prof. Dr. Bahar (H.Ü. Tıp Fak. Psikiyatri); GÖNEN, Prof. Dr. Emine (A.Ü. Ziraat Fak. Ev Ekonomisi Yük.); GÜLER, Prof. Dr. Çağatay (H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı); GÜVENÇ, Prof. Dr. Bozkurt (H.Ü. Edebiyat Fakültesi Antropoloji Böl.); İL, Yrd. Doç. Sunay (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); KAHRAMANOĞLU, Doç. Dr. Ertan (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); KARATAŞ, Yrd. Doç. Dr. Kasım (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); KARTAL, Prof. Dr. Kemal (İnönü Üniv. İktisat Fak. Kamu Yönetimi Böl.); KAYIHAN, Prof. Dr. Hülya (H.Ü. Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yük.); KELEŞ, Prof. Dr. Ruşen (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.); KOÇYILDIRIM, Doç. Dr. Şener (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); KONANÇ, Prof. Dr. Esin (Doğu Akdeniz Üniv. K.K.T.C.); KONGAR, Prof. Dr. Emre (Yıldız Üniv. İşletme Fak. İşletme Böl.); KUÇURADI, Prof. Dr. Ioanna (H.Ü. Ede. Fak. Felsefe Böl.); KUMBASAR, Prof. Dr. Hakan (A.Ü. Tıp Fak. Psikiyatri); KUT, Prof. Dr. Sema (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); KUTLUK, Prof. Dr. Tezer (H.Ü. Tıp Fak. Onkoloji); KÜÇÜKKARACA, Yrd. Doç. Dr. Nilgün (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); MAVİLİ AKTAŞ, Doç. Dr. Aliye (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); ONAT, Yrd. Doç. Dr. Ümit (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); ORTAYLI, Prof. Dr. İlber (A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak.); OTO, Prof. Dr. Remzi (Dicle Üniv. Tıp Fak.); ÖKTEM, Prof. Dr. Ferhunde (H.Ü. Tıp Fak. Çocuk Psikiyatrisi); ÖNGEL, Prof. Dr. Erkan (YÖK Denetleme Kurulu); ÖZBAY, Prof. Dr. Ferhunde (B.Ü. Fen Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.); ÖZTEK, Prof. Dr. Zafer (H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı); PEKCAN, Prof. Dr. Hikmet (H.Ü. Sağlık İdaresi Yük.); SAYIL, Prof. Dr. Işık (A.Ü. Tıp Fak. Psikiyatri); TERAKYE, Prof. Dr. Gülşen (9 Eylül Üniv. Hemşirelik Yük.); TOROS, Prof. Dr. Aykut (H.Ü. Nüfus Etüdüleri Enst.); TUFAN, Prof. Dr. A. Beril (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); TUNÇBİLEK, Prof. Dr. Ergül (H.Ü. Nüfus Etüdüleri Enst.); TURAN, Prof. Dr. Nihal (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); ÜNAL, Prof. Dr. Serhat (H.Ü. Tıp Fak.); ÜNER, Prof. Dr. Sunday (H.Ü. Nüfus Etüdüleri Enst.); ÜNLÜ, Doç. Dr. Erden (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yük.); VOLTAN ACAR, Prof. Dr. Nilüfer (H.Ü. Eğitim Fak. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Böl.); YILDIRAK, Prof. Dr. Nurettin (A.Ü. Ziraat Fak. Ekonomi Böl.); ZEYTİNOĞLU, Prof. Dr. Sezen (Ege Üniv. Edebiyat Fak. Psikoloji Böl.)

ISSN 1302-7867

TEKNİK SORUMLU/Technical Manager: İlhan Tomanbay; DAĞITIM VE ABONE İŞLERİ/Distribution and Membership Office: Songül Çamkara; DİZGİ VE SAYFA DÜZENİ/Graphic lay-out: İlhan Tomanbay, Mustafa Daşçı; BAŞIMEVİ/Press: Aydınlar Matbaası, Tlf: 0312.353 75 55, Ankara, Ekim/October 2000

İÇİNDEKİLER

- 1-8 Yayın Yaşamına Yeniden Başlarken *Prof. Dr. A. Beril Tufan*
- 9-17 Post Travmatik Stres Bozukluğunun (PTSB) Sosyo-Demografik ve Aile İşlevleri Yönünden İncelenmesi
An Assessment of Post Traumatic Stress Disorders in Relation to Socio-Demographic and Family Functions *İsmail Ak Uğur Özdemir Gülnur Cesur Ulvi R. Yılmaz Salih Battal*
- 18-28 Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma
A Research on the Depression Levels of the Children From Divorce and Nondivorce Parents *Neriman Aral Figen Gürsoy*
- 29-37 Sosyal Hizmette Mülakat Dersinin Öğrencilerin Empatik Anlayışına Etkisi
Effects of Social Work Interview Course on the Empathic Understanding Levels of the Students *Gönül Erkan Veli Duyan*
- 38-52 Sosyal Hizmet Uzmanlarının İş Doyumları
Job Satisfaction of Social Workers *Vedat Işıkkhan*
- 53-68 Evlilik Danışması
Marriage Counselling *Aliye Mavili Aktaş*
- 69-76 Amerika Birleşik Devletleri'nde Suçlu Çocuklara Yönelik Müdahale Yaklaşımları
Intervention Approaches Related to Juvenile Offenders *Yüksel Baykara*
- 77-87 Aile İçinde Kadına Yönelen Şiddet
The Violence Directed Towards the Woman in Family *Şükran Danık*
- 88-91 Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmet Mesleği
Social Sciences and the Profession of Social Work *Vedia Emiroğlu*
- 92-99 Yaşlılıkta Aile İlişkileri
Family Relations of Elderly People *Seval Güven*
- 100-110 Sosyal Hizmet Uygulamasının Genel Çerçevesi
General Framework of Social Work Practice *Uğur Özdemir*
- 111-122 Sosyal Reforma Karşı Bireysel Tedavi: Yüzyıllık Tartışmanın Nedenlerine İlişkin Bir Deneme
Social Reform Versus Individual Treatment: Opening A Window to the Reasons of One Hundred Year Debate *Fatih Şahin*
- 123-137 Deprem, İnsan ve Sosyal Hizmetler
Erdbeben, Mensch und Soziale Dienste *İlhan Tomanbay*

YAYIN YAŞAMINA YENİDEN BAŞLARKEN

*Rebirth of a Social Work
Journal*

Prof. Dr. A. Beril TUFAN

Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Müdürü

Üniversitelerimizin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler ve çeşitli olanaksızlıklar nedeniyle uzun bir süre yayın yaşamına ara veren "Hacettepe Üni-

versitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi" okuyucularının hizmetine yeniden sunulmuştur. Böyle bir başlangıcın sevincini sizlerle paylaşmaktan mutluluk duymaktayım.

Dünyada yüzüncü, ülkemizde ise kırkıncı yılını kutlayan sosyal hizmet mesleği insana yaklaşımın belirli bir disiplin ve bilimsel temele dayalı olması gerektiğine inanan çağdaş düşüncenin ürünüdür. Hızlı toplumsal değişme, çarpık kentleşme, iç ve dış göçler, işsizlik, yoksulluk, özür-lülük, yaşlılık, çocuk istismarı, suç eğilim, yalnızlık ve yabancılaşma, ruhsal çöküntüler, aile çözümleri, uyuşturucu madde bağımlılığı, afet sonrası sorunlar ve benzeri bir çok alanda çözüm ve hizmet üretmek sosyal hizmet mesleğinin temel amacı ve sosyal hizmet uzmanlarının görevidir.

Ülkemizde kendi alanında tek yüksek öğrenim kurumu olan "Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu"nda, halen bir yıl zorunlu hazırlık sınıfından sonra dört yıllık lisans eğitimi verilmekte ve Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans ve doktora programları yürütülmektedir. Eğitim programının uluslararası standartlara uygunluğu onaylanmış ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (International Federation of Schools of Social Workers) nin üyesi olan Yüksekokul'umuzun mezunları, diğer ülkelerde de ileri düzeyde eğitim görme, mesleki çalışma yapma olanağına sahiptir. Böylece ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal politikaların oluşturulup uygulanmasında etkin görevler almaktadır.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, eğitiminin yanı sıra, her düzeyde sürdürdüğü bilimsel

araştırma ve uygulamalarla da ülke sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Dergimizin yayınlanamadığı zaman dilimi içinde gerçekleştirilmiş olan kimi bilimsel etkinlikleri burada özetleyerek, okuyucularımızla bıraktığımız yerden yeniden buluşmayı umut etmekteyim.

Öncelikle, Yüksekokulumuzun 1995 yılından buyana sürdürdüğü Sosyal Hizmet Sempozyum'larına değinmek istiyorum. Bu sempozyumlar her yıl bir başka konuyu odak alarak ülkemizin değişik bölge ve şehirlerinde gerçekleştirilmektedir.

"Sosyal Hizmet Sempozyumu'95" Sosyal Hizmet Eğitiminin 35. Yılı kutlama etkinliklerinin bilimsel boyutunu oluşturmuştur. Ankara'da yapılan bu ilk sempozyumda sosyal hizmet eğitiminin 35 yılı değerlendirilmiştir. İkinci olarak "Sosyal Hizmet Sempozyumu '96" "Toplumsal Gelişme ve Değişme Sürecinde Sosyal Hizmet" teması ile yine Ankara'da düzenlenmiştir.

Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı ve Türkiye Sakatlar Konfederasyonu'nun işbirliği ile "Toplumsal Bütünleşme Sürecinde Özürlüler ve Sosyal Hizmet" konulu "Sempozyum'97" İstanbul'da 18-20 Eylül tarihlerinde, Metin Sabancı Spastik Çocuklar Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyumda yer alan konuşma ve bildiriler Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını olarak basılmış ve okuyuculara ulaştırılmıştır.

"Sempozyum'98" Akdeniz Üniversitesi'nin işbirliği ile 5-7 Kasım tarihleri arasında Antalya Akdeniz Üniversitesi Atatürk Konferans Salonunda yapılmıştır. "Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet" konulu bu sempozyumun amacı, "kentleşme süreci" odağında, sosyal hizmete ilişkin konu ve uygulamaları bilimsel bir yaklaşımla ele alıp tartışmak, sosyal hizmet uygulayıcıları ve akademisyenler arasında görüş alışverişini sağlamak, sosyal hizmetin Türkiye'deki mesleki ve disiplinler gelişiminde kaynak oluşturmaya katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda sempozyumda, kentleşme olgusu ve sosyal hizmet; kentleşme sürecinde ortaya çıkan özel ihtiyaç grupları ve sosyal hizmet; kentleşme ve yoksulluk; kentleşme sürecinde kent dokusu ve yaşam kalitesi alt temalarını da içeren konferans, panel ve poster bildiriler sunulmuştur. Ülkemizin çeşitli illerinden sosyal hizmet uzmanlarının ve yakın mesleklerden katılımcıların yer aldığı bu sempozyuma, Yüksekokulumuz öğretim üyeleri ve öğrencileri de büyük bir grup olarak katılmışlardır.

"Sempozyum '99" "Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet" ana teması ile Diyarbakır Kültür Sarayı'nda düzenlenmiştir. Sempozyumun amacı, bölgesel kalkınma sürecinde sosyal hizmete ilişkin uygulamaların ve sorunların bilimsel bir yaklaşımla irdelenmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik, sürdürülebilir katılımcı bir kalkınma hedefine ulaşmayı sağlayıcı, uygulanabilir proje önerilerine katkıda bulunmaktır. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi "GAP" Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Dicle Üniversitesi'nin işbirliği ile gerçekleştirilen bu sempozyuma, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'ndan öğretim üyeleri ile birlikte büyük bir grup öğrenci ve çeşitli illerden gelen sosyal hizmet uzmanlarının yanısıra, değişik disiplin ve mesleklerden de oldukça fazla katılım olmuştur. Sempozyumda, genel amaç doğrultusunda belir-

lenen temalar çerçevesinde, konferans, panel, çalışma grupları ve poster bildiriler yer almıştır. Çalışma grupları, sağlık sorunları; kadın sağlığı ve aile planlaması; kadın istihdamı; genç işsizliği; kırsal kalkınma; göç ve kentleşme; toplum merkezleri; sokak çocukları; sivil toplum örgütleri; yetişkin eğitimi; doğal afetler ve krize müdahale konularında bilgi üretmeye çalışmış ve raporlarını sunmuştur. Sempozyumun kapanışından sonra katılımcıların büyük bir bölümü, Atatürk Barajı, Şanlıurfa ve Harran'ı içeren bir gezi programını da gerçekleştirmiştir.

Birkaç yıldan bu yana düzenli olarak gerçekleştirilen sempozyumlar çerçevesinde Sosyal Hizmet 2000 Sempozyumu bu yıl ilk olarak uluslararası düzeyde planlanmaktadır. Konusu "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Sosyal Hizmet Politikaları" olan sempozyum yabancı konukların programları nedeniyle biraz ertelenerek 2001 yılı Ocak ayı içinde Ankara'da yapılacaktır.

Yüksekokulumuz WEB sayfası 24 Nisan 1998 de çalışır hale getirilmiştir. Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın katkıları ve Yüksekokul'umuz öğretim üyelerinin emekleri ile kısa sürede dünyaya açılmış olmamız bilimsel çalışmalarımıza değer katmaktadır. Ayrıca, sosyal hizmet eğitimcileri ve araştırmacıları arasında mesleki bilgi ve deneyimlerin paylaşılabilmesi amacıyla oluşturulmuş olan sosyal hizmet tartışma sayfamız da giderek daha fazla ziyaretçi almaktadır. Bu tartışma sayfası, sosyal hizmet alanlarında çalışan ya da sosyal hizmetin ilgilendiği gereksinim ve sorunlara ilgi duyan başka mesleklerden uygulamacı,

eğitimci, araştırmacılar ile gönüllülerle de açıktır. SOSYALHİZMET - Sosyal Hizmet Tartışma Listesi'ne Hacettepe Üniversitesi ev sahipliği yapmaktadır. Listenin insan sorumlusu Öğretim üyelerimizden Doç. Dr. Erden Ünlüdür (E. Ünlü). Sosyal hizmet tartışma listesine e-posta adresinizden ulaşabilirsiniz. Bunun için listeyi yöneten Albatros isimli yazılıma bir mesaj yollamanız gerekir

WEB adresimiz:

<http://www.shy.hacettepe.edu.tr>

Sosyal hizmet tartışma listesi adresi: albatros@eti.cc.hun.edu.tr

Yüksekokul'umuzun önderliğinde Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (AHUM) 14 Ağustos 1998 tarihinde kurulmuştur. Müdür olarak Yüksekokulumuz öğretim üyelerinden Prof. Dr. Işıl Bulut'un görevlendirildiği Merkezin amacı, hızlı toplumsal değişme, kentleşme, iç ve dış göçün aileler üzerinde yarattığı ekonomik, toplumsal, kültürel ve psikolojik sorunlarla ailelerin başedebilmeleri için aile yaşamını güçlendirecek koruyucu, önleyici ve tedavi edici hizmetlerle sosyal destek sistemlerini harekete geçirmek ve sağlıklı bir aile yaşamının sürekliliğini sağlamaktır. Merkezin bu amacını gerçekleştirebilmesi için çeşitli etkinliklerde bulunması beklenmektedir. Örneğin, yurtiçi ve yurtdışında aile sorunları ve hizmetlerine yönelik her konuda araştırma ve inceleme yapmak veya yaptırmak; amaçları doğrultusunda bilimsel yayınlar yapmak, kurslar ve hizmetiçi eğitimler düzenlemek; ailenin korunması, desteklenmesi ve sorunlarının çözümüne yönelik proje ve hizmetler üretmek ve uygulamak v.b.

Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin bu güne kadar gerçekleştirdiği çalışmalardan bazıları şunlardır:

Yüksekokul'umuzun içinde yer aldığı Keçiören Bölgesi Aile Profili Araştırması gerçekleştirilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nden alınan 500 hane örnekleme ulaşılmıştır. Araştırma raporu yazılmaktadır.

Keçiören Çizmeci İlköğretim Okulu öğretmenleri ile toplantılar yapılarak belirlenen gereksinim doğrultusunda, öğrenci velilerine yönelik eğitici konferanslar düzenlenmiş ve ailelere çocukları ile ilişkileri ve çocuklarının eğitimi konusunda yardımcı olmak üzere 9 hafta boyunca sosyal grup çalışması uygulanmıştır.

Merkezin tedavi ve danışmanlık hizmetleri çerçevesinde çoğunluğu Keçiören'den olan bireysel baş vurulara, sosyal kişisel çalışma yöntemi uygulanarak yardımcı olunmaktadır.

Yüksekokul'umuzun kimi kurumlar ve üniversitelerle işbirliğini düzenleyen protokolleri bulunmaktadır. Bunlar imzalanış sırasına göre şöyledir:

Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar Derneği ile H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu arasında 27 Nisan 1998 tarihinde bir işbirliği protokolu imzalanmıştır. Bu protokole göre Dernek, CIF/CIP değişim programlarını Yüksekokul'umuza kısa sürede duyurmayı ve uygun görülen adaylara öncelik tanımayı kabul etmiş ve ülkemize gelen yabancı uzmanların sosyal hizmet uzmanları ve öğrencilerle biraraya gelme olanaklarını arttırmayı hedeflemiştir.

Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü ile Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü

arasında 1998 tarihinde beş yıl süreli bir işbirliği protokolu imzalanmıştır. Bu protokola göre her iki Üniversite, sosyal hizmetler alanında, karşılıklı işbirliği, eğitim ve araştırma koordinasyonunda bulunmayı taahhüt ve kabul etmiştir. Protokolde sözü edilen karşılıklı işbirliğinin, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ile öğretim üyelerimizden Prof. Dr. İlhan Tomanbay'ın kurucu müdür olarak görevlendirildiği, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKSUM) aracılığı ile gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile Yüksekokul'umuzun karşılıklı kitap değişimini düzenleyen protokol 22 Mayıs 1998 tarihinde imzalanmıştır. Bu protokola göre her iki kurum birbirine kitap bağışında bulunmuştur

Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü arasında, 16 Eylül 1998 tarihinde bir işbirliği protokolu imzalanmıştır. Bu protokolün amacı, Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ile H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve H.Ü. Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi arasında sosyal hizmetler alanında çeşitli faaliyetlerin ortaklaşa oluşturulması ve yürütülmesine ilişkin işbirliğini sağlamaktır.

Amerika Birleşik Devletleri Tennessee Üniversitesi Sosyal Hizmet Okulunda çalışan, Yüksekokul'umuz mezunlarından Prof. Dr. Muammer Çetingök, 18 -22 Aralık 1998 tarihleri arasında Yüksekokul'umuz tarafından düzenlenen iki konferans vermiştir. Bunlardan biri, "Sosyal Politik ve Çev-

resel Değişimlerin Sosyal Refah Hizmetlerine Etkisi" olup, 18 Aralık 1998 tarihinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu toplantı salonunda gerçekleştirilmiştir. İkincisi ise, "Organ Transplantasyonunda Multidisipliner Ekip Çalışması" konusu ile Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi'nde 21 Aralık 1998 tarihinde yapılmıştır. Her iki konferansa da, sosyal hizmet uzmanlarının yanısıra diğer mesleklerden gelen katılımcılar da ilgi göstermişlerdir.

Türk Belediyecilik Derneği ve Konrad Adenauer Vakfı'nın ortaklaşa düzenlediği, "Yerel Yönetimler ve Sosyal Hizmetler" konulu toplantı, Ankara Hilton Otel'i'nde Yüksekokulumuzdan birçok öğretim üyesinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantının içeriği, adı geçen dernek ve vakfın ortak yapımı olarak kitap haline getirilmiş ve 1998 tarihi ile yayınlanmıştır.

Yüksekokul'umuzdan bir grup öğretim üyesi, 25 Ocak 1999 ile 5 Şubat 1999 tarihleri arasında, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, Kuruluş ve İşletme Müdür Adayları Hizmetiçi Eğitim Programında görev alarak çeşitli dersler vermiştir.

Yüksekokul'umuz Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (TR-HASAK) tarafından, 17-21 Mart 1999 tarihleri arasında, Ankara Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlenen "Sağlıklı Yaşam Fuarı'99"a stand açarak katılmıştır. Ayrıca bu fuarda kimi öğretim üyelerimiz konuşma yaparak uzmanla söyleşi programına katkı vermiştir.

Mili Eğitim Sağlık ve Eğitim Vakfı'nın başvurusu ve Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim Genel

Müdürlüğü'nün yazılı isteği üzerine, Yüksekokul'umuz tarafından Yaşlı Bakıcısı yetiştirecek olan öğretmenlerin eğitim programı hazırlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı'nın görevlendirmeleri ile gerçekleşen Yaşlı Hizmetleri Formatörlük Kursu 26 Nisan - 4 Haziran 1999 tarihleri arasında Yüksekokul'umuzda yapılmıştır. Bu kursa 14 öğretmen kursiyer olarak, konuyla ilgili 23 öğretim elemanı da öğretici olarak katılmıştır. Halen devam eden bu projenin amacı, ülkemizdeki yaşlılara nitelikli bakıcı yetiştirmektir.

Mesleğimizin Türkiye'deki kurucularından ve uzun yıllar Yüksekokulumuzun müdürlüğünü yapmış olan Prof. Dr. Sema Kut için 28 Nisan 1999 tarihinde emeklilik töreni düzenlenmiştir. Çok sayıda seçkin davetlinin hazır bulunduğu bu törende, Prof. Dr. Sema Kut'a, "Yaşam Boyu Sosyal Hizmet" adını taşıyan, Yüksekokulumuz öğretim elemanlarınca ortak yazılmış bir armağan kitap ve yaşamını yansıtan resimleri içeren bir CD sunulmuş ve çeşitli konuşmalar yapılmıştır.

Adana Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adana Rotary Kulübü ve Yedipınar Bedensel ve Zihinsel Engelli Çocukları Koruma Derneği'nin Adana İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ile ortaklaşa düzenledikleri "Engelli Çocuklar ve Ailelerinin Terapi ve Rehabilitasyonunda Açık Hava Sahaları ve Oyun Bahçelerinin Yeri" konulu tanıtım ve inceleme seminerine, 7-9 Mayıs 1999 tarihleri arasında, Yüksekokul'umuzdan bir grup öğretim üyesi ve öğrenci katılmıştır.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ile Yüksekokul'umuzun ortaklaşa düzen-

lediği 5. Ulusal Sosyal Hizmet Konferansı, 21-23 Mayıs 1999 tarihleri arasında Sosyal Hizmetler Yüksekokulu binasında gerçekleştirilmiştir. "Değişen Türkiye'de İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet" temalı bu konferansta çok sayıda sosyal hizmet uzmanı ve çeşitli mesleklerden katılımcılar hazır bulunmuştur.

Yüksekokulumuz 7 Haziran 1999 tarihinde 38. Dönem mezunları için tarihinde ilk kez Yüksekokul binasının dışında, Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi "M" salonunda diploma töreni yapmıştır. Bu törende ayrıca Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Devlet Bakanı Hasan Gemici'ye bir şükran plaketi sunulmuştur. Üniversite ile daha çok bütünleşmeyi amaçlayan bu yaklaşım olumlu sonuçlar vermiştir.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'nun fakülte olarak yeniden yapılandırılmasının, gerek ülke sorunlarının çözümüne katkısı gerekse bundan sonra açılması zorunluluk haline gelen yeni sosyal hizmet eğitim kuruluşlarına öncülük etmesi açısından yararlı olacağı inancıyla, uzun erimli bir çalışma sürdürülmüştür. Bu çalışmanın sonucu olarak Hacettepe Üniversitesi Senatosu'na sunulan öneri, Senato'nun 23 Haziran 1999 tarih ve 99-92 sayılı kararıyla Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'nun yürütmekte olduğu eğitim-öğretim faaliyetleri, öğretim kadrosu ve fiziki yapısı itibarıyla 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 3/e maddesindeki fakülte tanımına uygun bulunmuş ve Sosyal Hizmetler Fakültesi adıyla yeniden yapılandırılmasının Yüksek Öğretim Kurulu'na önerilmesi oybirliği ile kabul edilmiştir. Ancak, Yüksek Öğretim Kurulu'nun

yüksekokulların fakülteye dönüştürülmemesi yönündeki eğilimi, bu kararın gerçekleşmesini önlemektedir. Konu ile ilgili çalışmalar her düzeyde sürdürülmektedir.

Yüksekokulumuz müfredat programının yeni gereksinmelere yanıt verecek ve çağdaş dünya ile bütünleşmeyi kolaylaştıracak biçimde yeniden düzenlenmesine ilişkin çalışmalar 11 Haziran 1998 tarihinden buyana sürdürülmektedir. Öğretim üyelerimiz bu değişikliği gerçekleştirebilmek için yoğun bir biçimde çalışmaktadır. Her hafta yapılan toplantıların yanısıra, çeşitli ülkelerdeki sosyal hizmet okullarının müfredat programları incelenmiş, Yüksekokulumuz öğretim üyelerinin, öğrencilerinin ve mezunlarının bu konudaki görüşlerini almak için araştırma yapılmış ve dünyadaki yeni yönelimler saptanmaya çalışılmıştır. Müfredat değişikliğinin en kısa sürede gerçekleştirilmesi için çalışmalar sürmektedir.

Yurdumuzda derin üzüntülere yol açan 17 Ağustos 1999 Marmara ve 12 Kasım 1999 Bolu depremi, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki sorumluluklarını büyük ölçüde arttırmıştır. Depremi izleyen günlerde Yüksekokulumuz öğretim elemanları, Hacettepe Hastanesi Sosyal Hizmet Bölümü'nün ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Liyezon Ünitesi'nin çalışmalarına katkı vermiş, Üniversitemiz tarafından Adapazarı'nda kurulmuş olan Sahra Hastanesi'nde mesleki çalışmalar yapmış ve tüm deprem bölgesini tetkik etmiştir. Deprem bölgesindeki ziyaretler, sosyal hizmet uzmanlarına yönelik bir uzman eğitim seminerinin gerekli olduğunu düşündürmüştür. Yüksekokulumuz bu gereksinimi karşılamak

üzere, Türkiye'de yaşayan Amerikalı bir sosyal hizmet uzmanı ile işbirliği içinde iki Amerikalı uzmanın katılımını sağlayarak, Travma Tedavisinde Uzman Eğitimi Seminerini düzenlemiştir.

Bu seminer, deprem felaketi sonrasında depremzedelere doğrudan hizmet veren veya vermesi planlanan profesyonellere (doktor, psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı, hemşire, psikolog, çocuk gelişim uzmanı) yönelik olarak, 21-22 Kasım 1999 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi Kongre Merkezi "R" Salonu'nda iki tam gün olarak gerçekleştirilmiştir.

Seminer programı çerçevesinde UCLA - Çocuklarda Travma Değerlendirme Merkezi Yöneticisi Dr. Lisa Aronson "Çocuklarda Travmanın Değerlendirilmesi ve Tedavisi", Kaliforniya Klinik Sosyal Hizmet Enstitüsü'nden Dr. Elinor Grayer "Yetişkinlerde Travma Sonrası Stres Bozukluklarında Grup Çalışması Uygulamaları ve Profesyonellerin Desteklenmesi" konularını teorik ve uygulamalı olarak sunmuşlardır. Ardıl tercüme ile gerçekleşen bu etkinlik çeşitli alanlardan katılımcıların yoğun ilgisini ve beğenisini toplamıştır.

Türkiye'de yaşayan ve Kocaeli deprem bölgesinde hizmet veren Amerikalı sosyal hizmet uzmanı (toplumla çalışma uzmanı) Marla Petal 27 Kasım 1999 tarihinde bir gün boyunca "Toplum Organizasyonu Prensipleri ve Becereleri ile Deprem Güvenliği ve Depreme Hazırlık" konusunda, özellikle sosyal hizmet uzmanlarına yönelik bir başka seminer yapmıştır. Yüksekokulumuz binasında gerçekleşen bu programda, konuşmacı ile katılımcılar daha çok etkileşim içinde bulunmuştur. Katı-

lımcılar uzmanın anlattıklarından çok yararlandıklarını ve bilgi tazelediklerini ifade etmiştir.

Yüksekokulumuzun adı geçen uzmanlarla ilişkileri devam etmekte ve "American Jewish World Service" tarafından Yüksekokulumuza başlatılan, deprem ile ilgili dergi, makale gibi literatür katkılarının artarak süreceği de ifade edilmektedir.

Marmara depreminin birinci yıldönümünde Yüksekokulumuz tarafından, kayıp yaşamların anısına "Travma Tedavisi Uzman Eğitimi" adını taşıyan yeni bir kitap yayınlanmıştır. Editörlüğünü Prof. Dr. A. Beril Tufan, Doç. Dr. Aliye Mavili Aktaş ve Yrd. Doç. Dr. Veli Duyan'ın yaptığı, iki dilde (İngilizce ve Türkçe) hazırlanmış olan bu kitap "Travma Tedavisi Uzman Eğitimi" ve "Deprem ve Sosyal Hizmet" temel başlıkları altında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sözü edilen seminerde sunulmuş bildiriler, ikinci bölümde ise deprem ve sosyal hizmet konularında Yüksekokulumuz öğretim üyelerinin makaleleri yer almaktadır.

Yüksekokulumuz tarafından Bayındırlık Bakanlığının isteği üzerine yetiştirme yurdundan sonra işe yerleştirilmiş olan gençlerin, iş yaşamına uyumlarını kolaylaştırmak üzere hizmetçi eğitim programı düzenlenmiştir. 10 Nisan 2000-18 Mayıs 2000 tarihleri arasındaki bu programda öğretim elemanlarımız görev almıştır.

Hazırlık çalışmaları mezunlarımızdan merhum Süleyman Yançatarol tarafından başlatılmış olan 1. Özürlüler Şurası, 29 Kasım - 02 Aralık 1999 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi'nde yapılmıştır. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Baş-

kanlığı'nca "Çağdaş Toplum Çağdaş Yaşam ve Özürlüler" adı altında gerçekleştirilen bu Şura'ya, Yüksekokulumuz öğretim üyeleri ve mezunları başta olmak üzere çeşitli mesleklerden ve illerden pek çok kişi katılmıştır. Daha sonra Şura'ya ilişkin çalışmalar ve raporlar kitap halinde yayınlanmıştır.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından başlatılan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon çalışmalarına Yüksekokulumuz öğretim üyeleri yoğun bir biçimde katkı vermektedir. Çeşitli komisyonlarda önemli görevler üstlenmiş olan öğretim üyelerimiz çalışmalarını 31 Ocak 2000'de tamamlamıştır. Daha sonra, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı kitap halinde yayınlanmıştır.

Yüksekokulumuza bağlı yoluyla sağlanan kırk bilgisayar ile öğrencilerimizin ve öğretim elemanlarımızın çağdaş teknoloji ile en hızlı biçimde bilgiye ulaşması sağlanmıştır. Bu amaçla Hacettepe, Beytepe ve Sosyal Hizmetler Yüksekokulu arasında network bağlantısı oluşturulmuş ve internete bağlanma olanağı gerçekleştirilmiştir.

Yüksekokulumuz Sosyal Hizmet Etkinlikleri 2000 çerçevesinde Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Adana İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ve Adana Rotary Kulübünün katkılarıyla 27 Ekim 2000 tarihinde "Engelli Çocukların Rehabilitasyonunda Oyunun Yeri" konulu bir seminer düzenlenmiştir. Bu seminere İngiltere'den "Seven Springs Play and Support Centre" yöneticileri Clarissa Mitchell ve Celia Carter, Adana İl Sosyal Hizmetler Müdürü ve Adana Rotary Yedi Pınar Engelli Çocuklar Merkezi

önceki müdürü, sosyal hizmet uzmanı Gülizar Önder konuşmacı olarak katılmışlardır.

Buraya kadar Dergimizin yayınlanmadığı zaman diliminde gerçekleşmiş olan kimi bilimsel etkinliklerimizi özetlemeye çalıştım. Bundan sonra okurlarımızla dergi sayfalarında yeniden buluşmayı umut ediyor, dergiyi yeniden yayına hazırlayan arkadaşlarımıza şükranlarımı sunuyor ve çeşitli konularda bilimsel bilgi üreten herkese başarılar diliyorum.

*

POST TRAVMATİK STRES BOZUKLUĞUNUN (PTSB) SOSYO- DEMOGRAFİK VE AİLE İŞLEVLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

An Assessment of Post Traumatic Stress Disorders in Relation to Socio-Demographic and Family Functions

İsmail AK

Uğur ÖZDEMİR

Gölnur CESUR

Ulvi R. YILMAZ

Salih BATTAL

Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Psi-
kiyatri Anabilim Dalı Başkanı

Dr., H.Ü. SHYO, Araştırma Görevlisi

SHU, GATA, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları
ABD

Uzm. Dr. Çorlu Devlet Hastanesi, Psikiyatri
Uzmanı

Prof. Dr., GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları
ABD Başkanı

Yazının Geldiği Gün: 22.09.2000

ÖZET

Post Traumatic Stres Bozukluğunda sosyo-demografik özellikler ve aile işlevlerini araştırmak amacıyla 70 erkek hasta Sosyal İnceleme Formu ve Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada üç grup karşılaştırılmıştır. Birinci Grup (No: 22) PTSD tanısı alan kişilerden; İkinci Grup (n: 20) ilk gruba aynı koşulları yaşamış fakat PTSD geliştirmemiş olanlardan; Üçüncü Grup (n: 28) ise diğerleriyle aynı bölgede görev yapan, ancak çatışmaya katılmamış kişilerden oluşmuştur. Grupların yaş ve sosyo-demografik özellikler bakımından denk olduğu saptanmıştır. Araştırmanın sonunda, PTSD grubunun PTSD geliştirmeyen gruba ve çatışmaya girmeyen gruba göre ADÖ'den anlamlı farklılık göstermediği ($p>0.05$) ve PTSD'na özgü aile işlev bozukluğu olmadığı söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Post travmatik stres bozukluğu, aile işlevleri

SUMMARY

In this study, 70 male patients with Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) were investigated their sociodemographic features and family functioning. We evaluated with the Social study form and the family functioning measure. Three group were compared with each other. First group (n: 22) was diagnosed PTSD, but they have been living in same region. Third group (n: 28) was control in same region. Three group matched as their ages and socio-demographic features. There weren't significant differences between PTSD patients and other two groups in the family functioning measure ($p>0.05$). We suggest that PTSD haven't specific family dysfunction.

Key Words: Post traumatic stress disorder, family functioning

GİRİŞ

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (PTSB) 1980 yılında psikiyatrik tanı olarak DSM III'de yer almıştır (APA, 1980). Ancak, daha önceleri de PTSB olgusu psikiyatri alanında savaş stres bozukluğu ve savaş şoku gibi tanılarla biliniyordu. PTSB hemen herkeste anksiyete semptomlarını ortaya çıkaran stressöre maruz kalma ve bundan sonra ortaya çıkan bir seri psikiyatrik semptomu içermektedir.

Buradaki stresör yaşamı ya da fizik bütünlüğü tehdit eden bir durum, aile üyelerine ve yaşadığı topluma yönelik tehditler, kaza, fizik şiddete maruz kalma, yaralanma ve bunun benzerleri olarak kabul edilebilir (APA, 1980; APA, 1987).

PTSB, DSM-III-R'de: olayın istenmediği halde tekrara tekrar hatırlanması, rüyalarda görülmesi, tekrar aynı olayı yaşıyormuş gibi hissetme, olayı hatırlatan durum veya nesnelere uzaklaşma, travmanın belirli yönünü hatırlayamama, insanlardan uzaklaşma, duygulanımında sığlık, uyku sorunları, aşırı uyanıklık, her an kötü bir şeyler olacaktı beklenmesi, suçluluk düşünceleri gibi semptomların görüldüğü şeklinde tanımlanır (APA, 1980; APA 1987; Kinzie, 1990, 1000-1008).

Bozukluğun ortaya çıkmasında; yaşanan olayın cinsi ve şiddeti, travma öncesi kişilik yapısı ve travma sonrası yaşanan koşulların etkili olduğu belirtilmektedir (APA, 1987; Breslau, 1992, 671-675; Kinzie, 1990, 1000-1008; Solomon, 1992, 96-100). Bu bozukluğun toplumdaki yaygınlığının %1 olduğu ileri sürülmektedir (Davidson, 1991, 713-721; Helzer,

Robins, McEvoy, 1987, 1630-1634). Kronikleşme oranının %50 olduğu çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir (Helzer, Robins, McEvoy, 1987, 1630-1634; Solomon, 1989, 323-329).

Evli askerlerin daha fazla PTSB geliştirdiği ve PTSB'nun aile içinde çatışmaya neden olduğu, ayrıca PTSB'nun evlilik ve aile içi sorunlarının bekar olanlardan daha fazla olduğu belirtilmiştir (Jordan, 1992, 916-926; Solomon, Mukiluncer, Freid, 1987, 383-394; Solomon, Mukiluncer, 1987, 277-285; Solomon, 1992, 96-100; Wolfe, 1992, 676-679).

Askerlik görevini sürdüren kişilerin psişik ve bedensel bütünlüğü tehdit eden, olağan dışı olayları yaşamaları her zaman genel nüfustan fazladır (Solomon, Mukiluncer, Freid, 1987, 383-394; Solomon, Mukiluncer, 1987, 277-285; Solomon, 1988, 323-329; Wolfe, 1992, 676-679).

Buradan hareketle bu çalışmada, çatılmaya katılmış fakat PTSB geliştirmemiş hastalar ve aynı çevrede görev yapan ancak çatışmaya katılmamış olan olguların sosyo-demografik özellikleri ve aile işlevleri yönünden değerlendirilmesi ve üç grup arasındaki farklılıkların saptanması amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma, 1993 yılında GATA psikiyatri Anabilim Dalında 70 hasta ile yapılmıştır. Hastalar üç grup içinde incelenmiştir. Birinci grup; çatışmaya katılmış ve PTSB geliştiren (n: 22) hastalardan oluşmuştur. İkinci grup; çatışmaya katılmış fakat PTSB ge-

liştirmemiş (n: 20) hastalardan oluşmuştur. Üçüncü grup; ilk iki grupta aynı koşullarda görev yapan çatışmaya katılmamış (n: 28) hastalardan oluşmuştur.

Her hasta için tanı iki psikiyatrist tarafından ayrı ayrı DSM-III-R kriterleri gözetilerek konulmuştur. Ayrıca PTSD grubuna DSM-III-R kriterlerine göre hazırlanan PTSD saptama formu uygulanmıştır.

Hastaların hepsine sosyodemografik özelliklerin öğrenilmesine yönelik, kliniğimizce hazırlanan sosyal inceleme formu ve daha önce ülkemiz için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan Aile Değerlendirme Ölçeği, yüzyüze görüşme tekniği ile uygulanmıştır.

ADÖ yedi alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; 1. Problem Çözme, 2. İletişim, 3. Roller, 4. Duygusal Tepki Verebilme, 5. Gereken İlgii Gösterme, 6. Davranış Kontrolü, 7. Genel İşlevlerdir (Bulut, 1990; Bulut, 1993).

Üç grubun verilerinin karşılaştırılmasında SYSTAT paket programından yararlanılarak ANOVA testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma grubunun, sosyal inceleme formu ve aile değerlendirme ölçeğine verdikleri yanıtlar doğrultusunda elde edilen bulgular, araştırma grubunu oluşturan hastaların; yaş dağılımları, medeni durumları, eğitim durumları, daha önce psikiyatrik tedavi görme durumları, akraba evliliği, ailede psikiyatrik tedavi gören üye olup olmadığı, eğitim başarısı, arkadaş edinme güçlüğü, ebeveynlere karşı duygular, grupların DSM-III-R tanı kriterlerine göre aldıkları tanımlar ve aile değerlendirme ölçeği ortalama değerleri başlıkları içinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 1, 2, 3, hastaların sosyodemografik özelliklerini sunmaktadır. Buna göre Tablo 1 de grupların yaş ortalamaları incelendiğinde 20-44 yaş dağılımında olduğu, Grup 1 için ortalamanın 23.13, Grup 2 için 23.50, Grup 3 için 23.30 olduğu saptanmıştır. Tablo 3 incelendiğinde; Grup 1'in eğitim düzeyinin diğerlerinden daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Tablo 2 incelendiğinde ise gruplar arasında medeni durum açısından belirtilmeye değer bir farklılık görülmemektedir

Tablo 1: Araştırma Grubunu Oluşturan Hastaların Yaş Dağılımları

Yaş	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
20 - 23	16	27.7	14	70.0	22	78.6	52	74.3
24 - 27	3	13.6	5	25.0	3	10.7	11	15.7
28 >	3	13.6	1	5.0	3	10.7	7	10.0

Tablo 2: Araştırma Grubunu Oluşturan Hastaların Medeni Durumlarının Dağılımı

Medeni Durum	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
Evli	10	45.5	12	60	10	35.7	32	45.7
Bekar	12	54.5	8	40	18	64.3	38	54.3

Tablo 3: Araştırma Grubunu Oluşturan Hastaların Eğitim Durumlarının Dağılımı

Eğitim	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
İlkokul	8	36.4	9	45.0	14	50.0	31	44.3
Ortaokul	3	13.6	5	25.0	6	21.4	14	20.0
Lise	8	36.4	5	25.0	7	25.0	20	28.6
Yüksekokul	3	13.6	1	5.0	1	3.6	5	7.1

Tablo 4'de görüldüğü gibi her üç grupta da daha önce psikiyatrik tedavi görme oranının birbirine yakın

olduğu ve anlamlılık ifade etmediği görülmektedir. (F: 0.182, P: 0.834)

Tablo 4: Daha Önce Psikiyatrik Tedavi Görme

Daha Önce Psikiyatrik Tedavi Görme	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
Evet	6	27.3	5	25.0	9	32.1	20	28.6
Hayır	16	72.7	15	75.0	19	67.9	50	71.4

Tablo 5'de konuya gruplar arasında ebeveynlerin akraba evliliği yönünden bakılmış ve anlamlı bir fark saptanmamıştır (F: 2.387, 0:0.100).

Tablo 6'da gruplar arasında ailede psikiyatrik tedavi gören üye olup olmaması yönünden anlamlı bir farklılık saptanmadığı görülmektedir (F: 0.253, P: 0.777).

Tablo 5: Akraba Evliliği

Akraba Evliliği	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
Var	3	13.6	7	35.0	4	14.2	14	20
Yok	19	86.4	13	65.0	24	85.8	56	80

Tablo 6: Ailede Psikiyatrik Tedavi Gören Üye Olup Olmadığı

Hastalıktan Önce Psik. Tedavi Gören	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
Var	7	31.8	4	20.0	8	28.6	19	27.1
Yok	15	68.2	16	80.0	20	71.4	51	62.9

Tablo 7'de gruplar arasında eğitim başarısı yönünden, üzerinde durula-

cak anlamlı bir fark saptanmamıştır (F: 0.830, P: 0.441).

Tablo 7: Eğitim Başarısı

Eğitim Başarısı	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
Başarısız	8	36.4	7	35.0	6	21.4	21	30.0
Orta	5	22.7	2	10.0	13	46.4	20	28.6
İyi	5	22.7	9	45.0	8	28.6	22	31.4
Pekiyi	4	18.2	2	10.0	1	3.6	7	10.0

Tablo 8'de grupların "arkadaş edinme güçlüğü" konusunda ki dağılımları sunulmaktadır. Buna göre; 1 ve 2'nci grupta "arkadaş edinmede güçlük çekerim" yanıtı yüksek oranda "yok" olarak ifade edilirken (%59-65), aynı koşullarda travma yaşamamış grupta (3. Grup) %67.8 oranında "arkadaş edinmede güçlük çekerim" yanıtı verilmiştir. İncelenen tablo değerleri sonucu gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır (F: 2.074, P: 0.134).

Tablo 9'da ise grupların "ebeveynlerine karşı duyguları" sunulmaktadır. Buna göre yapılan istatistikî analiz sonucunda gruplar arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen (F: 1.324, P: 0.273), özellikle 1 ve 3'üncü gruplarda babaya aşırı bağımlılık oranlarının (1. Grup: %59.1, 2. Grup: %57.1) yüksekliği ve 2.Grupta babadan nefret oranının yüksekliği (550) dikkat çekicidir.

Tablo 8: Arkadaş Edinme Güçlüğü

Arkadaş E- dinme Güç- lüğü	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
Var	9	40.9	7	35.0	19	67.8	35	50.0
Yok	13	59.1	13	65.0	9	32.2	35	50.0

Tablo 9: Ebeveynlere Karşı Duygular

Ebeveynlere Karşı Duygular	Grup 1		Grup 2		Grup 3	
	Baba	Anne	Baba	Anne	Baba	Anne
	N %	N %	N %	N %	N %	N %
Aşırı Bağımlı	13 59.1	9 40.9	8 40.0	2 10.0	16 57.1	11 39.3
Nefret Etme	- -	1 4.5	1 5.0	10 50.0	1 3.6	3 10.7
Sevgi	6 27.3	8 36.4	9 45.0	7 35.0	6 21.4	5 17.9
İlgisiz	3 13.6	4 18.2	2 10.0	1 0.5	5 17.9	9 32.1

Tablo 10'da "grupların DSM-II-R tanı kriterlerine göre aldıkları tanılar ve dağılımları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, daha önceden belirtildiği gibi Grup 1'in PTSS tanısı alan hastalardan oluşturulduğu görülmektedir. Grup 2'nin %75'i Depresif Bozukluk, Antisozyal Kişilik Bozukluğu ve Konversiyon Bozukluğu tanısı alan hastalardan, Grup 3'ün ise yarıya yakınının (546.4) Antisozyal Kişilik Bozukluğu tanısı alan hastalardan oluşturulduğu görülmektedir.

Tablo 11'de ise grupların Aile Değerlendirme Ölçeğinden aldıkları ortalama değerlerinin dağılımı verilmektedir. Tablo 11'deki değerler incelendiğinde Grup 3'ün Aile Değerlendirme Ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının diğer iki gruptan tüm alt ölçeklerde yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Duygusal Tepki Verme Alt Skalasında oluşan fark istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur ($p < 0.05$).

Tablo 10: Grupların DSM-III-R Tanı Kriterlerine Göre Aldıkları Tanılar

Tanı	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Toplam	
	n: 22	%	n: 20	%	n: 28	%	n: 70	%
PTSB	22	100	-	-	-	-	22	31.4
Depresif Boz.	-	-	6	30	3	10.7	9	12.8
Anksiyete Boz.	-	-	2	10	4	14.3	6	8.6
Konuşma Boz.	-	-	1	5	-	-	1	1.4
Konversiyon B.	-	-	4	20	7	25.0	11	15.7
Antisosyal K.B.	-	-	5	25	13	46.4	18	25.7
Histrionik K.B.	-	-	1	5	-	-	1	1.4
Tanı Almayan	-	-	1	5	1	3.6	2	2.8

Tablo 11: Aile Değerlendirme Ölçeği Ortalama Değerleri

Alt Ölçekler	Grup 1 (n:22)		Grup 2 (n:20)		Grup 3 (n:28)		F	P
	X	sd	X	sd	X	sd		
Problem Çöz.	2.23	0.83	2.24	1.11	2.58	0.97	1.43	0.25
İletişim	2.24	0.75	2.32	0.84	2.50	0.58	0.72	0.49
Roller	2.18	0.76	2.34	0.86	2.64	0.79	2.07	0.13
Duy.Tep.Ver.	2.33	0.71	2.24	0.87	2.78	0.72	3.38	0.04*
Ger..İlgi Göst.	2.24	0.60	2.18	0.56	2.45	0.75	1.03	0.36
Davranış Kon.	2.06	0.60	2.12	0.69	2.35	0.66	1.28	0.28
Genel.İşlevler	2.17	0.84	2.18	0.90	2.65	0.89	2.29	0.11
ADÖ Genel D.	2.19	0.64	2.29	0.84	2.59	0.72	1.95	0.15

*p<0.05. Tablodaki Kısaltmalar: Duy. Tep. Ver (Duygusal Tepki Verme), Ger. İlg. Gös (Gereken İlgii Gösterme), Davranış Kon. (Davranış Kontrolü), ADÖ Genel D (Aile Değerlendirme Ölçeği Genel Değerlendirme).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tablo 1, 2, 3'de görüldüğü gibi PTSTB geliştiren grup ile PTSTB geliştirmeyen grup ve çatışmaya katılmamış olan gruplar arasında üç değişken olan yaş, medeni durum ve

eğitim durumu açısından herhangi bir fark saptanmamıştır (Solomon, Mukiluncer, Freid, 1987, 383-394).

Tablo 4'de her üç grup için de daha önce psikiyatrik tedavi görenler mevcuttur. Burada da üç grup ara-

sında anlamlılık saptanmamıştır. Bu da psikiyatrik tedavi görmüş olmanın PTSS'ni ortaya çıkarmada etkili olmadığını göstermektedir.

Tablo 5 ve 6'da grupların akraba evliliği ve ailede psikiyatrik tedavi gören üye oranları görülmektedir. Bu yönden üç grup arasında herhangi bir yönde anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Tablo 8 ve 9'da grupların arkadaş edinme güçlüğü ve ebeveynlerine karşı duyguları konularında ortaya çıkan bulgular görülmektedir. Sonuç olarak, burada da gruplar arası dikkate değer bir farklılık saptanmamıştır.

Sosyo-demografik özellikler açısından üç grup arasında anlamlı farklılık olmadığı söylenebilir.

Tablo 11'de grupların ADÖ'den aldıkları puan ortalamaları, standart sapmaları, f ve p değerleri görülmektedir. Bu tabloda genel ortalamaya bakıldığında Grup 3'ün, Grup 1 ve Grup 2'ye göre ailede sağlıklı işlevlerin daha fazla olduğu izlenimini vermektedir. Ancak formu destekleyen bilgilerin az olması, bunun nedeni konusunda yorum yapmayı güçleştirmektedir. Grup 1 ve Grup 2'nin aldığı diğer alt puan ölçekleriyle normalin biraz üstünde sıkıntı yaşadıkları izlenimi vermektedir (Bulut, 1990; Bulut 1993). Bunlarda aile içinde her an sorun çıkmaya hazır bir zemin olduğu görüntüsü mevcuttur.

Araştırmada, aile işlevleri açısından alt ölçekler içinde duygusal tepki verme en fazla sorun gösteren alt ölçek olarak görülürken, aynı zamanda da gruplararası anlamlılık ifade eden farklılık göstermektedir

(F: 3.38, sd: 2.66, p: 0.04). Tukey testi ile üç grubun ortalamalarının ayrı ayrı karşılaştırılmasında farklılığın anlamlı olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Ancak, bu farklılığın Grup 3 içinde antisosyal kişilik bozukluğunun (%46) diğer gruplara göre daha fazla olmasıyla ilgili olabileceği söylenebilir (Tablo 11).

Sonuçları bir bütün olarak ve ADÖ ile daha önce yapılan çalışma bulguları da göz önünde tutularak yorum yapıldığında; bu çalışmadaki her üç grupta da sağlıklı olmayan aile kalıpları daha yaygın olarak gözlenmektedir (Bulut, 1990; Bulut, 1993). Bu, grup 1 ve 2 de normal sınırın biraz üzerinde olduğunu, Grup 3'te ise aile işlevlerinde sorun olduğu işareti vermektedir.

ADÖ'de her üç grubun ortalama puanlarının normal kişilerden beklenenin üzerinde olmasını, grupların ruhsal bozukluklarıyla ilişkili olabileceği gibi belirli bir beklenti içinde olmaları şeklinde de yorumlanabilir. Yalnız duygusal tepki verme alt skalasının gruplararası farkının anlamlı olması ($p<0.05$) bu alanda da, çatışma yöresinde görev yapan ancak çatışmaya katılmamış grubun ortalaması (2.78) en yüksek değeri oluşturması ile ilişkilendirilebilir bir sonuçtur. Çatışma bölgesinde bulunup çatışmaya katılmamış olma ve her an çatışmaya katılma beklentisi bu sorunu ortaya çıkaracağı gibi; bu grup içinde antisosyal kişilik bozukluğunun diğer gruplara göre fazla oluşunun da (%46.4) katkısı olduğu düşünülebilir (Bulut, 1990; Bulut, 1993; Kinzie 1990, 1000-1008).

Sonuç olarak PTSS'nun ADÖ'den sağlıklı aile işlevinden beklenilenden daha yüksek ortalama puanlar aldı-

ği, ancak çatışmaya katılıp PTSS geliştirmeyen grubun ve aynı yörede görev yapıp çatışmaya katılmamış olan grubun da ortalama puanlar almış olması; PTSS'da görülen aile sorunlarının diğer ruhsal bozukluklarda da görülebileceğini, dolayısıyla yalnız PTSS'na özgü aile işlev bozukluğu olmadığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- APA (American Psychiatric Association). **Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders**. Third Edition (DSM-III) Washington: DC. 1980.
- APA (American Psychiatric Association). **Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders**. Third Edition (DSM-III) Washington: DC. 1987.
- BREASLAU Davis GC. "Posttraumatic Stress Disorder in an Urban Population of Young Adults. Risk Factors for Chronicity". **American Journal of Psychiatry**, N. 149, 1992, s. 671-675.
- BULUT, I. **Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı**. Ankara: 1990.
- BULUT, I. **Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi**. T.C. Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara: 1993.
- DAVIDSON JR., D. HUGHES, D. G. BLAZER, L. K. GEORGE. "Post-Traumatic Stress Disorder in The Community. An Epidemiological Study". **Psychol-Med**. N. 21, 1991, p. 713-721.
- GUNDERSON J.G., A. N. SABO. "The Phenomenological and Conceptual Interface Between Borderline Personality Disorder and PTSS". **American Journal of Psychiatry** N. 150, 1993, p. 19-27.
- HELZER JE., ROBINS L. Mc EYOY L. "Post-Traumatic Stress Disorder in the General Population. Findings of the Epidemiologic Catchment Area Survey" **New England Journal of Medicine**. N. 317, 1987, p. 1630-1634.
- JORDAN B. K., C. R. MARMAR, J. A. FAIRBANK. "Problem in Families of Male Vietnam Veterans With Posttraumatic Stress Disorder". **Journal of Consultant Clinic Psychology**. N. 60, 1992, p. 916-926.
- KINZIE J. D. "Post-Traumatic Stress Disorder". **Comprehensive Textbook of Psychiatry**, Fifth Edition, Williams & Wilkins Baltimore, 1990, p. 1000-1008.
- SCHNURR P. .P., M. J. FRIEDMAN, S. D. ROSENBERG. "Premilitary MMPI Scores as Predictors of Combat-Related PTSS Symptoms". **American Journal of Psychiatry**. N. 150, 1983, p. 479-483.
- SOLOMON Z., M. MUKILUNCER, B. FREID, "Family Characteristics and Posttraumatic Stress Disorder". **A Follow-up Combat Stress Reaction Casualties**. **Fam. Proc**, N. 26, 1987, p. 383-394.
- SOLOMON Z., M. MUKILUNCER. "Combat Stress Reaction, Posttraumatic Stress Disorder and Social Adjustment, A Study of Israel Veterans". **Journal of Nervous Mental Disorder**. N. 175, 1988, p. 277-285.
- SOLOMON Z. "PTSS and Social Functioning, A Three Year Prospective Study" **Social Psychiatry, Psychiatric Epidemiology**. N. 24, 1989, p. 127-133
- SOLOMON Z. "The Effect of Combat – Related Posttraumatic Stress Disorder on the Family". **Psychiatry**. N. 51, 1988, p. 323-329.
- SOLOMON Z. "The of Acute Stress in the Israel Population During the Gulf War". **International Symposium. Stress, Psychiatry and War**. 26-27 Jun Paris, 1992, p. 96-100.
- WOLFE, Z., P. J. BROWN., M. L. BUCSELA. "Symptom Responses of Female Vietnam Veterans to Operation Desert Storm" **American Journal of Psychiatry** N. 149, 1992, p. 676-679.

BOŞANMIŞ VE BOŞANMAMIŞ EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARININ DEPRESYON DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Research on the Depression Levels of the Children from Divorce and Nondivorce Parents

Neriman ARAL

Figen GÜR SOY

Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Ev Ekonomisi Yüksekokulu Çocuk Gelişimi
Anabilim Dalı

Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev
Ekonomisi Yüksekokulu Çocuk Gelişimi
Anabilim Dalı

Yazının Geldiği Gün: 10.09.2000

ÖZET

Araştırma, boşanmış ebeveyne sahip olan ve olmayan çocukların cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinin boşanmış ebeveyne sahip çocukların ise birlikte yaşadığı ebeveyn, anne ve babadan ayrılık yaşı, anne ve babayı görme sıklıklarının çocukların depresyon düzeyleri üzerinde farklılık yaratıp yaratmadığının belirlenmesi amacıyla planlanmıştır. Araştırma farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden boşanmış ebeveyne sahip olan ve olmayan toplam 150 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ile "Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen veriler varyans analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda ebeveyninin boşanma durumunun ve cinsiyetin anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenirken ($p < 0.01$) yaş, sosyo-ekonomik düzey, boşanmış ebeveyne sahip olan çocuklarda ise birlikte yaşadığı ebeveyn, anne ve babadan ayrılık yaşı ve anne ve babayı görme sıklığının anlamlı bir farklılığa neden olmadığı saptanmıştır ($p > 0.05$).

Anahtar sözcükler: Boşanma, depresyon

SUMMARY

This study carried on the purpose of determining whether such variables as sex, age and socio-economic level of children with and without divorced parents and the age when children with divorced parents separated from their parents, and the frequency of their seeing their parents would create and differences on children's depression levels.

The study was conducted on a total of 150 children attending the fourth and fifth year classes of primary schools who had and did not have broken parents with varying socio-economic levels. In the study, "The Personal Information

Form" and "Children's Depression Inventory" for Children were used as a means of obtaining data. The data was then subject to an assessment by means of "the variance analysis" method.

As a result of the study, it was found out that significant difference was created by the state of being broken and sex ($p < 0.01$) whereas no important difference appeared to have been caused by age and socio-economic level and, for children who had broken parents, the age of separation from their parents as well as the frequency of visiting their parents.

Key words: Divorce, depression

1. GİRİŞ

Günümüzde endüstrileşmiş bir çok Batı ülkesinde ve Türkiye'nin de bazı kesimlerinde evlilik dostluğa, sevgiye, saygıya dayalı bir kurum özelliğine sahiptir. Aile biyolojik, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçların doyumuna yönelik olan, eşitlik ilkesine dayanan ve ortak ihtiyaçların giderildiği bir kurum olup samimi ilişkiler devam ettiği sürece devamlılığını ve önemini korumaktadır. Bu ilişkiler kaybolduğunda da eşlerin evliliği bir anlam taşımamakta ve aile üyelerini yıpratmaktadır. Böyle bir durumda kimi ailede eşler ayrı yaşamının kendileri için uygun olduğu sonucuna vararak boşanmayı tercih etmektedirler. Ancak boşanma bozuk olan aile ilişkilerinden kurtulma yolunda bir çözüm olmakla birlikte, çocukların psikolojik sağlığında çok fazla olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Depresyon, günlük yaşamda zaman zaman yaşanan daha çok ruhsal çöküntü ve karamsarlıkta ifade edilebilen bir ruh halidir. Yalnız yetişkinlerde değil, çocuk ve gençlerde de depresyon vakalarına rastlanabil-

mektedir. Her çocukta görülmemekle birlikte ayrılık kaygısı anne veya babaya aşırı bağımlılık, okul fobisi, enurezis (idrar kaçırma), sosyal açıdan içe kapanma, toplumsal etkinliklerden kaçınma gözlenebilecek semptomlardan bazılarıdır (Köknel, 1985; Ginnot, 1988; Çetinoğlu, 1995).

İnsanlar, yaşamları boyunca karşılaştıkları başarısızlık, düş kırıklığı, bir yakınının ölümü veya boşanma nedeniyle yaşamından çıkması sonucu geçici olarak çöküntüye girebilirler. Çocukluk döneminde bu olaylardan birinin yaşanması çocukta daha derin izler bırakarak çocuğun depresyona girmesini kolaylaştırmaktadır (Geçtan, 1988; Şahbaz, 1997).

Boşanmanın etkileri ve yaşanan ortama uyum sağlama için geçen zaman periyodu içerisinde çocuk beş safhadan geçmektedir. Bu safhalar boşanmayı reddetme, bu durumu oluşturan nedene kızma, anne ve babayı bir araya getirme çabası, depresyon ve boşanmayı kabullenme safhaları şeklinde sıralanmaktadır. Boşanma, çocukların çoğu için güç bir geçiş dönemidir. Anne ya da babadan biri ile birlikte yaşamak çocuk için yüksek bir risk ortamı olarak algılanmaktadır. Bu dönemde çocuğa hem anne hem de baba tarafından yeterince desteğin sağlanmaması, çocuğun utanıp üzülmesine ve kendisini suçlu hissederek depresyona girmesine neden olabilmektedir (Erkan, 1986; McBride, Belsky, 1988; Mağden, Temel, 1991; Yörükoğlu, 1992).

Bu düşünceden yola çıkılarak bu araştırmada boşanmış ebeveyne sahip olan ve olamayan çocukların yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik dü-

zey, boşanmış ebeveynlere sahip çocukların ise birlikte yaşadıkları ebeveyn, anne ve babadan ayrılık yaşı, anne ve babayı görme sıklıklarına göre depresyon puanlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma, Ankara il merkezinde alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyden seçilen semtlerdeki ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıfına devam eden çocuklar üzerinde yürütülmüştür. Araştırmaya alt sosyo-ekonomik düzeyden Ufuktepe ve Tuzluca İlköğretim Okulu, orta sosyo-ekonomik düzeyden Şenlik ve Kuyubaşı İlköğretim Okulu, üst sosyo-ekonomik düzeyden Ulubatlı Hasan ve Anıttepe İlköğretim Okulu dahil edilmiştir. Araştırmaya boşanmış ebeveynlere sahip olan 70 çocuk ile karşılaştırma grubu olarak belirlenen boşanmış ebeveynlere sahip olmayan 80 çocuk olmak üzere toplam 150 çocuk dahil edilerek örneklem belirlenmiştir. Boşanmış ebeveynlere sahip olan çocuklar öğretmenler aracılığıyla, boşanmış ebeveynlere sahip olmayan çocuklar ise basit tesadüfi örneklem yoluyla belirlenmiştir.

Araştırmada çocuklar ve aileleri hakkında bilgi edinmek için "Kişisel Bilgi Formu" ile Kovacs tarafından geliştirilen ve Öy (1990) tarafından

uyarlaması yapılan "Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği" kullanılmıştır. Boşanmış ebeveynlere sahip olan ve olmayan çocukların depresyon düzeyleri üzerinde cinsiyetin, yaşı, sosyo-ekonomik düzeyin farklılık yaratıp yaratmadığının belirlenmesi amacıyla çift yönlü varyans analizi yapılmıştır. Boşanmış ebeveynlere sahip olan çocukların depresyon düzeyleri ile birlikte yaşadığı ebeveyn, anne ve babadan ayrılık yaşı, anne ve babayı görme sıklığı arasında farklılık olup olmadığı ise tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir (Düzgüneş ve ark., 1983).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Boşanmış ebeveynlere sahip olan ve olmayan çocukların aldıkları depresyon puanları üzerinde yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, boşanmış ebeveynlere sahip olan çocukların birlikte yaşadığı ebeveyn, anne ve babadan ayrılık yaşı, anne ve babayı görme sıklığının farklılık yaratıp yaratmadığının belirlenmesi amacıyla toplanan verilere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1'de araştırma kapsamına alınan çocukların cinsiyetleri ile çocuk depresyon puanlarına ait ortalamalar, standart hatalar ve varyans analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamına Alınan Çocukların Cinsiyetleri İle Çocuk Depresyon Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

BOŞANMA DURUMU CİNSİYET	N	Çocuk Depresyon Puanı
<u>BOŞANMIŞ AİLE</u>		
Kız	33	16.97±1.15
Erkek	37	21.76±1.16
<u>TAM AİLE</u>		
Kız	40	11.22±0.82
Erkek	40	11.85±0.66
<u>GENEL</u>		
Kız	73	13.69±0.75
Erkek	77	16.61±0.86
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		F
Boşanma Durumu		**67.74
Cinsiyet		** 9.39
Boşanma Dur. x Cinsiyet		4.04

**p < 0.01

Tablo 1'de boşanmış ebeveyne sahip kız çocukların 16.97±1.15, erkek çocukların ise 21.76±1.16 depresyon puanına sahip oldukları belirlenirken boşanmış ebeveyne sahip olmayan kız çocukların 11.22±0.82, erkek çocukların 11.85±0.66 depresyon puanı aldıkları belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ebeveynlerin boşanma durumu ile çocukların cinsiyetlerinin depresyon puan ortalamalarında anlamlı farklılığa neden olduğu saptanmıştır (p < 0.01) boşanma durumu x cinsiyet interaksiyonunun çocukların depresyon puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir (p > 0.05).

Beer (1989) boşanmanın çocuk üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında, boşanma olayının ailelerde ve

çocuklarda strese neden olduğunu saptarken ailenin parçalanma durumu arttıkça çocukların kendilerini olumsuz algıladıklarını belirlemiştir.

Tablo 1'deki sonuçlar incelendiğinde boşanmış aileden gelen erkek çocukların kız çocuklarına oranla daha yüksek depresyon puanına sahip oldukları dolayısıyla boşanma olayından daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Boşanmış ailelerde çocuklar, genellikle annenin yanında kaldığından kızlar bir anne modelini sürekli görürken erkek çocuklar baba modelinden yoksun kalabilirler. Bu durum da çocuk kendini yalnız hissederek depresyona girebilir.

Tablo 2'de araştırma kapsamına alınan çocukların yaşları ile çocuk depresyon puanlarına ait ortalamalar,

standart hatalar ve varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamına Alınan Çocukların Yaşları İle Çocuk Depresyon Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

BOŞANMA DURUMU		
YAŞ	N	Çocuk Depresyon Puanı
<u>BOŞANMIŞ AİLE</u>		
10 yaş	41	18.93±1.17
11 yaş	29	20.00±1.31
<u>TAM AİLE</u>		
10 yaş	42	11.09±0.79
11 yaş	38	12.03±0.65
<u>GENEL</u>		
10 yaş	83	14.96±0.82
11 yaş	67	15.48±0.84
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		F
Boşanma Durumu		**62.48
Yaş		1.00
Boşanma Dur.x Yaş		0.01

**p < 0.01

Tablo 2'de de görüldüğü gibi boşanmış ebeveyne sahip olan 10 yaş grubundaki çocukların 18.93±1.17, 11 yaş grubundaki çocukların 20.00±1.31 depresyon puanı aldıkları saptanırken, boşanmış ebeveyne sahip olmayan 10 yaş grubundaki çocukların 11.09±0.79, 11 yaş grubundakilerin ise 12.03±0.65 puan aldıkları belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ebeveynlerin boşanma durumu ile çocukların depresyon puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanmıştır (p < 0.05). Yapılan analiz sonucunda çocukların yaşları ile aldıkları depresyon puanı arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmamasına (p > 0.05) rağmen hem boşanmış hem de tam aileye sahip

onbir yaşında olan çocukların depresyon puanları, on yaşındaki çocukların puanlarından az bir farkla da olsa daha yüksek olduğu görülmektedir.

Büyük yaş grubunda bulunan çocuklar anne ve babalarıyla daha fazla iletişimde bulunarak onların sorunlarını paylaşmakta ve onlarla dertleşmektedir. Anne ve babasıyla bir çok şeyi paylaşan çocuk, onların ayrılıkları karşısında endişe ve kaygı yaşayarak bu olay kişiliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Yörük-öğlü, 1992).

Tablo 3'te araştırmaya dahil edilen çocukların sosyoekonomik düzey ile çocuk depresyon puanlarına ait or-

talamalar, standart hatalar ve varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Dahil Edilen Çocukların Sosyo-Ekonomik Düzey İle Çocuk Depresyon Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

BOŞANMA DURUMU		
SOSYO-EKONOMİK DÜZEY	N	Çocuk Depresyon Puanı
<u>BOŞANMIŞ AİLE</u>		
Alt	26	19.54±1.78
Orta	21	17.95±1.10
Üst	23	20.48±1.45
<u>TAM AİLE</u>		
Alt	23	11.37±1.08
Orta	30	11.60±0.64
Üst	30	11.67±0.81
<u>GENEL</u>		
Alt	56	15.16±1.13
Orta	41	14.85±0.81
Üst	53	15.49±0.98
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		F
Boşanma Durumu		**59.87
Sosyo-Ekonomik Düzey		0.52
Boşanma Dur.x Sosyo-Ekonomik Düz.		0.49

**p < 0.01

Tablo 3'de boşanmış ebeveynlere sahip olan çocukların depresyon puanlarının (Alt: 19.54±1.78, Orta: 17.95±1.10, Üst: 20.48±1.45), boşanmış ebeveynlere sahip olmayan çocukların puanlarından (Alt: 11.37±1.08, Orta: 11.60±0.64, Üst: 11.67±0.81) daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ebeveynlerin boşanma durumu ile çocukların depresyon puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanmıştır (p < 0.01).

Depresyon puanı açısından sosyo-ekonomik düzeyler karşılaştırıldığında, puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte üst sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların depresyon puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Anne ve babalar çocuğa maddi ve manevi her türlü imkanları sunmakta ve kendi çocukluğunda gerçekleştiremedikleri bazı nitelik, yetenek ve becerilerin çocuğunda olmasını istemekte ve onun ilgi ve yeteneğini dikkate almaktadırlar. Bu durum sonucunda da çocuk anne ve babasının beklentisini karşılayamama endişesiyle

depresyona girebilmektedir (Başarır, 1990; Aral/Başar, 1998).

Tablo 4'te ise boşanmış aileye sahip çocukların birlikte yaşadıkları ebe-

veynleri ile çocuk depresyon puanlarına ait ortalamalar, standart hatalar ve varyans analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 4. Boşanmış Aileye Sahip Çocukların Birlikte Yaşadıkları Ebeveynleri İle Çocuk Depresyon Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

BİRLİKTE YAŞADIĞI EBEVEYN	N	Çocuk Depresyon Puanı
Anne	50	19.88±1.06
Baba	20	18.10±1.50
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		F
Boşanma Durumu		0.85

$p > 0.05$

Tablo 4'de annesiyle birlikte yaşayan çocukların 19.88±1.06, babasıyla birlikte yaşayan çocukların ise 18.10±1.50 depresyon puan ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda çocukların birlikte yaşadıkları ebeveynleri ile aldıkları depresyon puanı arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p > 0.05$).

Tabloda da görüldüğü gibi depresyon puanı açısından çocuğun birlikte yaşadığı ebeveyn karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmayan çocukların depresyon puanlarının daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Babanın evdeki varlığı, çocukların tam bir kişilik geliştirmeleri ve çocukluk çağına ait yaşam deneyimlerini kazanabilmeleri açısından zorunludur. Babaya benzemek, baba gibi bir insan olmak arzusu, üst benliğin oluşumunda büyük rol oynamaktadır. Üst benlik ise çocukların sosyal ve ahlak gelişimle-

ri açısından bir değer sistemi haline gelmelerine yardım etmektedir. Dolayısıyla ailede babanın bulunmaması çocuğun kişilik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Parish, Dostal, 1980).

Ayrıca boşanma olayından sonra eşler arasındaki ilişkinin bozulması, dolayısıyla her iki tarafın da diğerini suçlayarak çocuğa karşı kendini haklı çıkarma çabası içinde olmaları ve babanın nafaka vermekten kaçındığı durumlarda anne-babaya karşı olan kızgınlığını çocuğa yansıtabilmekte çocuk da bu tür olumsuz davranışlar karşısında içine kaplanabilmekte ve depresyona girebilmektedir (Bilir, Dabanlı, 1990; Bulut, 1990; Smith, 1990).

Tablo 5'te boşanmış aileye sahip çocukların anne ve babadan ayrıldıkları yaşlar ile çocuk depresyon puanlarına ait ortalamalar, standart hatalar ve varyans analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 5. Boşanmış Aileye Sahip Çocukların Anne ve Babadan Ayrıldıkları Yaşlar İle Çocuk Depresyon Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

AYRILIK YAŞI	ANNE		BABA	
	N	Çocuk Depresyon Puanı	N	Çocuk Depresyon Puanı
0-12 ay	5	16.40±1.36	18	18.48±1.42
1-5 yaş	6	21.67±3.74	7	20.43±2.91
5 yaş ve sonra	9	16.67±1.99	25	21.61±1.88
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI	F		F	
	0.70		0.93	

Tablo 5 incelendiğinde her iki ebeveyninden ayrıldığında 1-5 yaş (Anne: 21.67±3.74, Baba: 20.43±2.91) ve 5 yaş ve sonrasında olan çocukların (Anne: 16.67±1.99, Baba: 21.61±1.88) depresyon puanlarının ebeveynlerinde ayrıldığında 0-12 aylık olan çocukların depresyon puanlarından (Anne: 16.40±1.36, Baba: 18.48±1.42) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda çocukların ebeveynlerinden ayrılık yaşı ile depresyon puanları arasındaki farkın önemli olmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$).

Tabloda da görüldüğü gibi ebeveynlerden ayrılık yaşı çocukların aldıkları depresyon puanı üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmamakla birlikte ebeveyninden ayrıldığında 1-5 yaş ve sonrasında olan çocukların az bir farkla da olsa depresyon olayını daha yoğun yaşadıkları dikkati çekmektedir.

Anne ve baba ile çocuk arasındaki ilişkinin zaman ve gelişme süreci içinde giderek yoğunlaştığı ve yaşa-

mın ilk dönemlerinde çok önemli olduğu kabul edilen bir gerçektir.

Yapılan araştırmalar sonucunda da okul öncesi dönemde anne yoksunluğu çocuğun kişiliğinde psikolojik kalıcı izler bırakarak çocuğun olumsuz duygular yaşamasına neden olmasının yanı sıra bedensel geriliklere de yol açabileceği ortaya konulmuştur (Rutter, 1971; Aydın, Tuncer, 1990; Smith, 1990).

Santrock (1975) ise yaptığı çalışmada da ebeveynleri 6-10 yaş ve sonrasında boşanmış erkek çocukların moral davranışları karşılaştırılmış ve baba yoksunu olan çocukların moral gelişimlerinin babası olanlardan daha yavaş ve geri olduğuna dikkat çekerek bu çocukların yalnızlık duygusunu daha yoğun yaşadıkları dolayısıyla depresyona daha yatkın olduklarını ortaya konulmuştur.

Tablo 6'da ise boşanmış aileye sahip çocukların anne veya babayı görme sıklığı ile çocuk depresyon puanlarına ait ortalamalar, standart hatalar ve varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Boşanmış Aileye Sahip Çocukların Anne ve Babayı Görme Sıklığı İle Çocuk Depresyon Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

GÖRME SIKLIĞI	ANNE		BABA	
	N	Çocuk Depresyon Puanı	N	Çocuk Depresyon Puanı
0-1 ay	6	18.00±2.66	19	19.74±1.40
1-3 ay	4	18.00±1.68	7	19.29±2.02
6-12 ay	3	15.67±5.70	9	19.33±3.01
Hiç görmüyor	7	19.29±3.02	15	20.67±1.02
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI	F		F	
		0.18		0.08

Tablo 6'da annesini 0-1 ay arasında görenlerin 18.00 ± 2.66 , 1-3 ay arasında görenlerin 18.00 ± 1.68 , 6-12 ay arasında görenlerin 15.67 ± 5.70 , hiç görmeyenlerin 19.29 ± 3.02 depresyon puanı aldıkları belirlenirken babasını 0-1 ay arasında görenlerin 19.74 ± 1.40 , 1-3 ay arasında görenlerin 19.29 ± 2.02 , 6-12 ay arasında görenlerin 19.33 ± 3.01 , hiç görmeyenlerin ise 20.67 ± 1.02 puan aldıkları saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda anne ve babayı görme sıklığı ile çocukların aldıkları depresyon puanı arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı olmamasına rağmen ($p > 0.05$) en yüksek depresyon puanına anne ve babasını hiç görmeyen çocukların sahip oldukları belirlenmiştir.

Anne veya babanın çocuğun yaşamından tamamen çıkması onun terk edilmişlik, uyumsuzluk, yalnızlık ve boşluk duygusunu yaşamasına neden olabilir.

Poznansky ve arkadaşlarına (1970) göre annenin çocuğun yaşamında çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Herhangi bir nedenle annenin çocuğun yaşamından çıkması çeşitli psikolojik problemlere neden olabilmektedir.

Hetherington (1972) ise ölüm veya boşanmaya bağlı baba yoksunluğunun etkisini incelediği çalışması sonucunda baba yoksunu olan kız çocukların olmayanlara oranla daha fazla bağımlılık gösterdiklerini ortaya koymuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, ilkökul dönemindeki 10-11 yaş grubunda bulunan boşanmış ebeveyne sahip olan ve olmayan çocukların yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey boşanmış ebeveyne sahip çocukların ise birlikte yaşadıkları ebeveyn, anne ve babadan ayrılık yaşı, anne ve babayı görme sıklıklarına göre depresyon

puanlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda çocukların depresyon puanı üzerinde ebeveynlerinin boşanma durumunun ve cinsiyetin anlamlı bir farklılık yarattığı belirlenirken ($p < 0.01$) yaş, sosyo-ekonomik düzey, boşanmış ebeveynine sahip olan çocuklarda ise birlikte yaşadığı ebeveyn anne ve babadan ayrılık yaşı, anne ve babayı görme sıklığının anlamlı bir farklılığa neden olmadığı saptanmıştır ($p > 0.05$).

Boşanma istenmeyen zor bir olaydır. Hiçbir zaman çocuğun yaşamını ve hayallerini olumsuz yönde etkilememelidir. Çocukların böylesine üzücü olaylardan etkilenmemeleri veya minimum düzeyde etkilenmeleri için anne ve babaların hatalı davranışlardan kaçınmaları ve birtakım sorumlulukları yerine getirmeleri gerekmektedir.

Anne ve babalar duygusal tepkileri dışı vurmanın çocuk için zararlı olduğunu düşünerek boşanma olayını çocukla açıkça konuşmaktan kaçınmaktadırlar. Ancak çocuğa ruhsal açıdan destek olarak, kendine güven kazanmasına yardımcı olmak, onunla sağlıklı bir iletişim kurabilmek için önemlidir. Çocukta oluşabilecek belirsizlik ve güvensizlik duygularını önlemek için boşanmanın ne demek olduğu, açık ve yakın bir dille ve boşanılan eş kötülenmeden anlatılmalıdır. Eşler geçinemediklerini, mutlu olamadıklarını belirtmeli, çocuğa birleşme umudu vermemelidirler.

Çocuğun boşanma olayını açıkça soruşturmasına olanak sağlayacak bir ortam yaratılmalıdır. Yeni bir duruma uyum sağlama amacıyla soru sorması için teşvik edilmeli ve bunun

için uygun ortam hazırlanmalıdır. Boşanılan eşe yönelik düşmanlık duyguları çocuğa yansıtılmamalı ve çocuğun olumsuz davranışları eski eşe benzetilmemelidir.

Çocuk boşanılan eşten öç almak için ondan yoksun bırakılmamalı, taraf tutmaya zorlanmamalı, ana-baba çatışmalarının dışında tutulmalıdırlar.

Açıkça görülmektedir ki boşanma olayı sonucunda çocukların olumsuz duyguları yaşayarak depresyona girmeleri anne-baba tutumlarına bağlanabilir. Bu nedenle anne ve babalar boşanma olayı sonrasında çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurarak onların sevgi ve saygıya layık birey oldukları hissettirilmelidir.

KAYNAKÇA

ARAL, Neriman, Figen BAŞAR. "Çocukların Kaygı Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet, Sosyo-Ekonomik Düzey ve Ailenin Parçalanması Durumuna Göre İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim*, C. 22, S. 110. 1998, s. 43-51.

AYDIN, Cahide, Oya TUNCER. "Annenin Ev Dışında Çalışmasının Çocuk Gelişim ve Davranışlarına Etkisi", *Aile Yazıları 3. Birey, Kişilik ve Toplum*. Derleyenler: Beylül DİKEÇLİGİL, Ahmet ÇİĞDEM, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Bilim Serisi 5/3. Ankara, 1990, s. 95-102.

BAŞARIR, Doğan. "Ortaokul Son Sınıf Öğrencilerinde Sınav Kaygısı, Durumluk Kaygı, Akademik Başarı ve Sınav Başarısı Arasındaki İlişkiler", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990.

BEER, Joachim. "Relationship of Divorce to Self Concept, Self Esteem and Grade Point Averages of Fifth Grade School Children", *Psychological Reports*, V. 65, N. 37, 1989, p. 1379-1383.

BİLİR, Şule, Duyan DABANLI. "Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Fak-

törler", Aile Yazıları 3. Birey, Kişilik ve Toplum. Derleyenler: Beylü DIKEÇLİGİL, Ahmet ÇİĞDEM, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Bilim Serisi 5/3, Ankara, 1990, s. 143-157.

BULUT, Işıl. "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma", Aile Yazıları 3. Birey, Kişilik ve Toplum. Derleyenler: Beylü DIKEÇLİGİL, Ahmet ÇİĞDEM, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Bilim Serisi 5/3, Ankara, 1990, s. 197-229.

ÇETİNOĞLU, Nuran. "Çocuk ve Gençte Depresyon", Yaşadıkça Eğitim, C. 38, 1995, s. 18-19.

DÜZGÜNEŞ, Orhan, Tahsin KESİCİ, Orhan KAVUNCU, Fikret GÜRBÜZ. Araştırma ve Deneme Metodları (İstatistik Metodları II), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983.

ERKAN, Gönül. "Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarım Düzeyine Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1986.

GEÇTAN, Engin. Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar, Ankara: Maya, 1988.

GINNOT, H.G. "Çocuklarda Depresyon", Çev: Suzan MİTRANI, Yaşadıkça Eğitim, C. 5, 1988, s. 20-23.

HETHERINGTON, E. Mavis. "Effects of Father Absence on Personality Development in Adolescent Daughters", *Developmental Psychology*, V. 7, N. 3, 1972, p. 313-326.

KÖKNEL, Özcan. Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, İstanbul, Altın Kitaplar, 1985.

MAĞDEN, Duyan, Fulya TEMEL. "Anne ve Babası Boşanmış ve Boşanmamış Olan 7-9 Yaş Çocuklarının Okul Başarıları Arasındaki Farkların İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim*, C. 15, S. 80, 1991, s. 36-43.

MCBRIDE, S., Jay BELSKY. "Characteristics, Determinants and Consequences of Maternal Separation Anxiety", *Developmental Psychology*, V. 24, N. 3, 1988, p. 407-414.

ÖY, Belma. "Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinin Öğrenciler ve Çocuk Ruh Sağlığı Kliniğine Başvuran Çocuklarda Uygulanması", Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi, Ankara, 1990.

PARISH, Thomas S., Judy W. DOSTAL. "Relationship Between Evaluations of Self and Divorced Families", *The Journal of Psychology*, V. 104, 1980, p. 35-38.

POZNANSKY, Elva, A. AXEY, George MARSDEN. "Clinical Implications of Maternal Employment, A Review of Research". *Child Development*, V. 9, 1970, p. 741-761.

RUTTER, Michael. "Parent-Child Separation Psychological Effects on the Child", *Journal of Child Psychology*, V. 12, 1971, p. 233-268.

SANTROCK, John W. "Father Absence, Perceived Maternal Behavior and Moral Development in Boys", *Child Development*, V. 43, 1975, p. 455-469.

SMITH, T. E. "Parental Separation and the Academic Self-Concepts of Adolescents: An Effect to Solve the Puzzle of Separation Effects", *Journal of Marriage and the Family*, V. 52, 1990, p. 107-118.

ŞAHBAZ, Ümit. "Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri", *Yaşadıkça Eğitim*, C. 37, 1997, s. 22-25.

YÖRÜKOĞLU, Atalay. Çocuk Ruh Sağlığı. Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları, İstanbul: Acar, 1992.

*

SOSYAL HİZMETTE MÜLAKAT DERSİNİN ÖĞRENCİLERİN EMPATİK ANLAYIŞINA ETKİSİ

Effects of Social Work Interview Course on the Empathic Understanding Levels of the Students

Gönül ERKAN

Veli DUYAN

Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Yazının Geldiği Gün: 10.09.1999

ÖZET

Empati müracaatçının duygu, düşünce ve davranış dünyasına hayali bir giriş olarak düşünülmektedir. Bu nedenle

empati sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarıyla ilişkilerinde oldukça önemlidir. Empatide sosyal hizmet uzmanları müracaatçının dünyasını sanki kendininmiş gibi hisseder; ancak bu tek başına yeterli değildir, çünkü empatik anlayışın müracaatçılara iletilmesi gereklidir. Bu araştırma, "Sosyal Hizmette Mülakat Dersi"nin öğrencilerin empatik anlayışlarına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma verileri Dökmen tarafından geliştirilen Empatik Beceri Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. İlk ölçüm-son ölçüm arasındaki farkı belirlemek amacıyla eşleştirilmiş t-testinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal Hizmette Mülakat Dersini alan öğrencilerin empati düzeyinin anlamlı bir düzeyde arttığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Empati, sosyal hizmette mülakat

SUMMARY

Empathy is thought to be a consequence of imaginatively entering the client's world of feeling, thinking, and acting, so that it is very important in social workers' relations with the clients. In empathy, social workers feel the client's private world as if it were their own, but it is not enough for being empathic, because empathic understanding of the social workers need to be demonstrated to the clients. The main purpose of this study is to determine the effects of Social Work Interview Course on the empathic understanding levels of the students. A pretest-posttest design was used to evaluate the effectiveness of the course. In order to collect the data Empathic Skills Inventory was administered. Comparisons of pretest-posttest scores were analyzed by using paired sample paired t-tests. This study indicated that empathic understanding levels of the students that attended the Social Work Interview Course increased significantly.

Key Words: Empathy, social work interview

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği kişi, grup ve topluma yardım etmeyi amaçlayan ancak bunu insan ilişkileri temelinde dayandıran bir meslektir. İyi bir ilişkinin kurulmasında empatik anlayışın önemi çok fazladır. Görüşme sürecine katılanların uyumu ve sosyal mesafenin azalması iyi bir ilişkinin kanıtıdır. Mesleki ilişkide müracaatçının yaşamına ve duygularına uzak olmadığına gösterilmesi gerekir. Buna müracaatçının dünyasını paylaşma sonucunda kolayca ulaşılır. İnsanlara etkili bir şekilde yardım edilebilmesi, "güven ilişkisi"nin ve "çalışma bağı"nın oluşması ve sürdürülmesi için onlarla kurulan ilişkide temel ilişki değişkenleri şeklinde adlandırılacak kimi koşulların yerine getirilmesi gerektiği konusunda alanda güçlü bir oybirliği bulunmaktadır. Bunlar ilgi, içtenlik, samimiyet, olumlu bakış, koşulsuz kabul/sıcaklık ve doğru empatidir (Gleeson, 1990, 295-309; Lambert, Bergin, 1994, 143-189; Jong, Berg, 1998, 6).

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarıyla mesleki ilişkilerinde onlara ilgi göstermesi, samimi olması, kabul edici olması tek başına yeterli değildir. Ayrıca onların dünyasını anlaması, aynı zamanda bu anlayışın doğurgularını görmesi ve bu anlayışını ona aktarması gereklidir. Bu da empati ile gerçekleştirilir. Kadushin ve Kadushin (1997)'in belirttiği üzere, empatik anlayışta uzman, bir müracaatçının iletişimindeki örtük ve gizlenmiş içeriğe de yanıt verir. Uzman, müracaatçının yaşantısının doğasını, bunun müracaatçı için anlamını, duyarlı ve doğru bir biçimde anlar ve müracaatçının dünyasını müracaatçının bakış açısıyla

bilşsel ve empatik bir biçimde anlar. Görüşmecinin gösterdiği duygusal empati müracaatçının nasıl hissettiğini yansıtır.

Empati ile müracaatçının duyguları ve düşünceleri anlaşılır. Uzmanın tepkileri "seninle birlikteyim" mesajını taşır ve müracaatçı tarafından ifade edilen anlam ve ruh haliyle uyumludur. Empatide müracaatçı için hissetmekten çok müracaatçı ile birlikte hissedilir. Empati, müracaatçının düşünce, duygu ve davranış dünyasına (Jong, Berg, 1998, 37) yani bir başkasının içsel yaşamına (Kadushin, Kadushin, 1997, 108) hayali olarak girebilmedir. Empati "müracaatçının özel dünyasını sanki sizinmiş gibi hissetmenizdir. Böyle bir durumda uzmanın "sanki", "miş gibi" özelliğini kaybetmemesi" ve "müracaatçının öfkesini, korkusunu ya da karmaşasını, onun içinde kaybolmaksızın hissetmesi" gerekir (Rogers, 1957, 95-103). Ancak empatik anlayış tek başına yeterli değildir, uzmanın müracaatçının durumunu doğru bir biçimde algıladığını ve hissettiğini aktarması da gereklidir. Bu aktarımın doğruluğu, müracaatçının "O, olayları tam benim hissettiğim gibi görebiliyor ve hissedebiliyor", "Olayları nasıl hissettiğimi değerlendirebiliyor", "Söylemeye zorlansam bile ne söylemek istediğimi fark edebiliyor" ifadelerini kullanması durumunda saptanabilir. Bu durum müracaatçıya uzmanın kendisini ve durumu anladığı duygusunu verir. Müracaatçı uzmana duygusal olarak daha yakın hisseder ve bu da ilişkiyi güçlendirir. Empati, yer değiştirme eylemi sonucunda, bir başkasının duygularına bilinçli bir farkındalık (conscious awareness) 'tır (Kadushin, Kadushin, 1997, 110).

Empati terimi henüz açık bir tanıma ulaşamamıştır ve anlaşılması güç bir niteliklidir. Bir çok yazar empatiyi görüşmecinin müracaatçiyi, onun referans çerçevesinden ya da bakış açısından anlaması (Keefe, 1976, 10-14; Benjamin, 1987, 90-91; Kadushin, Kadushin, 1997, 108) ya da olayları müracaatçının gözüyle görmesi (Erkan, 1997, 18), dünyaya onun gözleriyle bakması (Voltan-Acar, 1994, 15), veya müracaatçiyi duygularıyla kavraması (Turan, 1999, 59) anlamında kullanmaktadır. Empatide yaşantının müracaatçı için anlamı ve önemi üzerinde odaklaşılır. Uygulayıcı kendi içsel hislerini kaybetmeden ya da müracaatçıdan bağımsız, ayrı bir kişi olarak, onun referans çerçevesini keşfetmeye ve anlamaya çalışır. Yani uzman, müracaatçının "kanalındadır" ve "nereden geldiğini bilir"; bir anlamda uzman "karşıdaki kişinin ayakta durmasını sağlar". Yardım ilişkisinde bu yapılamazsa, yani empati kurulamazsa, açık olunması ve müracaatçıya yardım edebilecek başka birini bulması söylenmelidir (Benjamin, 1987, 108).

Kimileri empati terimini güçlü duygusal öğelere sahip bir işlemi işaret etmek için kullanmaktadır. Burada empati, sadece başkasının duygularını ve tutumlarını doğru bir biçimde algılamak değil, aynı zamanda uzman müracaatçının hissettiklerine karşılık gelen duyguları da harekete geçirmektir. Bu "karşıdaki gözlemleriyle görmek" ya da "karşıdaki kulaklarıyla duymak" değil, aynı zamanda objektifliğini kaybetmeden "karşıdaki kişinin yüreğiyle hissetmek" anlamına gelir.

Bunun için uygulayıcının müracaatçının dünyasına kontrollü duygusal

katılım yapabilme kapasitesine sahip olması, müracaatçının duygularına duyarlı olması, bu duyguların anlamını kavraması ve uygun bir biçimde tepkide bulunması gerekir. Bu uygulayıcının duygu düzeyinde olduğu kadar düşünce düzeyinde de iletişim kurması anlamındadır. Örneğin; aşırı kilolu olması nedeniyle kocasının kendisiyle sürekli dalga geçmesinden şikayetçi olan bir kadına, uygulayıcı: "İnciniyorsun, sözleriyle yaralanıyorsun" diyebilir. Yeni başlayan bir çok uygulayıcı ve bir çok deneyimli uygulayıcı için bu beceriyi geliştirmek ve kullanmak oldukça zorlayıcıdır. Bazı uygulayıcılar hiçbir zaman müracaatçılarla bu düzeyde ilişki kuramayabilir; bu becerinin olmayışı, alandaki birçok uygulayıcı tarafından yetersizlik olarak kabul edilir (Jong, Berg, 1998, 36).

Empatinin hem bilişsel (düşünmekte olduğun şeyi düşünüyorum) hem de duygusal (hissetmekte olduğun şeyi hissediyorum) boyutu olabilir. Görüşmecinin düşünceleri ve duyguları, görüşülen kişinin düşünceleri ve duygularıyla yankısını bulur. Bilişsel olarak, görüşmeci görüşülen kişinin rolünü üstlenir; duygusal olarak, duygular bulaşıcıdır. Görüşmeciler empatik tepkilerini şu ya da bu yolla görüşülen kişiye aktardığı zaman, onlar anlaşılmalı olduklarını hissediler ve bir bağa sahip olurlar.

Empatide müracaatçının yaşantısı sınıflanır ve kişisel yaşantı benzer hale getirilir, fakat empatik olmaya çalışırken uzmanın anımsadığı, durumun onda çağrıştırdığı konular, müracaatçının durumundan oldukça farklı olabilir. Ancak farklı durumların ortaya çıkardığı duygular benzer olabilir. Çocuk doğurma ve doktora

giriş sınavını geçme farklı olaylardır, ancak her ikisi de büyük bir zevk ve rahatlama duygusu ortaya çıkarabilir.

“Böyle bir durumda hissettiğim şeyler şunlardır; öyleyse karşımdaki kişinin hissettikleri de öyle olmalıdır” projeksiyonu empati için tehlikelidir. Görüşmeciler, kendi duyguları ile görüşülen kişiden kaynağını alan duyguları birbirinden ayırmak zorundadır (Kadushin, Kadushin, 1997, 111).

Bazı uygulayıcılar empatik ifadeleri “yürekten gelen” ifadeler olarak adlandırmaktadır. Uygulayıcılar bu tür empatik anlayışa ulaştıkça, müracaatçılara empatik ifadelerle yanıt vermeleri çok daha kolay hale gelmektedir. Böylece, alandaki birçok uygulayıcının ifade ettiği gibi, ne kadar çok sayıda uygulayıcı empatik ifadeler kullanırsa, o kadar çok sayıda müracaatçı kendisiyle ilgilenilmiş ve o ölçüde anlaşılmiş hissedecektir.

İnsanlarla iletişim kurmada empati çok önemlidir. Cüceloğlu (1995)'na göre içeriği ne olursa olsun, bir sorunu çözmek için insanların düşünce alışverişinde bulunmaları, bir başka deyişle, iletişim kurmaları gerekir. Uygarca konuşma ve tartışma becerisinin geliştirilmemiş olduğu toplumda, bir sorunu çözmek amacıyla başlatılan etkileşim, kısa sürede sürtüşme ve çatışmaya dönüşür.

Empati kurmak için kişinin karşısındaki kimsenin dünyasına girerek onun referans çerçevesinden bakması ve dünyanın ona göre nasıl olduğunu hissetmesi ve onun duygularını anlaması ve bu anlayışını karşısındakine iletmesi gerekmektedir. Ayrıca uzmanın sadece söylenenden değil aynı zamanda müracaatçının ifade ettiklerinden, verdiği ipuçların-

dan da yararlanması, farklı gibi görünen ifadeleri arasında bağ kurması gereklidir (Egan, 1997, 95). Ancak empatinin iletilmesi için hem sözel hem de sözel olmayan unsurların kullanılması gereklidir. Beden duruşu, jest ve yüz ifadeleri de empatik iletişimde çok önemlidir (Haase, Tepper, 1972, 417-424).

Empatik anlayışın iletilmesinde uzman müracaatçının söyledikleri şeylerin önemini anladığını gösterebilmek için özetleme yapabilir, deyimler kullanabilir; başını sallayabilir; sessiz kalabilir ya da ses tonundan yararlanabilir (Jong, Berg, 1998, 38). Bütün bunlara rağmen empatiyi iletmede kimi sorunlarla da karşılaşmaktadır. Bunlar; (a) doğru empatiye erişmede başarısızlık, (b) yanlış anlama, (c) anlamış izlenimini verme, (d) papağan gibi tekrarlama, (e) danışanın gevelemesine izin verme (f) aceleci olma, (g) aynı yerde takılıp kalma, (h) empatik tutum ve aynı tonu yakalayamama, (ı) erken davranma, (i) uygun dil kullanamama, şeklinde sıralanabilir (Egan, 1997, 59-65; Kadushin, Kadushin 1997, 108-111).

Sosyal hizmet uzmanının doğru empatik tepkileri verebilmesi için; (a) müracaatçıdan gelen mesajları fiziksel ve psikolojik olarak dikkatle dinlemesi, (b) özellikle mesajın özünü veya temelini dinlemesi, (c) bu öz mesajlara kısa ama orta sıklıkta tepkide bulunması, ancak müracaatçının ilerlemesi için ona yer sağlayabilecek (onun tasdik etmesi, reddetmesi, açıklayabilmesi veya vurguyu değiştirmesi için) şekilde esnek ve geçici olması, (d) müracaatçıya karşı nazik olması ancak onun önemli konulardan uzaklaşmasına izin ver-

memesi, (e) herhangi birini seçmesi gerekmediği durumlarda, hem duyguya hem de içeriğe tepkide bulunması, (f) hassas konu ve duyguların ortaya konmasında aşamalı olarak hareket etmesi, (g) tepkide bulduktan sonra tepkinin doğruluğunu onaylayacak ya da yalanlayacak i-puçlarına dikkat etmesi, (h) müracaatçının direnci ve kaygısı ile ilgili işaretlere dikkat edilmesi ve bunların kaynağını anlamaya çalışması gereklidir (Egan, 1997, 67).

Bunun yanı sıra duygusal ve negatif duyguları harekete geçirecek türde bir empati kurulması önerilmemektedir. "Bu sizi gerçekten incitiyor, bu sizin için yaşamınızdaki en cesaret kırıcı şey" gibi ifadelerin tekrarlanması pozitif değişme yerine, kişinin yaşamındaki çok az yarar sağlayan bölümlerini harekete geçirdiğini belirtmektedir. Müracaatçılar olayları ve bu olaylara verdikleri kişisel tepkileri açıklarken empatik anlayış gereklidir. Bu gibi durumlarda, bir müracaatçı bir ilişkideki zorlukları ve sıkıntılarını açıklarken, empatik ifadelerin kullanılması önerilmektedir: "Şu an seninle onun arasındaki şeylerin pek iyi gitmediğini görebiliyorum" gibi. Bu ifadeden sonra müracaatçının zorluklarla karşılaştığı zaman güçlü yönlerini nasıl harekete geçirdiğini ortaya çıkarmak için çalışılabilir (Jong, Berg, 1998, 38).

Sonuç olarak; başkalarıyla empati kuranların onlara yardım etme ihtimali artmaktadır. Bir görüşe göre empati kuran kişi karşıdaki kişiyi anlar, onun sıkıntısını yaşar ve bu sıkıntıdan kurtulmak için ona yardım eder. Diğer bir görüşe göre ise, empati kurarak karşıdaki kişinin durumundan haberdar olan kişi sıkıntı-

daki kişiyi rahatlatmak için ona yardım eder (Dökmen, 1993, 119-154).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu müfredatında yer alan Sosyal Hizmette Mülakat Dersinin öğrencilerin empatik anlayışlarına etkisini belirlemek amacıyla düzenlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma 1998-1999 öğretim yılında Sosyal Hizmette Mülakat dersini 2.01 şubesinden alan H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ikinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır.

Öğrencilerin empatik anlayış düzeylerini belirlemek için Empatik Beceri Ölçeği (EBÖ) kullanılmıştır (Dökmen, 1988, 155-190). EBÖ'de ev işlerinden şikayet eden bir evhanımı, miras sorunu nedeniyle amcası ve babası arasında kalmış bir genç, belli bir neden olmaksızın sıkıntı yaşayan bir kız, saçları ile ilgili bir problemi olan bir genç, doğum gününde annesinin kendisine aldığı hediye verirken söylediği söz ile ilgili sıkıntı yaşayan bir kız ile ders çalışmayan bir öğrenci ile ilgili altı farklı durum ve bu durumlara verilebilecek biri durumla ilgisiz olmak üzere on iki farklı tepki bulunmaktadır. Öğrencilerin bu durumları ve bunlara ait tepkilerin her birini okuduktan sonra, on iki tepkiden sorun sahibine söylemeyi tercih ettiği dört tepkiyi seçmektedir. Bu tepkilere ilişkin değerlerin toplamı öğrencinin EBÖ'den aldığı puanı göstermekte ve puanların yüksekliği empatik anlayışın yüksekliğine karşılık gelmektedir.

Empatik Beceri Ölçeği, derslerin başladığı ilk haftada Sosyal Hizmette Mülakat dersine katılan 2.01 şubesindeki 57 öğrenciye uygulanmıştır. İkinci uygulama ise dönemin bitimine bir hafta kala aynı şubedeki 46 öğrenci üzerinde yapılmıştır. İlk uygulamada yer alan ikinci uygulamaya katılmayan 11 öğrencinin verileri eşleştirilme yapılamaması nedeniyle değerlendirme dışında tutulmuştur.

Araştırmada ilk ölçüm ve ikinci ölçüm arasındaki farkı belirlemek amacıyla SPSS for Windows 8.0. programından yararlanılmış ve tek bir grup için iki değişkenin ortalamalarını karşı-

laştırarak amacıyla kullanılan eşleştirilmiş t-testi (paired samples t test) analizi yapılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular bir çizelge şeklinde düzenlenmiş ve buna ilişkin yorumlar aşağıda verilmiştir.

Sosyal Hizmette Mülakat Dersi Öğrencilerinin EBÖ Puanına İlişkin Eşleştirilmiş t-testi Değerleri

Durum	n	\bar{x}	ss	t
1.Ölçüm	46	152,4783	23,1946	-10,409 *
2.Ölçüm	46	187,6957	17,5396	

* $p < 0.000001$

Çizelgeye bakıldığı zaman; araştırma kapsamına giren Sosyal Hizmette Mülakat Dersi öğrencilerinin empatik beceri ölçeğinden aldıkları puanlarda birinci ölçüm ve ikinci ölçüm arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın bulunduğu görülmektedir. Öğrencilerin EBÖ'den aldıkları puanlar, birinci ölçüme göre ortalama 35,21 puan artmıştır. Bu durum Sosyal Hizmette Mülakat dersine katılan öğrencilerin empatik anlayışlarının gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bu bulgu Duyan (1996)'ın sosyal hizmet eğitiminde uygulamaları derslerin öğrencilerin empati kurma becerilerine etkisi ko-

nusunda yaptığı araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu araştırmada Sosyal Hizmette Mülakat Dersi ile Blok I uygulamasının öğrencilerin empati kurma becerisine etkisi bakılmış ve aynı ölçme aracı kullanılmıştır. Araştırma kapsamına giren ve o dönem Sosyal Hizmette Mülakat dersini alan öğrencilerin ders başlangıcında EBÖ'den aldıkları puanların ortalaması 137,18 iken, ders sonunda bu puan 162,56'ya yükselmiştir. 1999 yılı öğrencilerinin empatik beceri ölçeğinden aldıkları puanlar 1996 yılı öğrencilerinininki ile karşılaştırıldığı zaman, bu öğrencilerin hem dersin

başlangıcında hem de sonunda yapılan ölçümlerde empatik beceri ölçeceğinden aldıkları puanların daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Empatik anlayışın kazanılmasında ve geliştirilmesinde Sosyal Hizmetler Yüksekokulunda okutulan Sosyal Hizmette Mülakat Dersinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte empatik anlayışın kazanılması ve bu anlayışın gelişmesinde sosyal hizmet eğitiminde yer alan diğer derslerin de etkisinin olabileceği düşünülebilir. Ancak sosyal hizmet eğitiminde birinci ve ikinci sınıflarda genel olarak temel ve mesleğe giriş niteliğindeki dersler verilmektedir. Öğrenciler bu dersler sırasında bir kavram olarak empati ile karşılaşmış olabilirler. Ancak Sosyal Hizmette Mülakat dersinde hem kuramsal hem de uygulamalı olarak işlenen konuların öğrencilerin empatik anlayışlarının gelişmesinde etkisinin önemli olduğu gözardı edilmemelidir. Bu nedenle öğrencilerin empatik anlayışlarına ilişkin olarak yapılan bu çalışmada diğer derslerin etkisine bakılmamış ve sadece empati kavramının yoğun bir şekilde işlendiği bu dersin etkisi araştırma konusu olarak ele alınmıştır.

Empatik anlayışın kazandırılmasında ve geliştirilmesinde Sosyal Hizmette Mülakat dersinin oldukça etkili olduğu anlaşılmıştır. Bunda derste işlenen konuların etkili olabileceği çok açıktır. Şöyle ki bu ders kapsamında; mülakat konusuna genel bir giriş yapıldıktan sonra; mülakatın tanımı ve nitelikleri; mülakat ile konuşma sohbet arasındaki ortak ve farklı yanlar, sosyal hizmet mülakatlarının diğer mülakatlardan farkı, sosyal hizmet mülakatlarının türleri, sosyal hizmet

yöntemlerinde kullanılan mülakat türleri, mülakatın alternatifleri ve limitlerini kapsayacak şekilde sosyal hizmette mülakat; mülakata başlama; başlangıç, gelişme ve sonlandırma evrelerini kapsayacak şekilde mülakatın evreleri; ilişki, temel iletişim varsayımları, olumlu ilişkinin öğeleri (müracaatçının kendi kendine karar vermesi, müracaatçıya ilgi duyma, müracaatçının kişiliğine saygı duyma, ön yargılardan kaçınma, empati, içtenlik ve gizlilik), doğru empati kurmayı engelleyen etmenler, realist olmayan tutum ve davranışları (transferans ve karşıt transferans) kapsayacak şekilde mülakatta müracaatçı-mülakatçı ilişkisi; mülakat için gerekli fiziksel koşullar; mülakat teknikleri (gözlem, dinleme, müracaatçının bulunduğu yerden başlama, konuşma, soru sorma ve soru türleri, müracaatçıdan gelen soruları cevaplandırma, liderlik, yansıtma, pekiştirme ve yorum vb.); çocuklarla mülakat; grup ve aile mülakatları; mülakatta kayıt tutma ve rapor yazma; mülakatçının eğitimi (konferansları izleme, uygulama çalışmaları, kayıtlardan yararlanma, gözlem yapma, rol yapma (role-playing), teyp kullanma, film gösterisi) ve örnek mülakat ve raporlar gibi konular işlenmektedir (Erkan, 1999).

Mesleki becerilerden biri olan empatik anlayışın kazandırılmasında eğitim tekniklerinden bilgi verme, yasantı geçirme, rol oynama ve model olma önemli eğitim/öğretim teknikleri arasındadır. Bu tekniklerin bir arada kullanılması öğrencilerin empati kurma becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Sosyal hizmet öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırma bu sonucu destekleyici niteliktedir.

SONUÇ

Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanı müracaatçı ilişkisinde önemli olan unsurlardan sadece empati üzerinde durulmuştur. Ancak, müracaatçılarla yapılan çalışmalarda empatinin varlığının ya da yokluğunun, diğer becerilerden ayırmaksızın anlaşılması gereklidir. Müracaatçıların algılamalarına ilişkin olarak kullanılan sözsüz mesajlar, sözel ifadeler empatinin var olduğunu ya da olmadığını gösterir. Müracaatçı uygulayıcı etkileşiminin diğer boyutlarında olduğu gibi, empati birçok unsurdan sadece birisidir. Jong ve Berg müracaatçı uygulayıcı etkileşimini bir keke benzetmektedir. Kek pişirildikten sonra, şeker undan ayrılamaz. Ancak kekin lezzeti malzemenin iyi bir karışımına bağlıdır. Aynı şekilde, müracaatçı için etkileşimin lezzeti, büyük ölçüde uygulayıcı tarafından kullanılan becerilerin karışımına bağlıdır.

Öğrencilerin müracaatçılara empatik anlayış geliştirmelerine olanak sağlayan yaşantılarının çok az olması nedeniyle, müracaatçıların daha fazla dinlemeleri, sonuca hemen ulaşmamaları (hemen karar vermemeleri), yaptığı çıkarsamaların görülen kişi tarafından düzeltilmesine ve rehberliğine açık olmaları gerekir (Kadushin, Kadushin, 1997, 347).

Bu araştırma sonucunda öğrencilerin empatik anlayış düzeylerinin geliştiği görülmektedir. Bu durum öğrencilerin müracaatçıların içinde buldukları durumu daha iyi ve doğru bir şekilde anlayabilecekleri görüşünü desteklemektedir. İçinde bulunduğu durum iyi ve doğru bir şekilde anlaşılabilirse müracaatçıların o ölçüde değişime açık hale getirilebileceği düşünülebilir. Ancak bu görüşü paylaşmayan

kimi yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Gendlin ve Rychlak (1970), empati ve içtenlik gibi "kişilerarası şefkatli ilişkiler" olmaksızın, davranış değiştirme programlarının başarılı olması ve davranışçı yaklaşımla müracaatçının sağlık ve mutluluğunu sağlayabilmesi nedeniyle empati eğitimine gerçekten gerek olmadığını ileri sürmektedir. London (1972) bu şekilde "ideolojik" ifadelerin yararsız olduğunu ve yardım mesleklerinde çoğulcu bir teknolojiye gerek olduğuna inanmaktadır. Egan (1997) ise doğru empati ve içtenliğe değer verilmeyen bir toplumda yaşamaktan nefret ettiğini, anlayış ve içtenliği lüks bir harcama olarak gören toplumların yazık ettiğini ve doğru empati ve içtenliğin uzmanlaşması zor ve güçlü etkisi olan beceriler olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak empatinin karmaşık bir kavram olduğunu belirtmemiz gerekir. Çeşitli araştırmalarda doğru empatinin önemi vurgulanmakla birlikte, empatinin müracaatçılar üzerindeki etkilerinin farklı olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle genelde empati kavramı ve bunun müracaatçıları üzerindeki etkileri konusunda yeni araştırmaların yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

BENJAMİN, A. *The Helping Interview*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1987.

CÜCELOĞLU, D. *Yeniden İnsan İnsana*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.

DÖKMEN, Ü. "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1-2, 1988, s. 155-190.

DÖKMEN, Ü. **İletişim Çatışmaları ve Empati**. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1993.

DUYAN, V. "Sosyal Hizmet Eğitiminde Uygulamalı Derslerin Öğrencilerin Empati Kurma Becerilerine Etkisi: SHY Blok Uygulama I Örneği". **35. Kuruluş Yılı Kutlaması ve Sosyal Hizmet Sempozyumu 96**. Ankara: 1996.

EGAN, G. **Psikolojik Danışmaya Giriş**, Çev: F. Akkoyun, V. Duyan, B. Eylen, F. Korkut. Ankara: 1997.

ERKAN, G. **Sosyal Hizmette Mülakat**, Ankara: 1997.

ERKAN, G. "Sosyal Hizmette Mülakat Dersi Anahattı". Basılmamış Materyal, Ankara: 1999.

GENDLIN, E. T., J. F. Rychlak, "Psychotherapeutic Processes", **Annual Review of Psychology**, N. 21, 1970, p. 155-190.

GLEESON, J. P. "Engaging Students in Practice Evaluation: Defining and Monitoring Critical Initial Interview Components", **Journal of Social Work Education**, N. 3, 1990, p. 295-309.

HAASE, R. F., D. T. TEPPER, "Nonverbal Components of Empathic Communication", **Journal of Counseling Psychology**, V. 19, N. 5, 1972, p. 417-424.

JONG, P. D., I. K. BERG. **Interviewing for Solutions**, California, Pacific Grove: Brooks/Cole Com., 1998.

KADUSHİN, A., G. KADUSHİN. **The Social Work Interview**, New York: Columbia University Press, Fourth Edition, 1997.

KEEFE, T. "Empathy: The Critical Skill", **Social Work**, N. 21, 1976, p. 10-14.

LAMBERT, M. J., A. E. BERGIN. "The Effectiveness of Psychotherapy". A. E. Bergin ve S. L. Garfield (Eds), **Handbook of Psychotherapy and Behavior Change**. 4th ed., New York: Wiley, 1994, p. 143-189.

LONDON, P. "The End of Ideology in Behavior Modification", **American Psychologist**, N. 27, 1972, p. 913-920.

ROGERS, C. R. "The Necessary and Sufficient Conditions for Therapeutic Personality Change", **Journal of Counseling Psychology**, N. 21, 1957, p. 95-103.

TURAN, N. **Sosyal Kişisel Çalışma (Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet)**, Ed. Veli Duyan, Ankara: 1999.

VOLTAN-ACAR, N. **Terapötik İletişim**, Ankara: 1994.

*

SOSYAL HİZMET UZMANLARININ İŞ DOYUMLARI

Job Satisfaction of Social Workers

Vedat İŞIKHAN

Dr. Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Araştırma
Görevlisi

Yazının Geldiği Gün: 14.09.1999

ÖZET

Çalışan bireylerin işlerinden elde ettikleri doyum, onların çalışma hayatlarıyla ilgili mutluluklarını, genel yaşamla ilgili her türlü tutum ve davranışlarını, diğer insanlarla olan ilişkilerini, kendi ruh ve fiziksel sağlıklarını olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu araştırmada, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarını etkileyen sosyo-demografik ve çalışma hayatıyla ilgili bazı etkenlerin neler olduğu incelenmiştir. Araştırma sonunda sosyal hizmet uzmanlarının ortalama iş doyum puanı 70 üzerinden 37 (orta düzey) olarak bulunmuştur. Aldığı ücreti yeterli gören ve kendini gerçekleştirmiş olarak kabul eden sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumları yüksek çık-

mıştır. Yönetici olarak çalışan, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet alanının dışında çalışan, amiri sosyal hizmet uzmanı olan, mesleki uygulamaları amiri tarafından övgüyle değerlendirilen, meslek dışı iş ve görevlere yöneltilmeyen sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumları daha yüksek bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: İş doyum, sosyal hizmet uzmanları

SUMMARY

An individual's happiness, attitudes, behaviors, social relations, psychological and physical well being can be effected either positively or negatively by his level of job satisfaction. In this study, through survey method some of the socio-demographic and working life characteristic factors what could be effecting job satisfaction level of the social workers are investigated. At the result of the study ; the mean score of job satisfaction of social workers' according to 70 was found 37(middle level). The social workers who are satisfied with their income and accept themselves as self actualized are more satisfied with their jobs. Also, those social workers who are employed as administrators or worked are under the supervision, who is praised and promoted for his performance and who serve within the field of social work (except the field of psychiatric and medical social work) have higher level of job satisfaction.

Key Words: Job satisfaction, social workers

GİRİŞ

Çalışan bireylerin işlerinden elde ettikleri doyum, onların çalışma hayatlarıyla ilgili mutluluklarını, genel yaşamla ilgili her türlü tutum ve davranışlarını, diğer insanlarla olan ilişkilerini, kendi ruh ve fiziksel sağlıklarını olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Bilindiği gibi iş ya da çalışma, insan yaşamının çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Birey toplumsal ve ekonomik gelişmelerin olumsuz etkisiyle zorlanırken, yaşadığı çevrenin doğal, fizyolojik, toplumsal kaynaklı zararlı etkenlerini de yüklenmek zorundadır. Bu yüzden çalışan insanın beden ruh sağlığını korumak, onun çalışmanın ve iş yerinin fizyolojik, toplumsal kaynaklı zararlı etkenlerinden uzak tutmak çağdaş bilimin temel amaçlarından biri olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için kısaca: bireyin beden ve ruh sağlığını bozan zararlı etkenlerin ortadan kaldırılması, önlenmesi, çalışan insana ruhsal özelliklerine uygun iş alanlarının bulunması, işin insana, insanın işe uygun olması önerilmiştir (Köknel, 1988, 306-307).

Çalışan insanların iş doyumlarının saptanması, bunları olumlu veya olumsuz yönde etkileyen etmenlerin neler olduğunun bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Bir toplumun daha sağlıklı, mutlu ve üretken olması, çalışanlarının üst düzeyde doyum sağlamalarıyla yakından ilişkilidir. Çünkü çalışma hayatı, insan yaşamının üçte birini oluşturmaktadır (Ergen, 1981).

"İş doyumunu", bireylerin yaptıkları işle ilgili duygu, düşünce inanç ve değerlendirmelerini içerir. İş doyumunu tek boyutlu bir kavram değildir. İşin pek çok yönü, olumlu ya da olumsuz olarak iş doyumunu etkiler. İşin yönetimi, ücret, çalışma koşulları gibi objektif özelliklerin yanı sıra bireyin gereksinimleri, istekleri ve beklentilerinin etkisi de dikkate alınmalıdır. İşten kaynaklanan olumlu ya da olumsuz durumlar, farklı bireyler tarafından farklı algılanabilir. Bir birey aynı şartlarda doyum sağlarken bir diğeri doyum sağlayamayabilir (Evans,

1969). İş doyumunu aynı zamanda işin kendisinden, ücretten, yükselme olanaklarından, çalışma arkadaşlarından ve yöneticiden duyulan doyumdan etkilenebilmektedir.

Genelde iş doyumunu ölçeklerinde bireye, çalışma ve işten elde ettiği doyumun derecesi sorulmaktadır. Ancak bu genel sorular, yeterli yanıtlar alınmasını engellemektedir. Örn: Bir kimse aldığı ücretten veya çalıştığı işten memnun iken, amirinden memnun olmayabilir. Bu nedenle alt sistemleri ölçen ölçekler geliştirilmiştir.

İş doyumunu ile ilgili literatüre dayanarak, Locke (1983, 1300-1309), iş doyumunu ya da doyumsuzluğa neden olan etmenleri şöyle belirtmiştir: 1.Yapılan işle (görevle) ilgili faaliyetler, 2. İşin oranı, 3. Düzgünlük, uyum, sürengenlik, 4. Başarı, 5. Yükselme, 6. Sorumluluk, 7. Sözel veya dolaylı olarak işin kabulü, 8. Ücret, 9. Kişisel atmosfer, 10. Fiziksel çalışma koşulları.

Kamu kurumlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları (SHU)'nın bireysel ve mesleki uygulamalara dayanan etkinliklerinin saptanması, kurum yöneticilerinin, çalışanların iş doyumuna ya da doyumsuzluklarına neden olan etmenleri bilmesi açısından önemlidir. Böylece ortaya çıkan duruma yönelik uygun çözüm yollarının üretilebilmesi, yardımcı mekanizmaların oluşturulması, barışçıl ve hoşnut bir çalışma atmosferinin yaratılabilmesi mümkün olabilecektir. Bu önlemlerin plan ve politikalara yansıtılması ise; SHU'larının iş doyumlarını, dolayısıyla yaşam doyumlarını önemli derecede etkileyebilecektir.

Bu araştırmada, ülkemizde 35 yıllık bir geçmişi bulunan sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları olan Sosyal

Hizmet Uzmanları (SHU)'nın iş doyumlarını etkileyen etmenler incelenmektedir.

KONUYA YÖNELİK KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde: İş doyumunu ile ilgili kuramlara, iş doyumunu etkileyen etmenlere, iş doyumunun sonuçlarına ve SHU'larının iş doyumlarıyla ilgili yayın ve araştırmalara yer verilmiştir [Bu yazının sınırlı çerçevesi içinde iş doyumunu kuramlarının tümü yerine, araştırmada kullanılan İş Doyumu Ölçeği'nin kuramsal dayanağı kısaca sunulmuştur].

1. Porter-Lawler Beklenti-Değer Kuramı: Kuramın başlıca özelliği, daha önce ayrı ayrı ele alınan çok sayıda ki değişkeni bir araya getirip aralarındaki ilişkileri belirtmesidir. Bu değişkenler, 1) ödülün değeri, 2) algılanan "çaba-ödül" olasılığı 3) çaba, 4) yetenekler, 5) rol algıları, 6) iş başarısı, 7) ödüller, 8) algılanan denk ödüller ve 9) doyumdur.

Bu kuramın taslağını kullanarak yapılan bazı önemli araştırmalar vardır. Bunlardan Hackman ve Porter, kadın işçilerle yaptıkları bir araştırmada beklenti (B) x denge (D) değerine göre deneklerin güdülenmelerini ölçmüştür. Bunun için, işgörenlerin sıkı çalışmaları halinde elde etmeyi bekledikleri 18 amaç (sonuç) saptanmış, sonra bu amaçları ne kadar beğenip beğenmedikleri (denge), bir de sıkı çalışırlarsa bu amaçlara ne ölçüde ulaşacakları (B) sorulmuştur. Sonuçta elde edilen toplamın, bu çeşitli iş başarısının ölçüleriyle ilişkili olduğu görülmüştür. Bu ilişki büyük olmamakla beraber bu kuramı doğ-

ruylayacak ölçüdedir (Hackman, 1968). Beklenti kuramları içinde Hackman ve Porter'in bu araştırması beklenti kuramının işe olan etkileri sonucunda oluşan olumlu koşulların tartışılması açısından dikkate değer bir araştırma niteliğindedir.

Bu araştırmada kullanılan İş Doyumu Ölçeğinin kuramsal dayanağı beklenti kuramları içinde yer almaktadır. Hackman ve Oldham'ın birlikte geliştirdikleri İş Tanımlayıcı Ölçeği (Job Diagnostic Survey)'nin kısa versiyonu olan İş Doyumu Ölçeği (Job Satisfaction Survey) araştırmaya katılanların işleriyle ilgili doyumlarının belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır (Hackman, Oldham 1975). Bu ölçeğin diğer versiyonları ise çalışmaların işleriyle ilgili niteliklerini ve motivasyonlarını ölçme amacıyla geliştirilmiştir.

İş Doyumu Ölçeği ile bir bireyin işle ilgili elde ettiği genel doyumun derecesini elde etmek mümkündür. Bu iş doyumunu ölçeği ile 1) ücret ve diğer tazminatlar, 2) işin güvenliği, 3) çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkiler (sosyal doyum), 4) süpervizyon ve 5) bireysel gelişme için sağlanan olanaklardan elde edilen genel iş doyumunun düzeyini saptamak olasıdır (Sherer, 1991, 107).

İş Tanımlayıcı Ölçeği: İş dizaynı, motivasyon ve verimlikte karşılaşılan zorluklara dayalı bir kuramsal temel üzerine oturmaktadır. Ölçme aracının dayanağı olan bu kuramda: Çalışmanın sonuçlarını etkileyen beş önemli iş boyutu olduğu savunulmaktadır Hackman ve Oldham'ın kuramına göre; bu genel doyum ve motivasyonu: 1) Becerilerin farklılığı, 2) görevin ifadesi, 3)görevin anlamı, 4) özellikle, bağımsız hareket etme

ve 5) iş sonucunda oluşan ve işten gelen geri bildirim etkilemektedir. Bu boyutlar çalışanların bireysel ihtiyaçları arasında dengeleyici bir rol oynamaktadır. İş tanımlayıcı ölçeği ile sonuçta, işin amirlere, çalışanların kendi etkililikleri hakkında sağladıkları geribildirim yapı ve derecesi ve bireyin işindeki etkinlikleri sonucundaki doyum elde edilebilir (Sherer, 1991, 108).

2. İş Doyumunu Etkileyen Etmenler: İş doyumunu, birçok etmene bağlı kalınarak incelenebilir. İş doyumunu etkileyen sayısız etmen bulunmaktadır. Bu çalışmada, araştırmanın amaçları gözününe alınarak SHU'larının iş doyumlarını etkileyen etmenler iki ana grupta toplanmıştır:

2.1. İş Doyumunu Etkileyen Bireysel Özellikler: İlgili literatüre dayanarak bu çalışmada iş doyumunu etmeni olarak kabul edilen ve araştırmanın bağımlı değişkeni (iş doyumunu) üzerinden etkilerinin incelendiği bireysel özellikler; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışanın kişiliği, medeni durum, ücret ve çalışma süresidir.

2.2. İş Doyumunu Etkileyen Çevresel Yada Örgütsel Özellikler (Mesleki Uygulamalar): Bu çalışmada, SHU'larıyla ilgili çevresel ya da örgütsel özelliklerin: Statü, amirin mesleği, övülmek, amirinden hoşnutsuzluk, çalışma arkadaşlarıyla ilişkiler, meslek dışı iş ve görevlere yöneltilme, çalışma koşulları, kararlara katılma, işin sıkıcılığı, başarı duygusu, hizmet içi eğitim, mesleki örgüte katılım, mesleğin seçimi, okuldaki eğitim ve meslekle özdeşleşmenin olabileceği belirlenmiştir.

3. İş Doyumunun Sonuçları: İş doyumunu fenomeni ile ilgilenilmesinin iki

nedeni bulunmaktadır. Birincisi, iş doyumunu, mutlulukta, yaşamın hedeflerinde ve bunların sonucunda görülebilir. İkinci olarak, iş doyumunu diğer insanların tutum ve davranışlarına etki etmesinden dolayı bu konu üzerinde çalışılabilir. Etkisi bir çok araştırmaya konu olan bu fenomenin sağlayacağı varsayılan olumlu sonuçları birey ve örgüt açısından aşağıdaki gibi kısaca belirtmek olasıdır (Hersley, Blanchard, 1977 akt. Telman, 1988, 111).

a. Bireysel Açından İş Doyumu Duygusunun Sağlayacağı Varsayılan Olumlu Sonuçlar:

1. Bireyin arzu ve ihtiyaçları, çalıştığı örgütte karşılanabiliyor ise dengeli bir çalışma temposu kazanacaktır.
2. Bireyin işinde, kendisini geliştirip yeni şeyler öğrenmesi onu daha mutlu kılacaktır.
3. Birey, güvendiği bir grup içinde kaynaşmış grubun bir üyesi olarak benimsenmesinin ne derece önemli bir mutluluk kaynağı olduğunun bilincine varacaktır. Böylece, diğer kişilerle uyumlu bir çalışma ve işbirliği ruhuna sahip olabilecektir.

b. Örgütsel Açından İş Doyumu Duygusunun Sağlayacağı Varsayılan Olumlu Sonuçlar:

1. Birey ve diğerlerinin oluşturduğu gruplar, hizmet verdikleri gruplar, hizmet verdikleri kurumlar için daha verimli olacaklardır. Dolayısıyla örgütsel etkinliğin gerçekleşmesine katkıda bulunabileceklerdir.
2. İş doyumunu, örgütsel birimlerin ve örgüt üyelerinin birbirlerini yanlış anlama ve değerlendirmelerinden doğan işbirliği eksiklikleri giderilebilmesine ve örgütsel amaçlara daha

iyi hizmet edecek bir güç birliği sistemi geliştirilmesine yardımcı olabilecektir.

3. İş doyumunu yüksek, sağlıklı örgüt üyeleri sağlıklı çocuklar yetiştirebilecek ve sağlıklı bir toplumun oluşumunu sağlayabileceklerdir.

4. SHU'larının İş Doyumları İle İlgili Yayın ve Araştırmalar: Sosyal hizmet literatüründe, iş doyumunu ile ilgili yapılan araştırmaların sayısı son yıllarda gittikçe artış göstermektedir (Berg, 1980, 30-37). Bu araştırmaların çoğunda metodolojik ve teorik zayıflıklar bulunmaktadır. İncelenen araştırmaların büyük bir kısmının, çalışma hayatında birbirine benzer konular üzerinde gerçekleştiği görülmektedir (Packard, 1989).

Buffum ve Ritvo, yaptıkları araştırma sonucunda sosyal hizmet kurumlarında alınan mesleki nitelikteki kararlara katılımı olan SHU'larının iş doyumlarının yüksek olduğu ve bunun iş doyumunu artırıcı bir strateji olduğunu bulmuşlardır (Buffum, Ritvo, 1984, Akt. Burger, Winiberg, 1985, 59-72).

Butler (1987) , master derecesine sahip 404 SHU üzerinde, iş doyumunu ile ilgili yaptığı araştırmada, SHU'larının iş doyumlarının işin yoğunluğu, görevin anlam ve çeşitliliği, işten ayrılma ve şu an çalışılan işten karşılanan zorluklar ile anlamlı ilişki olduğunu bulmuştur.

McNeely (1988), 1337 SHU arasında yaptığı araştırma sonucuna göre, yaşlı SHU'larının iş doyumlarının genç SHU'larının iş doyumlarına göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Martin (1988), Aile, Çocuk Refahı ve Psikiyatri alanında çalışan 200 SHU

üzerinde yaptığı araştırma sonucunda: iş doyumunu ve tükenmişlik (burnout) boyutlarının normal düzeylerde olduğunu bulmuştur. Araştırma sonucunda SHU'larının özellikle amirleri tarafından övgü ve takdirlerden hoşnut olmadıkları ortaya çıkmıştır.

Rabin ve Zelher (1992) 9 farklı ruh sağlığı ortamlarında çalışan 87 SHU ile çalışmışlardır. İşte çalışırken kendine duyulan güven iş doyumunu için artırıcı bir etmen iken işte çalışılan yılın (deneyim) ise; iş doyumunu olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur.

Vinokur ve Kaplan (1990), gönüllü resmi nitelikteki çocuk refahı kurumlarında çalışan 413 SHU ile çalışmışlar ve sonuçta şu bulguları elde etmişlerdir: SHU'larının %60'ının şu anki işlerinde oldukça hoşnut oldukları görülmüştür. Bireysel, kurumsal ve müracaatçı ile olan ilişkiler gibi faktörlerin iş doyumunu için önemini büyük olduğu görülmüştür.

Ülkemizde ise; SHU'larının iş doyumları ile ilgili doğrudan yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

İş, bireyin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasına hizmet eden bir işleve sahiptir. Bir meslek seçme durumunda olan birey, kişisel ihtiyaç ve olanakları ile mesleğin gerektirdiği nitelik ve doyum kaynaklarını karşılaştırıp bir seçim yapma durumundadır. Bireyin gözünde işin anlamı, kendisi için önemli olan psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanabildiği oranda artmaktadır.

İş doyumunu, insanların yaptıkları işe karşı tutumları olup, bilgi, inanç,

duygu, davranış ve değerlendirmelerini içerir. İş doyumunu yüksek olan birey, işe karşı olumlu tutum içinde olur. Kurumlarda, SHU'larının çalışma başarısını etkileyen, onların mutluluklarının bir göstergesi olan ayrıca çalışılan ortamın sağlıklı bir yapı ve işleyişe sahip olup olmadığını gösteren en önemli etkenlerden biri iş doyumudur. SHU'larının iş doyumlarının bilinmesi ile elde edilebilecek somut yararlar neler olabilir? Sosyal hizmet yöneticileri SHU'larının iş doyumlarına bakarak, çalışılan ortamdaki sorunları görebilme olanağına sahip olabileceklerdir. Böylece bu sorunların giderilmesinde daha etkili bir rol üstlenebileceklerdir. Ayrıca iş doyumunun önemini bilen yöneticiler, SHU'larının doyumlarını yükseltebilmek için çözümler arayabileceklerdir. Gerekli plan ve programların oluşturulmasında etkili olabileceklerdir.

Bu araştırmada, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları (SHU)'nın iş doyumlarını etkileyen bazı etmenler incelenmektedir.

Aşağıda bağımsız değişken olarak ele alınan ve araştırmada sınanmak istenen denenceler yer almaktadır.

1. SHU'larının Bireysel Özellikleri ile İş Doyumlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Denenceler

1.1. Kadın SHU'larının iş doyumları, erkek SHU'larına göre daha yüksektir.

1.2. SHU'larının yaşları arttıkça, iş doyumları da yükselir.

1.3. Evli SHU'larının iş doyumları, diğerlerine göre daha yüksektir.

1.4. Lisansüstü eğitimi yapan SHU'larının iş doyumları, yapmayanlara göre daha yüksektir

1.5. Ücretlerini yeterli bulan SHU'larının iş doyumları ücretlerini yeterli bulmayanlara göre daha yüksektir.

1.6. SHU'larının hizmet süreleri arttıkça iş doyumları da yükselir.

2. SHU'larının Mesleki Uygulamaları ile İş Doyumlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Denenceler

2.1. Yönetici pozisyonundaki SHU'larının iş doyumları, uygulayıcı olanlara göre daha yüksektir.

2.2. SHU'larının çalıştıkları alana göre iş doyumları arasında fark vardır.

2.3. Amiri SHU olan SHU'larının iş doyumları, amiri SHU olmayanlara göre daha yüksektir.

2.4. Mesleki uygulamaları amiri tarafından övgüyle karşılanan SHU'larının iş doyumları, amiri tarafından övgüyle karşılanmayanlara göre daha yüksektir.

2.5. Meslek dışı iş ve görevlere yöneltilen SHU'larının iş doyumları, yönlendirilmeyenlere göre daha düşüktür.

2.6. Mesleki uygulamalar için uygun çalışma koşullarına/olanaklarına sahip SHU'larının iş doyumları, sahip olmayanlara göre daha yüksektir.

2.7. Çalıştığı kurumda alınan mesleki nitelikteki kararlara katılan SHU'larının iş doyumları, katılmayanlarınkine göre daha yüksektir.

2.8. Çalıştığı kurumda ekip çalışması olan SHU'larının iş doyumları, olmayanlara göre daha yüksektir.

2.9. Çalıştığı kurumda mesleki yön-temleri (sosyal kişisel çalışma, sos-yal grup çalışması, toplumla çalışma, sosyal refah araştırması ve sosyal hizmet idaresi) uygulayan SHU'larının iş doyumları, uygulamaya-nalara göre daha yüksektir

2.10. Sosyal Hizmet Uzmanları Der-neğine üye olan SHU'larının iş do-yumları, olmayanlara göre daha yük-sektir.

TEMEL BAZI TANIMLAR

Araştırmanın işe vuruk (operasyonel) tanımları aşağıda verilmiştir:

Sosyal Hizmet Uzmanı: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Akademisi, Hacettepe Üniversitesi (H.Ü) Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü ve 1982 yılında H.Ü. Rektörlüğü'ne bağlanan H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'nu bitirmiş olup; Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ve bağlı kuruluşlarında, Aile Araştırma Kurumu ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nde ve Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarda çalışan meslek elemanını ifade eder.

İş Doyumu: Hackman ve Oldham'ın İş Doyum Ölçeği (Job Satisfaction Survey) ile ölçülen niteliklerdir. Hackman ve Oldham'ın kuramına göre; genel doyum ve motivasyonu etkileyen bu nitelikler: 1) Becerilerin farklılığı, 2) görevin ifadesi, 3) görevin anlamı, 4) özellikle, bağımsız hareket etme ve 5) iş sonucunda oluşan ve işten gelen geri bildirimdir.

İş Doyumu Puanı: İş Doyumu Ölçeği ile SHU'larının işlerinde elde ettikleri hoşnutluk ya da hoşnutsuzluğu

gösteren değerlerdir. Bu ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin işinden elde ettiği doyumun yüksek olduğunu göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırma nüfusu, veri toplama araçları ve verilerin çözümü ile ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur:

Araştırmanın Nüfusu

Araştırma nüfusu, Ankara'da Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ve bağlı kuruluşları, Aile Araştırma Kurumu, Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşları ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nde çalışan SHU'lardır. Bu kurumlarda çalışan SHU'larının tümü ele alındığından araştırmada tam sayım yöntemi uygulanmıştır. Sonuçta, Ankara'da Başbakanlık ve Sağlık Bakanlığı'ndaki 188 SHU'larından 160'ına, yani SHU'larının %85'ine ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verileri toplamak amacıyla, 1) Anket Formu ve 2) İş Doyumu Ölçeği kullanılmıştır.

Anket Formu: Anket formu, iş doyum ile ilgili literatürün taranması ve araştırmacının görüşlerine dayalı olarak, SHU'larının bireysel özellikleri ile mesleki uygulamalarına yönelik sorulardan oluşmaktadır.

İş Doyumu Ölçeği: İş Doyum Ölçeği (Job Satisfaction Survey), Hackman ve Oldman tarafından geliştirilen İş Tanımlayıcı Ölçeğinin (Job Diagnostic Survey) bir alt ölçeğidir

(Hackman ve Oldham, 1980, akt. Güler, 1990, 92)

Bireyin işle ilgili değerlendirmesini ölçmede kullanılan İş Doyumu Ölçeği, 14 maddeden oluşmuş ve Likert tekniğine göre düzenlenmiştir. Ölçekteki maddelerin hepsi olumlu yönde ve yarım bırakılmış olup çalışanların mantıksal yolla tamamlaması istenen cümlelerden oluşmaktadır. Örneğin; "işimin güvenliği..." biçiminde başlayan bir cümleye, çalışanlar 1) beni hiç tatmin etmez, 2) beni yeterince tatmin etmez, 3) kararsızım, 4) beni oldukça tatmin eder ve 5) beni çok tatmin eder, seçeneklerinden biriyle yanıtlama durumundadır.

Puanlama: Ölçekteki madde sayısı 14, seçenek sayısı da beş olduğundan ölçekten alınacak en yüksek puan 70, en düşük puan ise 14'dür. Puan genişliği 56'dır. Puanların düşmesi çalışan bireyin işinde düşük derecede doyum elde ettiğini, puanların yükselmesi ise çalışan bireyin işinde yüksek derecede doyum elde ettiğini ifade etmektedir.

Verilerin Toplanması

Yukarıda sözü edilen bilgi toplama araçları, ilgili kurumlardan gerekli hukuki izinler alındıktan sonra, araştırmacı tarafından SHU'ları ile yüz yüze görüşerek doldurulmuştur. Uygulama 19 günlük bir süreyi kapsamıştır.

Verilerin Çözülmesi

Bu araştırmada denencelerin sınanmasında, denencelerin özelliklerine göre t testi, Pearson Çarpım Moment

Korelasyonu (r) ve varyans analizi (F) kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

1. SHU'larını Tanıtıcı Bulgular ve İş Doyumu Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

Araştırma kapsamında bulunan SHU'larının büyük bir kısmının; kadın, evli, lisanüstü eğitime sahip olmadığı, ücretlerini yeterli görmediği, uygulayıcı pozisyonunda olduğu, amirlerinin sosyal hizmet uzmanı olduğu, amirlerinin mesleki uygulamaları övgüyle değerlendirdiği, amirlerinden hoşnut olduğu, meslek dışı iş ve görevlere yöneltilmediği, kararlara katıldığı, kurumlarında ekip çalışmasının olduğu ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğine üye olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

2. Denencelerin Sınanması Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın denenceleri ile elde edilen bulgular ayrı ayrı ele alınmıştır. Birinci bölümde; SHU'larının bireysel özellikleri, ikinci bölümde; SHU'larının mesleki uygulamaları ile iş doyumlarının karşılaştırılmasına yönelik bulgular ve yorumlar yer almıştır.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Bireysel Özellikleri ile İş Doyumlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular ve Yorumu

Cinsiyet: Toplumumuzda, kadınların eşlik ve annelik rollerinin öncelikli olması nedeniyle, ev işleri, çocukların yetiştirilmesindeki sorumluluklar

genelde kadınlara yüklenilmektedir. Bu durum onların fiziksel, psikolojik ve sosyal durumlarını etkileyebilir. Araştırma kapsamındaki SHU'larının %37'sinin evlidir. Araştırma sonucunda cinsiyet farklılığı açısından SHU'larının iş doyum düzeyleri arasında bir farkın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p > 0.05$). Elde edilen bu sonuçta kadın SHU'larının, ast-üst ilişkileri, meslektaşlarıyla yaşanan sorunlar, SHU'ların o kurumdaki algılanışı vb.nin de etkisi olmuş olabilir.

Yaş : SHU'larının buldukları yaş döneminin özellikleri, sosyal hizmet kurumlarında yükselme (terfi) şartları iş doyumlarını etkileyebilir. SHU'nın yükselme ve iş koşullarına yönelik beklentilerinin olması ya da iş seçimi ve iş güvencesine yönelik kuşkularının bulunması nedeniyle işlerinde daha az doyum sağlamaktadır. (SHU'larının ortalama yaşı 33 olarak bulunmuştur). Orta yaş ve üstündeki SHU'ları böyle bir sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında memurların yükselme ve terfi koşulları, Barem Kanunu'na göre, memurun aylıkça ilerlemesi, üç yıllık süreyi doldurması ve yeteneğinin saptanmasına bağlıdır. Diğer kamu kuruluşlarında olduğu gibi SHU'larının sosyal hizmet kurumlarında yükselebilmesi için alanda uzun yıllar hizmet vermesi ve kadrosunun uygun olması gerekmektedir. SHU'larının yaşları arttıkça iş doyum düzeylerinin de yükselmesi beklenmiş ancak elde edilen bulgular denencenin desteklenmediğini göstermiştir ($p > 0.05$). SHU'larının bu yükselme ve terfi olanaklarının kısıtlılığı bu sonucu etkilemiş olabilir.

Medeni Durum: Evli SHU'larının iş doyum düzeylerinin, bekar, ayrılmış ve dul olanların iş doyum düzeylerinden daha yüksek olacağı beklenmekte iken, iki grubun iş doyum ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p > 0.05$). Bu sonuçta elde edilememesi şöyle açıklanabilir: Evli SHU'larının anne ve baba rollerinin olması, bu rolü yerine getirirken (ev işleri, çocuk yetiştirme) karşılaştıkları güçlükler onların iş doyumlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Eğitim: Lisansüstü eğitim yapmış SHU'larının iş doyum düzeylerinin, lisansüstü eğitim, yapmamış SHU'larının iş doyum düzeylerinden daha yüksek olacağı beklenmiştir. Ancak iki grubun iş doyum puanı ortalaması arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p > 0.05$). Bu durum lisansüstü eğitim sonucunda SHU'larının "kazançlarının ne olacağı" sorusunun yanıtına bağlanabilir. Lisansüstü eğitimi bitiren SHU'larının maaşlarında kısmi denecek ücret artışı sağlanmaktadır. Bu tür artışların yetersizliği, sonucu etkilemiş olabilir.

Ücret: Ücret çalışanların iş doyumunu ve motivasyonunu artıran en önemli değişkendir. Ücretlerini yeterli bulan SHU'larının iş doyum düzeyleri, yeterli bulamayanlarınkine göre daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$). Bu durumda, bulgular denenciyi destekler nitelikte çıkmıştır.

Tablo: Sosyal Hizmet Uzmanlarını Tanıtıcı Özellikler ve İş Doyumu Ölçeğinden Elde Ettikleri Ortalama Puanlar

Özellikler	Sayı	%	İ. D. P. Ort
Cinsiyet			
Kadın	99	61.8	37.97
Erkek	61	38.2	40.98
Medeni Durum			
Evlü	116	72.5	39.39
Bekar, Dul, Boşanmış	44	27.5	38.40
Lisanüstü Eğitim			
Var	21	13.1	40.90
Yok	139	88.9	38.35
Ücreti Yeterli Görme			
Evet	44	27.5	45.52
Hayır	112	70.0	36.43
Pozisyon			
Yönetici	46	28.7	42.45
Uygulayıcı	112	70.0	37.51
Amirin Mesleği			
Sosyal Hizmet Uzmanı	95	59.35	41.76
Diğer (Öğretmen, Psikolog, Doktor vb.)	63	39.37	35.41
Amirin Mesleki Uygul. Övgüyle Değerlen.			
Evet	107	66.8	41.65
Hayır	45	28.1	32.66
Amirinden Hoşnutluk			
Evet	123	79.8	41.64
Hayır	30	18.7	29.73
Meslek Dışı İş ve Görevlere Yöneltime			
Evet	68	42.5	34.97
Hayır	89	55.6	42.14
Kararlara Katılım			
Evet	113	70.6	41.04
Hayır	45	28.1	33.88
Ekip Çalışmasının Varlığı			
Evet	95	59.3	40.67
Hayır	59	36.8	36.79
SHU Derneğine Üye Olma			
Evet	109	68.1	40.30
Hayır	50	31.2	37.06
Toplam	160	100	

Hizmet Süresi: SHU'larının kurum-daki ortalama hizmet süreleri 9 yıldır. SHU'larının kurumlardaki hizmet süreleri arttıkça, kurumların işleyişi, bürokratik yapı, götürülen hizmetler, müdahale yaklaşımları, problem çözme becerilerini geliştirmeleri, dolayısıyla iş deneyiminde bir artış ve olgunlaşmanın olması beklenir. Böylece oluşan profesyonel tutum ve davranışlar, bireyin olgunlaşmasını ve kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunabilir. Bu durum SHU'larının işlerinde elde edecekleri doyumunu etkileyebilir. SHU'larının hizmet süreleri arttıkça iş doyumlarının da artacağı beklenirken elde edilen bulgular, iki grup arasında önemli bir fark olmadığını göstermiştir ($p > 0.05$). Bu sonucu, çalışılan alanın birincil veya ikincil alan olması, SHU'larının hizmet sürelerinin düşük olması ve orta yaş düzeyinin bulunmaları vb. etki etmiş olabilir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Uygulamaları ile İş Doyumlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular ve Yorumu

Yönetmel Pozisyon: Yönetici olarak çalışan SHU'ları, politikaların oluşturulmasında, kurumun yönetilmesinde, plan ve programların denetiminin yapılmasında etkin görevler almaktadır. Sorun gruplarıyla direkt çalışılmadığı için bu yapı içinde yöneticilerin iş doyumlarının yüksek olması beklenir. Araştırma kapsamındaki yönetici SHU'larının iş doyum düzeyleri, uygulayıcı SHU'larının iş doyum düzeylerinden daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$).

Çalışılan Alan: Araştırma koordinasyon, sosyal hizmetler teftiş ve denetleme alanında çalışan SHU'larının iş doyum düzeyleri

(44.94), diğer alanlarda (örn; tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmetlerde çalışanların iş doyum puanı ortalaması: 30.35, aile ve çocuk refahı alanında çalışanların iş doyum puanı ortalaması: 38.86 ... vb) çalışanların iş doyum düzeylerinden daha yüksek çıkarken, diğer gruplar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. SHU'larının çalıştıkları alanlar ile iş doyumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet alanında çalışan SHU'larının iş doyum düzeyleri diğer alanlarda çalışanların iş doyum düzeylerinden daha düşük çıkmıştır.

Denenceler dışında SHU'larının "çalıştıkları yere" göre iş doyum puanları arasında fark olup olmadığına yönelik t testi yapılmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir. Başbakanlık SHÇEK'te çalışan SHU'larının iş doyum puan ortalaması (41.54), Sağlık Bakanlığı'nda çalışan SHU'larının iş doyum puanı ortalamasından (32.09) oldukça yüksek çıkmıştır. İki grubun iş doyum puan ortalamaları arasındaki fark t testi ile yapılan önem denetimi sonunda anlamlı bulunmuştur. ($p < 0.01$; $t=4.78$). Başbakanlık'ta çalışan SHU'ları işlerinden daha fazla doyum elde ettiği belirlenmiştir.

Amirin Statüsü: Amiri SHU olan SHU'ların mesleki uygulamalarını, faaliyetlerini, projelerini uygularken karşılaşılabileceği engellerin oranı daha az olabilmektedir. Fakat amiri SHU olmayan SHU'ları her türlü mesleki uygulamalarını, projelerini meslek dışındaki amirlere anlatma ve onay alma yönünde bir çok engellerle karşılaşabilmektedir. Amiri SHU olan SHU'larının iş doyum dü-

zeyleri, amiri SHU olmayanlarınkine göre daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$). Bu durumda bulgular denenceyi destekler nitelikte bulunmuştur. Amiri SHU olan SHU'larının iş doyum düzeyleri, amiri SHU olmayanlarınkine göre daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$).

Takdir: Sosyal hizmet kurumlarında çalışan SHU'ları yaptıkları mesleki uygulamaları, projeler, götördükleri hizmetler sonucunda amirleri tarafından övülmeyi beklemektedirler. Amiri tarafından alınan her övgü, takdir, ve beğenilme onayı SHU'larının iş doyumlarını artırıcı bir nitelik taşımaktadır. Martin (1988), SHU'ları üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, amirleri tarafından övgü ve takdir alan SHU'larının iş doyumlarının oldukça yüksek olduğunu saptanmıştır (Martin, 1988). Mesleki uygulamaları amiri tarafından övgüyle karşılanan SHU'larının iş doyum düzeyleri, övgüyle karşılanmayanlarınkine göre daha yüksek bulunmuştur ($p < 0.05$). Bu araştırmada elde edilen bulgular Martin (1988)'in araştırma bulguları ile paralellik taşımaktadır.

Meslek Dışı İş ve Görevlere Yöneltilme:

Sosyal hizmet uygulaması kapsamına girmeyen bir takım işlerin SHU'larına yaptırılması, SHU'larının iş doyumlarının düşmesine neden olmaktadır. Örneğin: Kuruluşun depo sorumluluğunun verilmesi, yuva çocuklarının çamaşırlarının saydırılması veya yuvaya yiyecek, giyeceklerin temini gibi. SHU'ları sosyal hizmet kurumlarında belli bir görevi ve sorumluluğu yerine getirmek için istihdam edilmektedir. Görev sorumlulukları, bireyle, grupla veya toplumla çalışma

kapsamındaki sorun gruplarıyla ilgili çalışmalarda bulunmaktadır. Görev ve sorumluluklarıyla ilgili işlerde çalışmalarını hafinde işlerinde doyum sağlayabileceklerdir. Bu yüzden bunların dışında herhangi bir iş veya göreve yönettiklerinde işlerinde elde edecekleri doyumun da düşeceği söylenebilir. Meslek dışı iş ve görevlere yöneltilen SHU'larının iş doyum düzeyleri ile yöneltilmeyenlerin iş doyum düzeyleri arasındaki fark önemli çıkmıştır. Bu farkın ikinci grubun lehine olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$).

Uygun Çalışma Koşullarına Sahip Olma:

Çalışanların çoğu, çalıştıkları binanın yeni, temiz, işleri için gerekli araç-gereçlerin uygun ve kullanılabilir olmasını istemektedirler. Bu olanakların sağlanması hem verimlilik hem de doyum için gereklidir (Başaran, 1982). Sosyal hizmet kurumlarında, SHU'larının mesleki uygulamalarını gerçekleştirebilmeleri için uygun mülakat odası, araç ve gereçlerin bulunması, SHU'larının çalışmalarından elde ettikleri doyumun arttıracağı söylenebilir. Mesleki uygulamalar için uygun çalışma kolaylığına/olanağına sahip olan SHU'larının iş doyum düzeyleri, sahip olmayanlarınkine göre yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$).

Kararlara Katılma: Çalıştığı kurumda alınan mesleki nitelikteki kararlara; yeni plan ve programların, yeni projelerin ve etkinliklerin oluşturulmasına katılan, söz hakkına sahip olan SHU'larının işlerinde elde ettikleri doyum yüksek olabilmektedir. Mesleki kararlara katılımı olan SHU'larının iş doyum düzeyleri, katılımı olmayanlarınkine göre daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$).

Buffum ve Ritvo (1984), sosyal hizmet kurumlarında alınan mesleki nitelikteki kararlara katılımı olan SHU'larının iş doyumlarının yüksek olduğu ve bunun iş doyumunu artırıcı bir strateji olduğunu bulmuştur. Elde edilen bulguların Buffum ve Ritvo'nun araştırma bulguları ile tutarlılık gösterdiği görülmüştür.

Ekip Çalışması: Sosyal hizmet kurumlarında ve diğer kurumlarda SHU'larının mesleki uygulamaları sırasında müracaatçı sisteminin iyiliği için sistemin sorunu ile ilgili bütün meslek elemanlarının bir disiplin içinde bir araya gelerek, konuyu görüşüp soruna birlikte teşhis koyarak, her birinin yapması gereken işleri saptayıp ona göre çalışma yaparak birbirlerine bilgi vererek sürdürdükleri ekip çalışmasına katılan SHU'larının iş doyumlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Çalıştığı kurumda ekip çalışması olan SHU'larının iş doyum düzeyleri, ekip çalışması olmayanların iş doyum düzeylerinden daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$).

Mesleki Yöntemleri Uygulama: Mesleki yöntemlerden sosyal kişisel çalışma yöntemini uygulayan SHU'larının iş doyum düzeyleri, bu yöntemi uygulamayanların iş doyum düzeylerinden daha yüksek çıkacağı beklenmiş ancak bulgular denenceyi destekler nitelikte çıkmamıştır ($p > 0.05$).

Diğer yöntemlere göre en çok sosyal kişisel çalışma yöntemini kullanmalarına karşın beklenen sonucun elde edilmemesi şöyle açıklanabilir: SHU'larının sosyal kişisel çalışma yönteminin gereği olarak alanda yaptıkları çalışmalar, psikososyal nitelikli olmaktan çok

sosyo-ekonomik nitelikli çalışmalardan oluşmuş olmasına dayandırılabilir. Bu nitelikteki çalışmalar sonucunda, SHU'na gelen geri bildirim, onay ve takdirin yetersiz olması da önemli olabilir.

Sosyal grup çalışması, toplumla çalışma ve sosyal refah araştırması yöntemini uygulayan SHU'larının iş doyum düzeyleri ile bu yöntemleri uygulamayanların iş doyum düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$). Oysa denencelerde bu yöntemlerin uygulayanların lehine bir sonuç beklenmekte idi.

Sosyal hizmet kurumlarında sosyal grup çalışması yönteminin uygulama alışkanlığının olmaması elde edilen sonucu etkilediği söylenebilir ($p > 0.05$). Toplumla çalışma yöntemi uygulanırken proje, program ve faaliyetlerinin üretilme sürecinin çok zaman alması, projelerin üst makamlarca gerçekleştirilmemesi ve çok bekletilmesinin de sonucu etkilediği söylenebilir ($p > 0.05$).

Ayrıca araştırmalar sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılmaması ve araştırmaların sonuçlarıyla birlikte rafa kaldırılması sosyal refah araştırması yöntemini uygulayan ile uygulamayanların iş doyumları arasında bir fark çıkmamasına neden olmuş olabilir. Sonuçta, bu yöntemlerin SHU'larının iş doyum düzeylerini etkileyen değişkenler olmadığı anlaşılmıştır.

Sosyal hizmet idaresi yöntemini uygulayan SHU'larının iş doyum düzeyleri, bu yöntemi uygulamalarına göre daha yüksek bulunmuştur ($p < 0.05$).

SHU Derneğine Üye Olma: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğine üye olan SHU'larının iş doyum düzeyleri ile üye olmayanların iş doyum düzeyleri arasında önemli bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$). Oysa bu denencede, birinci grubun lehine bir sonuç beklemekte idi. Araştırma sonucunda, SHU'larının mesleki örgüte katılımları, iş doyumlarını etkileyen bir değişken olmadığı anlaşılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada elde edilen tüm bulguların ışığında erişilen genel sonuç şu şekilde özetlenebilir.

Bireysel özelliklerden ücret ve kendini gerçekleştirmiş olma; mesleki uygulamaları ile ilgili özelliklerden; yönetici olma, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmetler alanında çalışmış olma, amirin SHU olması, mesleki uygulamaların amiri tarafından övgüyle değerlendirimi, amirinden hoşnut olma, meslek dışı iş ve görevlere yöneltilmeme, mesleki uygulamalar için uygun çalışma koşulları/ olanaklarına sahip olma, kararlara katılma, ekip çalışmasının olması, sosyal hizmet idaresi yönetimini uygulama, mesleki uygulamaları sıkıcı bulmama, hizmet içi eğitim alma, okulda verilen eğitimi uygulama için yeterli görme ve sosyal hizmet mesleğiyle özdeşmiş olma SHU'larının iş doyumları üzerinde olumlu etkide bulunan etmenler olarak dikkati çekmiştir.

Sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarını etkileyen bazı etmenleri inceleyen bu araştırma daha geniş bir evreni kapsayacak bir şekilde tekrarlanmalıdır. Ülkemizde 35 yıllık

bir geçmişi bulunan sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları sonucunda işlerinden elde ettikleri iş doyumunu puanı ortalaması 37 olarak bulunmuştur. Bu oran orta düzeydedir. Oysa ülkemizde bu kadar yıldır etkinlikte bulunan bu mesleğin elemanlarının işlerinden elde ettikleri doyumun daha yüksek olması beklenirdi.

Sosyal hizmet mesleğinin toplumda daha iyi tanıtılması için artık ciddi ve kapsamlı çalışmalara ve müdahalelere gereksinim vardır. Bir meslek toplum tarafından tanınıp, kabul gördüğü taktirde işlevselliğini artırabilir. Farklı yol ve yöntemlerle, baskı grupları ile sosyal hizmet mesleğinin işlevselliği ve etkinliği (ulaşılabilen her türlü sorun gruplarına) artırılmalıdır. Böylece toplumda tanınan bir mesleğin uygulayıcılarının işlevselliği, mesleki uygulamaları ve bunların geri bildirimini sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarını arttırıcı en baskın etmen olabileceği düşünülmektedir. (*)

KAYNAKÇA

BAŞARAN, İ. E. *Örgütsel Davranış*, Ankara: A.Ü. E.F. Yayınları, 1982.

BERG, W. "Effects of Job Satisfaction on Practice Decisions: A linear Flow-Graph Analysis", *Social Work Research and Abstracts*, V. 16, 1980, p. 30-37.

BUNKER, D., M. WINJBERG. "The Supervisor as a Mediator of Organizational Climate in Puplic Social Service

(*)Konu üzerine daha geniş bilgi için Bkz. Vedat Işıkhani. Sosyal Hizmet Uzmanlarının İş Doyumlarını Etkileyen Etmenler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 1993

Organizations" **Administration in Social Work**, V. 9, 1985, p. 59-72.

BUFFUM, W., R. RITVO. "Work Autonomy and the Community Mental Health Professional: Guidelines for Management. **Administration in Social Work**, V. 8, 1984.

BUTLER, B. B. "Factors Associated With Job Satisfaction Among Social Workers", **Social Work Research and Abstracts**, 1987.

ERGEN, Alev. "İş Doyumunun Belirleyicileri Olarak Beklenti, Algılama Tutarsızlığı ve Çalışma Değerleri", **Yönetim Psikolojisi**, Ankara: 1981.

EVANS, M. G. "Conceptual and Operational Problems in the Measurement of Various Aspects of job Satisfaction", **Journal of Applied Psychology**, V. 53, 1969.

"HACKMAN, J. R., G. R. OLDHAM. **Work Redesign**. Addison Wesley Com.1980". Müzeyyen Güler. "Endüstride İşçilerin İş Doyumu ve İş Verimine Kaygı ve Diğer Bazı Değişkenlerin Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, H.Ü. 1990, s. 92'deki Alıntı.

HACKMAN, J. R., L. W. PORTER. "Expectancy Theory Predictions of Work Effectiveness". **Organizational Behavior and Human Performance**, 3. 1968.

HACKMAN, R., G. R. OLDHAM. "Development of the Job Diagnostic Survey", **Journal of Applied Psychology**. V. 60, N. 2, 1975.

"HERSEY, P., H. H. BLANCHARD. **Management of Organizational Behaviour Utilizing Human Resources**, Prentice Hall.İnc.New Jersey,1977", Nursel Telman, Endüstride Görülen İş Tatminsizliği ve Bunun Yabancılaşma Duygusu ile Olan İlişkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1988, 116'daki alıntı.

KÖKNEL, Özcan. **Zorlanan İnsan**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1988.

LOCKE, E. A. "The Nature and Causes of job Satisfaction" **Handbook of Industrial and Organizational Psychology** (Ed): M. Dunnette, Jons Wiley and Sons, USA, 1983, p. 1300-1309.

MARTIN, U. M. "Determinants of Job Satisfaction and Burnout of Community Social Service Workers", **Social Work Research and Abstracts**, 1988.

MCNELLY, R. L. "Gender Job Satisfaction, Earnins and Other Characteristic of Human Service Workers During and After Midlife", **Administration in Social Work**, V. 3, N. 2. 1988.

PACKARD, T. "Participation in Decision Making Performance and Job Satisfaction in Social Work Bureaucracy", **Administration in Social Work**, V. 13, N. 1, 1989, p. 59-75.

RABIN, C., D. ZELHER. "The Role of Assertiveness in Clarifying Roles and Strengthening Job Satisfaction of Social in Multidisciplinary Mental Health Settings", **The British Journal of Social Work**, V. 22, N. 1, 1992,p. 17-32.

SHERER, M. "Job Satisfaction Among Paraprofessionals in Israel", **Journal of Sociology and Social Welfare**, September, 1991.

VINOKUR, D., KAPLAN. "Job Satisfaction Among Social Worker in Puplic and Voluntary Welfare Agencies", **Child Welfare**, V.1, N. 70, 1990.

*

sorumluluklar gündeme getirir. Aile ve evlilikle ilgili müdahale planında kadının ve erkeğin yetiştiği toplumsal çevrenin onlara aktardığı rol kalıplarının göz önünde bulundurulması gerekir. Müdahale yapan meslek elemanlarının kuramsal ve uygulamalı bir eğitiminde geçmesi oldukça önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Aile, evlilik, aile yaşam döngüsü, müdahale süreci.

EVLİLİK DANIŞMASI

Marriage Counselling

Aliye MAVİLİ AKTAŞ

Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Yazının Geldiği Gün: 14.09.1999

SUMMARY

This article is focusing on one of the interventions models for marriage and family consultation. Family-marriage relationship is a complex system. As a basic socialization unit, family has many important functions. The role structure of family members, which is imposed by social context, should be taken into account in intervention plan related to family and marriage counselling. Theoretical and practical training of specialists (social workers, psychiatrists, psychologists, etc.) needed to intervene into the situation are very important.

Key words: Family, marriage, family life cycle, intervention process

ÖZET

Bu makale evlilik ve aile danışmasına yönelik pek çok müdahale modelinden birisi üzerinde durmaktadır. Aile ve evlilik ilişkisi karmaşık bir sistemdir. En temel sosyalleştirme aracı olarak ailenin önemli fonksiyonları vardır. Ailenin ve evliliğin içinde bulunduğu yaşam döngüsü birçok yeni problem alanı ve yeni

GİRİŞ

Bu çalışmada aile danışmasının (evlilik danışması-terapisi) temel unsurları ve danışma süreci içinde yaşananlar üzerinde durulacaktır. Herşeyden önce belirtmeliyim ki, günümüzde aile ve evlilik kurumunun profesyonel mesleki yardıma daha fazla ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Gerek psikiyatri kurumları (özel veya kamu) gerekse sosyal hizmet kurumları (aile danışma merkezleri, vb.) mesleki müdahale süreci ve yöntemleriyle ilgili etik il-

keleri netleştirmek ihtiyacındadır. Herşeyden önce meslek elemanları doğru ya da yanlışlarla değil, danışma hizmeti verdikleri ailelerin içlerine sinen, kendilerine uygun çözüm yolları bulmalarında yardımcı olmakla sorumludur.

Çalışmada öncelikle ailenin içinde bulunduğu yapısal ve dinamik özellikler ve ailenin temel fonksiyonları özetlenmiştir. Daha sonra aile tedavisi genel olarak ele alınarak iki boyutlu olarak incelenmiştir. Aile danışma sürecinin ilk aşamasında teşhis tartışılmıştır. İkinci bölümde de çatışmalı evliliklerdeki danışma süreci ele alınmıştır. Hemen belirtmeliyim ki konuyla ilgili uygulamalı ve kuramsal çalışmalarda farklı modeller vardır (Bkz. Turan,1999). Buradaki müdahale yaklaşımının ülkemiz koşullarında uygun bir model olarak değerlendirileceğini umuyorum. Ancak bu modellerin hepsi uygulamadaki fonksiyonelliği ölçüsünde değerlendirilebilir, geliştirilebilir.

1.1. AİLENİN DİNAMİK VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Türk toplumu ve ailesinin temelindeki insan ilişkilerine yönelik egemen değerler yakınlık, sadakat, karşılıklı bağlılık ve dayanışma olarak belirmektedir. Bu özellik ailenin iç içe ya da kaynaşmış olduğunu göstermektedir. Bu aileler bir yere ait olmayı, özerkliğe yeğleyen; bağımlı duyguyla mantığı ayırmayan; yakınlarından çok şeyler bekleyip duygusal tepkiler gösterebilen kişiler olarak görülürler.

Türk ailesinin ilginç bir özelliği olan bu aşırı içiçeliğine ek olarak çok yapılandırılmış bir düzeni de vardır. Bu

durumda aile üyelerinin statü ve sorumlulukları normatif sistem tarafından belirlenmiştir. Ancak normatif beklentilerin duygu ve davranışları yönlendirmediği ya da yetmediği durumlarda, aile üyeleri aşırı iç içeliğe ya da kaynaşmışlığa da yönelerek bireysel benliklerini grup (aile) benliği içinde yok edebilirler.

Gerçekte geleneksel ailede ayrışmışlık ve kaynaşmışlık alanları epeyce belirgindir. Eşler arasında cinsel rol ayrımı oldukça belirgin olup, duygusal ifade ve iletişimde sınırlılıklar vardır.

Eşlerin birbirleriyle iç içe olmaları durumunda geniş aileleriyle de iç içeliği görmek mümkündür. Çekirdek aile sınırlı bir bütün olmaktan ziyade geniş aile sisteminin içine yerleşmiş ondan ayrılmamış bir yapı arz eder. Evliliğin kuruluşu iki ailenin arasında bir bağ olarak görüldükçe eşler bağlılıklarını kendi kurdukları aileye aktarmakta güçlük çekebilirler. Ancak bu durum her zaman için sorun yaratmaz. Kendi ailesiyle ilgisini iş ve konut açısından sürdürmek durumunda olan erkek için bu sorun yaratmaz. Ancak kendi annesini yanında bulamayan kadın bu bağımlılığını çocuğuna yöneltebilir.

Sonuç olarak günümüzde aile yapımız normlarla beslenen rol ve yetki dağılımları açısından belirgin ve ayrışmış bir yapıya sahiptir. Ancak normatif beklentilerin dışına çıkan duygusal ilişkiler ve kişisel beklentiler açısından sınırları belli olmayan ayrılmamış, benliklerarası kaynaşmaya müsait bir yapısı vardır. Bu noktada normların aile ilişkilerini düzenlemesi durumunda aile içi ilişkilerde sorun olmayabilir (Kadın ve

erkek çocuk için). Ancak kültürel normlar (cinsiyet ve kuşaklar arası sınırlara ilişkin) zayıfladıkça (benimsenme açısından) ortaya çıkan boşluk aile içinde çatışma alanları yaratabilir.

Bu durumun patolojiye neden olup olmayacağı her zaman kesin değildir. Kendine özgü nedenlerle normları benimsemeyen ve uymayan aileler bu konularını içlerine sindiriyorlarsa sorun olmayabilir. Ancak sosyal değişimin kurbanı olan, normların sağladığı sınırlardan yoksun olan ailelerde temel ayrışım kaynağı ortadan kalktığı için, bireyler kendilerine düşen görevleri yerine getiremeyebilirler. Bu durumdaki aileler, ansızın kuralları açık bir oyunla karşı karşıya kalırlar. Hangi yeni kuralları işleteceklerini de bilmedikleri gibi, bu kurallarla ilgili alış-veriş ve iletişim becerilerini de geliştirememişlerdir.

Sonuç olarak günümüzdeki ailelerin hepsinde her ne kadar yapısal sorunlar ya da semptomlar yoksa da otorite, güç ve statü ilişkilerinde aşırıya varabilen bir bulanıklık ve hızlı değişim söz konusudur. Aynı zamanda duygusal bağlılık yani bütünleşme düzeyi de oldukça yüksektir. Aile üyelerinin her yeni durumda yeni çözümler üretmek için iletişim ve pazarlığa girmeleri gerekebilir. İç içeliğin yoğun olması durumunda çatışma alanlarının fazla olması beklenebilir.

1.2. AİLENİN FONKSİYONLARI

Aile temel bir sosyal grup olarak, önemli fonksiyonları olan bir birliktedir.. Bu fonksiyonlar şu şekilde özetlenebilir.

1. Aile kurumu, aileyi oluşturan kadın ve erkek arasında toplumun onayladığı bir cinsel ilişki ortamı oluşturur.

Birey kendi kendine yeterli, bütünüyle bağımsız bir varlık değildir. Bireyin kişiliği diğerlerinin yardımıyla gelişmektedir. Birey tabiatı gereği çeşitli ihtiyaçlarını yardımlaşma ve işbirliği ile karşılayabilen sosyal bir varlıktır. Bireyin bu "tam olmayışı" kavramı bizi iki cinsin bir araya gelmesine götürmektedir. Gerçekte kadın ve erkek birbirlerine muhtaç varlıklardır. Kadın ve erkek tabiatı gereği birbirinin eşi olmakla beraber, kişiliklerinin tamamlanması için bir birlik içinde biraraya gelip birbirleriyle bağlanabilirler. Karşı cins farklı fonksiyonlarıyla birbirlerinin kişiliklerini tamamlayan bir özelliğe de sahiptir. Bu fonksiyonlar arasında en önemlisi üremeyi temin eden kadını ve erkeği bir arada tutan cinsel arzuların tatminidir.

2. Aile ekonomik işbirliğinin ve iş bölümünün sürdüğü uygun bir ortamdır. Çeşitli toplumlarda değişik biçimlerde ortaya çıkan bu işbirliği eşleri birbirine bağlamakla kalmaz, toplumun devamını sağlayan, neslin bakılıp büyütülmesini sağlar.

3. Yeni doğan çocuğun potansiyelinin geliştirmesi eğitimi ve yetiştirilmesi ana-babanın çocuklarını eğitim ve geliştirme fonksiyonuyla ilgilidir.

4. Aile, yetişmekte olan bireye içinde yaşadığı toplumun kültürel mirası ve değer sistemini aktarmakla da sorumludur. Günümüz ailesi bu fonksiyonunu diğer sosyalleştirici kurumlarla paylaşarak yürütür. Kitle iletişim araçları, okul ve okul öncesi eğitim kurumları, arkadaş ve akran grupları, referans grupları gibi gruplar aile-

nin fonksiyonlarını destekleyici unsurlardır.

II. AİLE TEDAVİSİ YA DA AİLE DANIŞMASI

Aile tedavisinde (sağaltım) bugüne değin yapılan çalışmalarda psiko-analitik kuram önemli bir destek kaynağı oluşturmaktadır. Bu alanda en sık kullanılan psikiyatri çalışmalarında (American Handbook of Psychiatry – Bowen, 1976) temel ilke gerilime neden olan duygusal gerilimin (emotional tension) ve buna neden olan iç dünyayla (intrapşik) ve kişilerarası (interpersonel) güçlerin çatışmasının ortadan kaldırılmasıyla sağaltımın mümkün olacağı ifade edilmektedir. Gerçekte duygusal gerilime neden olan unsur akıl ve duygular arasındaki çatışmadır.

Bowen (1976) çalışmalarında bireyin iki ben'i olduğunu ve bu benlerden birinin tutarlı ben (solid self) dış etkilere karşı dayanıklı olduğunu, bunun yanısıra yalancı ben (pseudo self) in ise daha dayanıksız olduğunu (kalıtsal ve biyolojik kökeniyle) ifade etmektedir. Bazı kişiler yalancı benlerine yıllar boyu egemen olmayı başardıkları halde, bazıları başaramazlar ve duygusal olan (çoşku) akla egemen olur. Amerikan psikiyatrisine göre ikili ilişki değersizdir. Üçlü ilişki daha dengelidir. Yani ana-baba-çocuk denge için zorunludur. Ancak Bowen bu açıklamasını yaparken Freud ' un oedipal döneme dayandığı üçgeni kastedmediğini özellikle vurguluyor. Ona göre ana-baba-çocuk üçgeninde dengeyi bozan iki temel süreç vardır. Çoşkusal gerginlik ve yalancı ben'in egemen

olması. Bu durumda akıl devreden çıkmış ve bireyler birbirlerine sadece gergin duygu ve çoşkularını yansıtmaya başlamışlardır. Yani savaş başlamıştır.

Amerikan aile tedavisine yönelik psikiyatrinin özünde temel prensip bu otomatik işleyişi durdurmak, akli egemen kılmaktır. Bu noktada aile tedavisi, (şeytan kovucu olarak adlandırıldığı durumlar vardır) karı kocayı karşısına alarak pasif ve yansız bir tutumla, seanslar içinde çiftin birbirlerine karşı geliştirdikleri birçok olumsuz duyguların farkına varmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Bu tür yaklaşım, aile üyelerinin birbirlerine yönelik saldırgan ve suçlayıcı tutumunu değiştirerek gerilimi azaltıp aile içi dengenin yeniden kurulmasını sağlamaktadır. Ancak bu noktada " tedavi sürecinde gerginliğin düzeyini düşürmek tek başına yeterli midir?" sorusu her zaman için göz önünde bulundurulmak durumundadır. Çünkü açık ve sıcak tartışmaların geçmesi demek herşeyin düzene girmesi anlamına da gelmemelidir. İçten içe yaşanan soğuk savaş var olan çatışmanın devam ettiğinin, ve ne zaman ve ne biçimde karışımıza çıkacağına da belirsizliğine işaret eden bir yapı arzedebilir. Çünkü ataerkil bir ailede sosyalleşmiş otoriteren bir eş (koca olma ihtimali yüksektir) bencilliğine egemen olup özveride bulunabilecek midir? İşte ailenin tedavisi ve iyileşmesi bu soruların aydınlatılmasıyla da yakından ilgilidir, ya da itaatkarlıkla örtüşmüş olarak tanımlanan bir birey (kadın olma ihtimali daha yoğun) sinsi ve ölç alıcı faaliyet ve davranışlarına devam ederken gerçek bir sağaltımdan ya da tedaviden söz etmek mümkün mü? Evlilik ilişkile-

rinde adeta süs bitkisi gibi yetiştirilen, korunan, kollanan ama baskılanan bir kişinin kaktüse dönüşmesi de mümkündür (Aktaş, 1996, 91-99).

II.1. AİLE'NİN TEŞHİSİNDE SOSYOLOJİK VE PSİKOANALİTİK KAVRAMLAR

Aile teşhisinde sosyolojik ve psikoanalitik bakış açısının birleştirilmesinin gereği üzerinde durmak istiyorum. Sosyolojik yaklaşımda aile üyelerinin etkileşim kalıpları, küçük grup analizi, rol teorisi güvenli bir bakış açısı sağlayabilir. Bu noktada aile yaşantısı sürecinde tek bir bireyin içsel çatışmalarını ele alarak bu bütünlüğü sağlamanın güçlüğü ortadadır. Çünkü aile tedavisinde psikiyatrist, psikolog veya sosyal hizmet uzmanlarının tek bir kişiyi ele alarak iyileştirmek üzere verdikleri çaba, zaman içinde diğer üyeler ve grup dinamikleri ailenin etkileşim kalıpları ve rol dağılımı göz önüne alınmadığında ailenin dağılmasına neden olabilir.

Aile teşhisinde, ilişkilerin çok boyutluluğu üç ana alt sistem olarak sınıflanabilir:

1. Evlilik (eşler arası) iletişim sistemi
2. Ebeveyn-çocuk iletişim sistemi
3. Kardeşler veya çocuklar arasındaki iletişim sistemi.

Bu üç alt sistem etkileşim kalıplarının çokluğundan oluşmuştur. Karı koca-, ana-baba çocuk ve çocuklar arasındaki etkileşim kalıpları.

Sosyolojik bakış açısı içinde aileyle ilgili önemli bir teşhis kavramsallaştırması da, ailenin çeşitli gelişim aşamalarıyla ilgili küçük bir sosyal organizasyon olması temeline dayanır. Sosyologlar ailenin yaşam döngüsü üzerinde, sosyal hizmet uzmanları da ailenin farklı gelişim dönemlerinde karşılaştıkları yaşam görevleri üzerinde konsantre olurlar.

Bu noktada birbirleriyle ilişkili çeşitli aşamalardan söz etmek gerekir. Birinci aşama karı - kocanın kendi çekirdek ailesinden farklı kendi aile formlarını oluşturma çabası içinde olmalarının beklediği aşamadır. İkinci aşama, çocuk yetiştirme ve eğitmeyle ilgili görev ve sorumlulukların yer aldığı aşama, üçüncü aşama da çocukların evden ayrıldığı eşlerin yeniden başlangıçtaki karı-koca haline döndükleri aşamadır.

Bu aşamaların her birisinde birbirini tamamlayan ve iki temel amacın varlığından söz etmek gerekir. Şimdiki içinde bulunulan andan hoşnut olma ve gelecek için hazırlanma.

Aile yaşam döngüsünün her aşamasında evlilik ilişkisinin (seks, ekonomik alan ve güçlendirici ego fonksiyonları) yeniden ele alınarak desteklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu alanların yoğunluğu ve içeriği her bir aşamada farklı farklıdır.

Tablo 1- bu boyutlardaki etkileşim kalıplarını ve bunların herbir aşamadaki farklı özelliklerini göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere her bir aşama ailenin kriz dönemlerinde farklı geçiş ve etkileşim özellikleri gösterir ve aile yardımı ve tedavisi sürecinde bu özelliklerin göz önünde bulundurulması gerekir.

TABLO 1: EVLİLİK YAŞAM DÖNGÜSÜ İÇİNDE FARKLI AŞAMALARDAKİ ETKİLEŞİM KALIPLARI

Bütünleştirici Destek İhtiyacı	Çocuk Doğmadan Önceki Evlilik İlişkisi	Evlilikte Çocuk Yetiştirme Fonksiyonu	Çocukların Ayrılması Durumunda Evliliğin Fonksiyonu	Yeniden İkili Yaşam ve Fonksiyonu
Bireylerarası Etkileşimin Yeniden Yapılanması	<p>1. Ebeveynlerin yerine birbirleriyle ilgili yakınlaşma isteği ve ihtiyacı.</p> <p>2. Patolojik olmayan düzeyde kendi yaş ve durumlarına yönelik içgörü kazanma.</p> <p>3. Birbirlerine ilgi ve güven duyma.</p> <p>4. Ortak ilgilerin paylaşımıyla ilgili güven.</p>	<p>1. Eşlerin çocuklarla ilgili yakın işbirliği sağlayacakları bir alan oluşturmaları.</p> <p>2. Çocuklarla ilgili sorumlulukları ve ilişkileri doğrultusunda bireysel özgürlüklerin sınırlanması ve bununla ilgili ortak bir zemin oluşturma.</p> <p>3. Birbirlerine ilgi ve destek gösterme.</p> <p>4. Çocuklar ve günlük yaşamla ilgili ortak bir alan paylaşma ve bununla ilgili güven duygusu.</p>	<p>1. Çocukların ayrılması dışında diğer duygulara ve birbirleriyle ilişkilere yeniden uyum.</p> <p>2. Çocukların ayrılmasıyla ilgili eşlerin birbirine destek vermeleri.</p> <p>3. Birbirlerine gösterdikleri ilgi ve destekle ilgili güven duymaları.</p> <p>4. Çocukların ayrılması sonucunda ortaya çıkan ortak ya da ayrı günlük aktivitelerle ilgili yeni uyum ve bunları paylaşmaları.</p>	<p>1. Eşlerden birinin kaybı durumunda yeni uyaran ve uyum kapasitelerinin desteklenmesi ve uyumunun devamlılığı.</p> <p>2. Patolojik olmayan gerilmenin ortaya çıkmasına izin verme.</p> <p>3. Yeni ilgi ve bakımla ilgili güvenliği ihtiyaçlarında değişiklik.</p> <p>4. Eşin kaybı ile ortaya çıkan ortak ilgilerin azalmasına izin verme.</p>
Seksüel Alan	<p>5. Biyolojik tamamlamada uyumun devamı.</p> <p>6. Deneyimin sosyal kabulü.</p> <p>7. Sosyal kabule çiftlerin etkisi.</p> <p>8. Eşlerin kendini yeniden üretme konusunda birbirine destek ve ön bilgi taahhüdü.</p>	<p>5. Biyolojik tamamlanmada daha büyük uyum.</p> <p>6. Deneyimin sosyal kabulü.</p> <p>7. Sosyal kabule çiftlerin etkisi.</p> <p>8. Üreme yoluyla kendini gerçekleştirme.</p>	<p>5. Eşlere karşı cinsteki çocukların cinsiyet gelişmelerini sağlamaya ilişkin destek</p> <p>6. Yaşantı ve deneyimlerinin sosyal olarak kabulü.</p> <p>7. Sosyal kabule çiftlerin etkisi.</p> <p>8. Ailenin büyümesi, torun sahibi olma.</p>	<p>5. Psikolojik yaşlanmaya bağlı olarak desteklerin azalması.</p> <p>6. Deneyimlerin sosyal olarak kabulü.</p> <p>7. Deneyimlerin kabulüne eşlerin etkisi.</p> <p>8. Kendi çocuklarının da çocuk sahibi olma gerçeği.</p>

Ekonomik Alan	<p>9. Eşin iş yaşamına katılımı sonucunda ev içi ve ev dışı işlerin dağılımı konusunda anlaşma.</p> <p>10. Ev içindeki ortak yaşantıyla ilgili görev alanlarının eşler arasında paylaşımı.</p> <p>11. Kadının kazanma gücü aracılığıyla ekonomik güvenliğinin sağlanması.</p>	<p>9. Çocuk yetiştirmeyle ilgili olarak yeni görev dağılımı.</p> <p>10. Ev içindeki ortak yaşantı alanlarının paylaşımı.</p> <p>11. Çocukların bakım ve yetiştirilmesiyle ilgili ekonomik harcamaların paylaşımı.</p>	<p>9. Görev dağılımında yeni değişikliklerin yapılması.</p> <p>10. Ev içinde çocuklar olmaksızın yeni ortak alanların paylaşımı.</p> <p>11. Çocukların yetiştirilmesiyle ilgili ekonomik harcamaların azalması, ekonomik güvenliğinin artması, yeni ortak ilgilerin oluşturulması.</p>	<p>9. Emekliliğe hazırlık ve yeni görev dağılımı.</p> <p>10. Aile alanının daralmasını kabul.</p> <p>11. Emeklilik yaşına bağlı olarak yeni iş bulmadaki sorunlar dolayısıyla ekonomik güvenliklerin azalmasının kabulde yardım.</p>
Bütünleştirici Destek İhtiyacı	Çocuk Doğmadan Önceki Evlilik İlişkisi	Evlilikte Çocuk Yetiştirme Fonksiyonu	Çocukların Ayrılması Durumunda Evliliğin Fonksiyonu	Yeniden İkili Yaşam ve Fonksiyonu
Ego Gücü Alanı	<p>1. Eşlik rollerini öğrenmede yardım.</p> <p>2. Bireyselliklerini ifade özgürlüğüyle birlikte kimlik duygularının devamına yardım.</p> <p>3. Sosyal olarak uyumlu savunma sistemlerinin devamı konusunda yardım.</p>	<p>1. Ebeveynlik ve buna bağlı olarak değişen eşlik rolleriyle ilgili yardım.</p> <p>2. Çocuklarla ilgili sorumluluk ve görevleri karşısında kendi bireyselliklerini ve kimliklerini gerçekleştirme özgürlüklerini destekleme.</p> <p>3. Sosyal olarak kabul edilebilir savunma ve uyumları konusunda destek</p>	<p>1. Her iki alanda değişen rollerin öğrenilmesine yardım.</p> <p>2. Bireyselliklerin ve kimliklerini ifade özgürlüklerinin devamına yardım.</p> <p>3. Sosyal olarak kabul edilebilir savunma mekanizmalarının azalması ve ölüm arzusuyla ilgili suçluluk tolerans geliştirmeye yardım.</p>	<p>1. Eşlerden birinin ölümü ve ölümden sonraki yaşama hazırlık değişen eşlik rollerini öğrenmede yardım.</p> <p>2. Birbirlerinin özgürlükleriyle ilgili bireysellik ve kimliklerinin sürdürülmesine yardım.</p> <p>3. Sosyal olarak uyumlu savunmalara ek olarak ölüm duygularıyla ilgili suçluluk duyguları tolerans geliştirmeye yardım.</p>

Kaynak: Pollak O., "Family Diagnosis Model", *Social Service Review*, V. 34, N. 1, 1960, p.25.

Sağlıklı evlilik ilişkisinde, evliliğin farklı yaşam döngüsü ve gelişim süreçlerinde, eşler arası ilişkinin doyumlu tatminkar olması beklenir. Ancak diğer bireyler arası ilişkide olduğu gibi eşler arasındaki ilişkide de olumsuzluklar yaşanabilir. Sözgelimi eşler kendi anababalarından psikolojik olarak ayrışarak bireyselliklerinin gelişiminde yakın ilişkilerinin sağlanmasında başarısızlığa uğrayıp yardım ihtiyacı içinde olabilirler. Bu arada birbirlerine seksüel açıdan doyum sağlamakta da başarısızlığa uğrayabilirler. Ev içindeki sorumlulukların ve iş dağılımının paylaşımı da başarısızlık kaynağı olabilir. Eşler birbirlerinin savunma sistemlerini de tahrip edebilirler. Bu alanlardaki başarısızlıklar semptomların artmasına neden olabilir. Terapinin her bir çeşidi evli çiftler tedavisine yardım etmektedir.

Eşlerin yeni yaş dönemleriyle ilgili birbirlerini kabul ve yakınlıkta başarısızlığa uğramaları onların ebeveynleriyle ilgili çözümlenmemiş oedipal bağlarının devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Seksüel alandaki başarısızlıklar masturbasyon veya teşhircilik gibi ilkel doyum kaynaklarına yönelmeye neden olabilir. Gelişim süreci içinde patolojik olmayan gerilemeye müsaade etmemek eşlerin fiziksel ve psikolojik yaşlanmalarına bağlı olarak kendileri hakkında içgörü kazanmalarının da önüne geçen bir unsur olabilir. Bu durum onların hem iç dünyasıyla ilgili , hem de bireylerarası ilişkileri açısından olgunlaşmasını engelleyici bir unsurdur.

Eşlerin yaşlarıyla bağlantılı olarak içinde buldukları yaşantıda doyum sağlayamadığı bir durum içinde olması, onların hem iletişim hem de işbirliği açısından ikili bir kuşatılma (double bind) ve engellenme içinde olduğunu düşündürmektedir. (Pollak, 1960)

Eşler arasındaki iletişimin gelişmesiyle ilgili sıkıntuların bir bölümü kültürel değişim süreci içinde ego idealleri ve sosyal rol talepleriyle arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Eşler arasındaki fonksiyon bozukluğu ikincil doyum kaynakları tarafından da doyuma ulaşamamıştır. Eşler arasındaki iletişim kalıplarında dört temel fonksiyon bozukluğu eşler arasındaki uyumsuzluğun kaynağı olmaktadır (Tablo 2).

Günümüzde kadın ve erkeğin aile içindeki sosyal rollerinde bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Sözgelimi artık kadın ve erkek ailenin ekonomik yüklerini aynı şartlarla paylaşarak yürütmektedirler. Bu noktada ev içinde cinsiyete dayalı rol ayrımcılığı yerini paylaşmaya ve işbirliğine dayalı sosyal rollere bırakmıştır. Ancak erkek eş karısı ne kadar kendisi gibi ev dışında çalışsa da ev içindeki sorumlulukların büyük bir bölümünün (bulaşık yıkama çocukların bakımı vb.) karısına ait olduğunu düşünür. Erkek eşler kendi benlik imajlarını ev içinde herhangi bir sorumluluk üstlenmeksizin sürdürmeye çalışırlarsa bu durum aile içinde çatışma alanları yaratacaktır.

TABLO 2: ETKİLEŞİM KALIPLARINI TEŞHİS ETMEDE İKİLİ KUŞATMA ŞEMASI

Semptomların Ortaya Çıkışı	Fonksiyon Bozukluğunun Doğası	Etkileşimin Sürdürülebilmesi ve Gelişimiyle ilgili Sıkıntılar
	1. Her iki tarafın karşılama güçlüğü	I.1. Eşlerin birbirinden ziyade dışardan diğer kişilerden arzu ettikleri ya da beklemedikleri desteği karşılama.
	2. Tek taraflı karşılama güçlüğü	2. Eşlerin birbirleriyle ilişkisinin yalnızca birisinin fedakarlığı ya da istismarı pahasına sürmesi.
	3. Her iki tarafın karşılıklı zararı	3. Her iki eşin birbirlerinin ölüm arzularına bağlı olarak karşılıklı olarak zarar görmeleri veya bu isteklerinin yarattığı suçluluk duygusu.
	4. Tek taraflı zarar	4. Eşlerden birinin arzu ve istekleriyle ilgili suçluluk duyması veya karşısındakinin ölüm arzularından doyum sağlamayla ilgili suçluluk duygusu. II. Kültürel değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan bütün fonksiyon bozukluklarıyla ilgili olarak ego ideallerinin sosyal rol beklentilerine uyma güçlüğü veya yetersizliği.

Kaynak: Pollak O., "Family Diagnosis Model", *Social Service Review*, V. 34, N. 1, 1960, p. 19-31.

Tablo 2'de 1 ve 2. Bölümlerle ilgili sıkıntılar evin erkek eşi tarafından sorunla karşılanmaktadır. Sözelimi erkek eş bir yandan karısının ekonomik desteğinden hoşnut olurken bir yandan da eşin dışarıdaki sorumluluğuna paralel olarak, kendisinin ev içindeki yeni sorumluluk alanlarından ve rol yüklenmelerinden

rahatsız olmaktadır. Bu çelişkiler eşlerin evlilik ilişkisinden ve yaş dönemleriyle ilgili doyum alanlarından uzaklaşmalarına neden olabilmektedir.

Eşlerin ego idealleri ve rol beklentileriyle ilgili çatışmaların, bu alanda yardımcı olan aile terapistlerini ve danışmanlarının yardımında da

güçlükler oluşturmaktadır. Sözelimi dışarıda çalışmasından dolayı oldukça fazla masküline (erkeksi) role sahip olmaya başlayan bir hanımı kendi cinsel kimliğinden hoşnut ve barışık bir tarza ulaştırmak ta oldukça zordur. Erkek eşin güçlendirilmesi de aynı şekilde birçok sıkıntılar yaratmaktadır.

Bu çerçevede aileye yardım etmekle sorumlu meslek elemanının (psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı, psikolog) aşağıdaki aşamalarda özetlenen bir yardım planı oluşturması önerilebilir.

1. Evlilik ilişkisi fonksiyon bozukluğunun yönü, içeriği ve boyutlarını ortaya koymak.
2. Günümüzün koşullarının ego idealleri ile sosyal rol beklentileri arasındaki uyum yoksunluğuyla ilgili gerilemiş veya körelmiş, ikincil kazançları tanımlamak. Sözelimi, meslek sahibi olan kadının çalışması onu ekonomik açıdan "özgürleştirmiş" olabilir. Ancak ev içinde kadın tarafından yerine getirilen roller ya ücretli olarak tutulan bir kadın (gündelikçi) tarafından yerine getirilmektedir ya da erkek eş yardım etmektedir.
3. Kültürel değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni ego ideallerini biçimlenmesini veya eşlerin yaş ve dönem özellikleriyle bağlı olarak ortaya çıkan çelişkilerini anlamak.

II-2. ÇATIŞMALI EVLİLİKLERDE VE EŞLERDE DANIŞMA

Evlilikte ve eşler arası iletişim çatışmalarıyla ilgili danışma hizmetlerinde insan davranışlarını düzenlemeyle ilgili tedavi edici terapötik ça-

balara ek olarak, sosyal bilimlerle ilgili yeni bilgi kaynaklarına, biyoloji ve dinamik psikolojinin desteği ve katkısına gerek vardır.

Profesyonel yardımın ve danışma hizmetinin belirli özellikleri vardır. Herşeyden önce bu hizmet profesyonel olarak yeterli bilgi donanımına sahip meslek elemanlarıyla ve bu konuda uygun iletişim becerisi ve deneyimiyle yürütülmek durumundadır. Bu danışma hizmetinin temelinde, insan kişiliğinin motivasyonun gelişimi ve değişimiyle ilgili dinamiklerin farkında olma ile, sosyal ve kültürel faktörlerin birey üzerindeki etkileriyle, evlilik iletişim kalıplarına yansımalarını çok iyi tahlil etme becerisi vardır. Bu temel bilgilere ek olarak danışma hizmeti veren kişinin de, kendi tutum ve davranışları hakkında da sağlıklı bir içgörü kazanmış olması gerekir. Çünkü danışma hizmeti veren kişinin (meslek elemanının) tutum, davranış ve değerleri de en az danışan eş grubu kadar danışma sürecinde etkili unsurdur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda profesyonel meslek elemanının "kendilik kavramının", değer sisteminin, danışma süreci içinde oldukça etkili olduğu üzerinde durulmaktadır (Mudd, Goodwin, 1958, 171-175). Danışma hizmetiyle ilgili yapılan hazırlıkta profesyonel meslek elemanlarının "kendilik bilgisi" olarak tanımladıkları çerçevenin çok iyi tanımlanmış olması gerekir. Bu, meslek elemanlarının kendi tutum ve evlilikle ilgili rol beklentileri, etik ve ahlaki değer sistemleriyle ilgili farkındalıklarını gerektirir. Bu arada meslek elemanlarının kendi cinsel-liklerinin psikolojik ve biyolojik unsurları hakkında içgörü sahibi ve kendi cinsel kimlikleriyle barışık ol-

maları gerekliliğini vurgulamak istiyorum.

Philadelphia evlilik danışma kurulu ve aile çalışmaları 50 yılı geçkin bir dönemdir çatışma içindeki evliliklerle ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Bu merkezin ilk yıllardaki çalışmalarında, evliliğin iki kişi tarafından yürütülen bir kurum olduğu ve danışma sürecinde ki bütün müdahale ve yardımların her iki eşle birlikte yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemde merkeze başvuranların % 75'ine iki çift bir arada danışma hizmeti verilmiştir. Evliliğin kurumsal ve yasal bağlayıcılığı dışında aralarındaki iletişim kalıplarıyla ilgili yaşananlar ve karşılıklı olarak (iki eşin) ihtiyaç ve beklentileri, birlikte yürütülen görüşme sürecinde ele alınmıştır.

Bu süreçte (danışma sürecinde) çiftlerin iletişim kalıplarında ve çevresel koşullarda değişme yapmalarını sağlamak esas alınmıştır. Çiftlerin birbirlerinden doyum sağladıkları ve doyumsuzluklarının olduğu alanları ortaya koyarak yeni denge durumlarına kavuşmalarına çalışmıştır.

Evlilik danışmasının amacı her iki eşe de yardım etmektir. Yardım sürecinde eşlerin danışmayı veren profesyonel meslek elemanı ile ilişki sürecinde, uygun ya da uygun olmayan duyguları, evlilikle ilgili tutum ve beklentileri ve tepkileriyle ilgili farkındalık alanının genişletilmesine çalışılır. Bu alanların evlilik etkileşiminde yarattığı problem alanlarının ele alınarak uygun çözüm yollarına ulaşılması sağlanır.

Danışma sürecinde eşlerin intrapsişik (içsel) çatışma alanlarından çok (bunlar daha çok bireysel

terapinin ilgi alanı içindedir) eşler arasında karşılıklı etkileşim sürecinde yaşananlar üzerinde yoğunlaşılır. Etkileşimle kastedilen, günlük davranış kalıpları, stres durumları, sözlü ve sözsüz iletişimdeki sorun alanları, anlaşma ve anlaşmazlık yaratan rol, değer ve amaçlardır.

Evlilik danışmasıyla ilgili deneyimler göstermektedir ki, her bir eş, evlilik ilişkisinde yalnızca kendi ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere geliştirdiği genel davranış kalıplarıyla değil, diğer insanlara tepki verme ihtiyacından kaynaklanan bir tarzda tutum geliştirmektedirler. Bu çerçevede eşin seçimi süreci bile, çok farklı düzeylerdeki (bilinçli yada bilinçli olmayan düzey) motivasyona bağlı olarak bazı çözümlenmemiş çatışma ve çocukluk ihtiyacına bağlı olabilir. Şayet evlilik ilişkisinde ihtiyaçlar tatmin edilemez veya karşılanamamış olursa, bireyler alışageldikleri tarzda çatışma alanları veya tahrip edici (evliliği) unsurlar devreye sokabilirler. Bu çatışma alanları veya unsurlar eşler arasında kendileri için anlamlı bir iletişim ortamı geliştirmeyi engeller. Bu durumda, eşlerin evlilik süresince kendi bireysel kimliklerini zenginleştirici unsurlardan mahrum olmalarına neden olur ve eşlerin bireysel streslerinin artması da evlilik birliğinin dağılmasını teşvik edebilir.

Bu düzeydeki bir psikolojik danışma, insan motivasyonunun ve çatışmalarının anlayışıyla ilgili dinamik psikiyatri ve sosyo-kültürel alandaki önemli kavramların kullanıma gerçeğine dayanmaktadır.

Danışma verenin rolü ve amaçlarıyla ilgili temel odak, her bireyin kendi potansiyeli, açık ve bilinmeyen deneyimleri, insan ilişkileriyle ilgili ola-

rak kendisine acı veren güçlük ve davranışları hakkında farkında olmasını sağlamak ve her bir bireyi gelişme doğrultusunda motive ederek bu sorun alanlarıyla varolan başatma potansiyelini harekete geçirmektir. Danışma sürecinde müracaatçının anksiyeteyle başederek gerçekçi bir oryantasyonla seçim sınırları, neyi arzu ettiği ve yaşayabileceği hakkında içgörü geliştirmesi mümkündür.

Philadelphia evlilik konseyi danışmanları çeşitli evlilik danışma biçimleri geliştirmişlerdir. Bu çalışmalarını sırasında eşlerin ayrı ayrı danışmanlar yerine ikisinin de aynı danışmana gitmesinin daha yararlı olduğu üzerinde durulmaktadır. Aynı danışma sürecinde eşler ortalama haftada 50 dakikalık bir görüşmeye giderler. Ancak eşlerden birisi tek başına müracaat etmişse kendisine eşiyile birlikte görüşme yapılabileceği de söylenir. Birlikte yürütülecek seanslar eş ve danışmanın ortak kararıyla belirlenir. Daha sonraki yıllarda, evlilik danışma merkezi çok az vaktada iki eş birlikte danışma hizmeti vermiştir. Danışma sürecinin başlangıcında iki eşin birlikte olması tercih edilmiştir. Bu arada sürecin başlangıcında eşlere kadın ve erkek danışmanlar tarafından evlilik grup danışmanlık hizmetinden de yararlanabilecekleri söylenmektedir. Bazı durumlarda eşlerin birlikte bir tek danışmandan hizmet almalarının daha yararlı olabileceği de belirtilmektedir. Bu yolla eşlerin birbirinin kişiliği ve davranış kalıpları ile tahrip edici olumsuz yönler hakkında direkt bilgi edinmeleri şansı vardır. Bu arada eşlerin birlikte danışma hizmeti almaları onların iletişim sürecinde işbirliği yaparak birbirlerini dinlemeyi,

anlamayı öğrenmelerini sağlamada uygun bir atmosfer yaratmaktadır. Danışmaya gelen çiftler, danışma sürecinde önyargılı olmayan, açık, empatik bir iletişim tarzını da öğrenme- yaşama imkanı bulabilirler.

Ancak bazı danışma süreçleri de eşlere kendi iletişim tarzları hakkında çok az içgörü ve aydınlanma sağlayabilir. Bu noktada danışma sürecinin başlangıcında eşlerin birlikte gelmeleri ve ilişkilerini yürütme konusundaki motivasyonlarının oldukça etkili olduğunu söylemek istiyorum. Eğer eşlerin her ikisi de danışma sürecine birbirine yakın bir motivasyon ve istekle katılırsa, iletişim kalıpları hakkında aydınlanma potansiyelleri de oldukça yüksek olur.

Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezinde (AHUM) yaptığım iki aile görüşmesinde de eşlerini de çağırdığım görüşmelerim oldu .Eşlerle birlikte yapılan görüşmelerde iletişim sorunlarından en az bir tanesi üzerinde anlaşma sağlanabildi.

Danışma Süreci

Evlilik danışmasında eşlerin danışmanlarına ve hizmet veren kurumlarına başlangıçtan itibaren güven duymaları bu süreçten yararlanmalarında belirleyici bir unsurdur. Bu güven danışma veren kişinin güvenilirliği ve eşlerin her türlü duygu ve düşüncelerini, tutumlarını özgürce ifade etmeleriyle de devam eder. Eşler, eşleri olmadığı zaman danışmanlarıyla paylaştıkları konular hakkında kendi onayları olmadan eşlerine bilgi verilmeyeceğinden de emin olmak isterler. Evlilik görüşmelerin-

de bu danışmanlar açısından çok temel bir etik kuraldır.

Evlilik danışma sürecinde eşlere "evliliğin özgeçmişiyile ilgili bir form ve şu anki uyumlarıyla ilgili bir form doldurtulabilir ya da bunlar görüşme sürecinde kaydedilir.

Aile özgeçmiş formu ya da bilgileri, eşlerin ilk ilişkileri ve deneyimleriyle ilgili biyografik bilgileri kapsar. Bu bilgiler şu anki evliliklerinde yaşadıkları bazı sorunların tespitine de yardımcı olabilir.

Eşler arası uyum formu da, eşlerin birbiriyle ilgili duygularını, birbirleriyle işbirliği yapma potansiyellerini, anlaşmazlık alanlarını, ev içindeki görev ve sorumluluk dağılımını ve geçmişte yaşadıkları problemleri çözme biçimlerini öğrenmede olumlu bir referans kaynağı olabilmektedir. Bu süreçte eşlerle yapılan görüşmede eşlerin evlilikleriyle ilgili karşılıklı duyguları, birbirlerinden farkında olmaları ya da olmamaları, birbirlerine benzer ya da farklı duygularını öğrenme şansı olabilir. Eşler birbirlerinden ayrı olarak evlilikleri üzerinde farklı bakış açıları da kazanabilirler. Önemli olan bu farklılıklarla birlikteliğin sürme potansiyellerini farketmeleri ve bunları benimsemeleridir.

Evlilik danışma süreci içinde, danışman eşlerin yerinde olan bağlılık ihtiyacını karşılama ve bunu yönlendirmede sorumluluk alır. Eşlerin ihtiyaçlarını öğrenmek ve bunlarla ilgili yardım etmek esastır. Danışma sürecinde eşler kendi duygu ve tutumlarını ortaya koymak kadar karşı tarafın problemleri ve davranışları hakkındaki görüşleri ile onların bu konudaki görüşleriyle yüzleşmek

durumundadır. Eşlerin problem durumlarına getirdikleri çözüm önerileri görüşme sürecinde ortaya çıkar.

Eşlerden ister birisi, ister her ikisi danışma için gelmiş olsun, danışma sürecinin başında haftada 1 günlük (50 dakikalık) bir görüşmeye katılma gerektiğinde (eğer tek kişi geliyorsa) birlikte gelme ve danışmanla işbirliği konusunda anlaşma yapılması sürecin devamlılığı ve eşlerin aktif katılımı açısından oldukça önemlidir.

Evlilik danışma hizmetleri eğer bir sosyal refah dairesi tarafından (gönlüllü ya da resmi) sağlanıyorsa hizmet ücretlerinin ailelerin ödeyebileceği düzeyde olması gerekir. Bu ücreti ödeyemeyenler ancak acil yardıma ihtiyaç duyanlar için de bir fon oluşturulmalıdır. Görüşme ücretlerinin seans başına belirlenmesi uygundur. Görüşme süreci 3 ay ile 2 yıl arasında olabilir. Evlilik danışma sürecinde ortaya çıkan intrapsisik problemlerle ilgili olarak danışman eşi bireysel tedavi ya da danışma hizmetine yönlendirebilir. Bu aşamada diğer eşin danışmaya devam etmesi mümkündür. Bu durumda iki eşin de bireysel yardımdan ayrı olarak birlikte görüşmeye devam etmesi de mümkündür.

Evlilik danışma ilişkisinin başlangıcında sağlanan anlaşma ve kararlar sonucunda danışma sürecine geçilir. Danışma sürecinde temel odak evlilik sürecinde (şimdi ve burada ile ilgili) yaşanan ve bilinçli olunan unsurlardır. Bu noktada bilinçsiz ve geçmiş dönemdeki unsurların ancak bir veri tabanı olarak kullanılması esas olmalıdır. Kanımca evlilik devamlılık ve bütünlük içinde yaşanan bir süreçtir. Elbetteki evliliğin ilk yıllarında yaşananlar ve eşlerin gele-

cekle ilgili amaç ve beklentileri de oldukça önemlidir. Çünkü eşlerin yaşadıkları ilk deneyimlerinin bir bölümü onların halihazırdaki mevcut güçlüklerinde etkili unsurlar olarak kendini gösterebilirler. Çözümlememiş ya da ertelenerek göz ardı edilen bazı yaşantılar şu anki iletişim kalıpları üzerinde etkili ise danışma sürecinde eşlerin ilk önceki deneyimleriyle şimdiki eş ilişkilerini birbirinden ayırt etmeleri sağlanmalıdır. Böylesi bir ayırım ve farkındalık onların şu anki durumlarına uygun daha rasyonel ve duyarlı tepki biçimleri geliştirmelerini sağlayacaktır.

Bu aşamada eşlerin aralarındaki cinsel ilişkiyi (nicelik ve nitelik açısından) yapılandırılmış formlara kaydetmeleri de sağlanabilir. Eşlerin eğitim düzeyi düşük ise bu konudaki sorunlar danışman tarafından sorulur ve kaydedilir. Ancak ülkemizde bu alanla ilgili sorunlara cevap almada sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Herşeyden önce birçok müracaatçı ya da eş bu alanla ilgili bilgi verebilecek bir kavramsal birikime sahip olmadığı gibi, cinsel alan sıklıkla mahrem ve gizli (özel) kalması gereken bir alan olarak ele alınmaktadır. Geçen yıl konuyla ilgili yaptığımız araştırmada (Söylemez-oğlu ve ark., 1988, 18) bu konuda ciddi sıkıntılar yaşadığımızı söylemek istiyorum.

Eşlerin birbiriyle ilgili duygularını, tutumlarını, rollerini açıklamaları ve problem olanlarıyla ilgili yaklaşımlarını ortaya koyma-konusunda yapılan psikolojik destek, onların eşleriyle ilgili içlerine sinen iletişim biçimlerini geliştirmelerine yardımcı olan önemli bir destek kaynağıdır. Bu çerçevede eşlerin beyan ettikleri,

ihtiyaçları, bunları karşılama ve karşılama kapasitelerinin, bunlara ilişkin yaklaşımlarının ortaya konmasıyla birlikteliğin devamı ya da bitmesine karar verilebilir. Ancak eşlerin çocuk sahibi olmaları ya da çocukla ilgili gelecek kaygıları ve sorumluluklarla ilgili endişeler bu sürecin herhangi bir kararla neticelenmesini engelleyici bir unsurdur. Bu noktada danışmanın aile için belli amaçlar ve kararlar alması kesinlikle söz konusu değildir.

Danışmanın temel sorumluluğu eşlerin hangi boyutla ilgili (çocuk yetiştirmeden, kendi aralarındaki, aile ve arkadaş gruplarıyla ...vb.) olursa olsun aralarında, belli ölçülerde dengeli ve güvenilir, sınırlarının farkında oldukları etkili bir iletişim ve etkileşim ortamı yaratabilmelerini sağlayabilmektir. Bu noktada danışman her bir eşin bireysel dinamiklerini ve kapasitelerini, aralarındaki iletişim kalıplarını çok iyi anlamak ve tanımlamakla sorumludur. Eşlerin birlikte görüşmeye katılmaları ve görüşme sürecindeki aktiflik ve açıklıkları, kaygıyı tolerans eşiklerinin yüksek olması birbirlerine düşmanlık geliştirmelerini engelleyici olmaktadır. Her iki eşte danışmana duydukları güven daha önce hiç kimseye paylaşmadıkları duygularını paylaşmaları için elverişli bir zemin yaratmaktadır. Eşlerden birinin ciddi patolojisi varsa (psikolojik yardıma ihtiyaç anlamında) birlikte görüşme ve danışma imkansız olabilir. Bu durumda birlikte danışma diğer eşin kendilik imajını zedeleyeceği için mümkün değildir. Ancak normal koşullarda birlikte yürütülen danışma, eşlerin aralarında iletişimi zenginleştirir. Kendi etkileşim tarzını öğrenerek iletişimlerinde engelleyici ve

sorun alanlarını görmelerini sağlar. Eşlerin birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılıklı olarak ifade etmeleri (negatif pozitif ve ilişkileriyle ilgili) bir anlamda gerçeklikle ilgili test imkanı tanır. Bu süreçte paylaşılanları daha önce birbirlerine ifade etmemiş olabilirler. Bu durumda eşlerin birbirlerine aittik dışına çıkarak birbirleriyle paylaşan iki ayrı birey haline gelmelerine de yardım edilmiş olur. Danışmanın her bir eşin, incindikleri, hayal kırıklığına uğradıkları, boyutları paylaşmalarına onların kendisine (danışman) güveni zedelemeyecek tarzda ifade etmelerini sağlaması eşlere birbirlerinin duygularını, tutum ve davranışlarıyla ilgili uygun ve gerçekleri yorumlar yapmaları için uygun bir zemin oluşturur.

Danışmanın her iki çifti de sosyal ve evlilik ilişkisi üzerine yoğunlaştırması, birbirleriyle ilişkilerine çok fazla özdeşim yapması ve aralarındaki yoğun kaygının ortaya çıkmasından kaçınması da eşlerin birbirleriyle ilişkilerini düzene sokan önemli bir unsurdur. Bu yolla görüşme sürecinde ortaya çıkacak olan transferans ve kontransferansta uygun bir düzeyde tutulabilir.

Eşlerle birlikte yürütülen danışma seanslarının iki ya da üç haftası sürecin sonlandırılması için ayrılmalıdır. Bu süreçte eşlere ayrıca birlikte yürütülen anlamlı bir duygusal paylaşım ortamının sonlandırılmasıyla, ayrılıkla ilgili çatışmaların da paylaşılması gerekir. Kayıp, ilişki istemekle ilgili suçluluk, yalnız olarak sorunlarla başetmede yetersizlikle, özgür olma duygusu ve yeni keşfedilen güçlü yönler üzerinde durulmalıdır.

Tedavcinin yetenek ve koşullarının ailelerin sorunlarını başarıyla çözüp

çözmeye yetip yetmeyeceğini içtenlikle cevaplandırması gerekir.

Tedavici kendisine şu soruları sormalıdır:

- Yardım isteyen bu çiftler için ben uygun bir tedavici miyim?,
- Kendimi bu kişilerin sorunlarıyla başedebilecek düzeyde görüyor muyum?,
- Aile veya çift bende ne tür duygular uyandırıyor?,
- Karşımdaki çiftte empati gösterebiliyor muyum?

SONUÇ

Sonuç olarak aile danışmanlığı hizmeti ailenin içinde bulunduğu sosyokültürel koşullardan bağımsız düşünülmemelidir. Danışman bireyin içinde bulunduğu koşulların ona aktardığı rol yüklenmeleri ve etkileşim kalıplarını anlamadan ve tanımlamadan yardım sürdürülemede başarılı olamaz. Ancak metin içinde değinildiği gibi danışma sürecinde eşler kadar danışmanın da kendilik imajının sağlıklı olması gerekir. Burada danışmanın yeterlilik koşulları ayrıntılı olarak tartışılmamıştır, ancak son sözü de danışmanın yada tedavcinin yeterlilik koşullarıyla ilgili söylemek istiyorum. Aile tedavisi verecek olan bütün meslek elemanlarının hem kuramsal hem de uygulamalı (süpervizyonla başlayan) eğitim sürecinden geçmesi gerekir.

Eşlerin bu çelişkili duygularıyla yüzleşmesine yardım edilirken onların kendi sorunlarıyla yüzleşmeleri de sağlanmış olur. Bu noktada eşlerin birbirleriyle ilgili bütünlük ve iletişim potansiyellerinin de artmış olduğu ve

sonun başlangıcına geldikleri görülebilir. Sonun başlangıcı diyorum, çünkü, sorunları ve kendileri hakkında kazandıkları içgörü onların birbirleriyle iletişimlerini, beklentilerini yeniden yapılandırmalarını gerektirir.

KAYNAKLAR

AKTAŞ, Aliye Mavili, **Aile İçi Şiddet ve Önleme Yolları**, Ankara: 1997.

BOWEN, M., "Theory in the Practice of Psychotherapy". in: **Family Therapy; Theory and Practice**, Guerin. (Ed), New York: Gordner Press, 1976. p. 42-90.

MUDD, E., H. M. Goodwin, "Marriage Counseling" **Psychotherapy**, Ed: J. L. Moreno. V. 3. New York; Grune Straton Inc, 1958, p. 171-175.

POLLAK O., "A Family Diagnosis Model", **Social Service Review**, V. 34, N. 1, 1960, p. 19-31.

SÖYLEMEZOĞLU, Ü., A. AKTAŞ, R. AKTAŞ, Y. ERMIŞ, G. CESUR, "Ben Olmadan Biz Oluyoruz" **Hürriyet Gazetesi**, 28 Aralık 1998.

TURAN, Nihal, **Sosyal Kişisel Çalışma, Birey ve Aileler için Sosyal Hizmet**, Ed. Veli Duyan, Ankara: 1999.

*

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE SUÇLU ÇOCUKLARA YÖNELİK MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI

Intervention Approaches Related to Juvenile Offenders

Yüksel BAYKARA

H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Araştırma Görevlisi

Yazının Geldiği Gün: 20.09.1999

ÖZET

Son yıllarda ABD'de çocuk suçluluğunda önemli artışlar olmuştur. Bu durum son zamanlarda daha sert önlemlerin

alınması düşüncesini beraberinde getirmiş olsa da temelde çocuğun topluma yeniden kazandırılması çerçevesinde çeşitli müdahale yaklaşımlarının uygulanmasını sağlamıştır. Bu çalışma, ABD'de çocukların tretmanındaki müdahale yaklaşımlarını ele almıştır. Bu yaklaşımlar; biyolojik müdahaleler, bilişsel davranışsal yaklaşımlar, çok sistemli (multi-systemic) terapi olarak üç başlık altında toplanmıştır.

Anahtar sözcükler: Tretman, müdahale yaklaşımı, genç suçlular

SUMMARY

In recent years, there is an important increasing in child delinquency in USA. This situation, brought the idea of taking rigid measures to this problem but the main purpose of these measures are to recupation of the child to the society. This view led to apply different intervention approaches. This study aims to review the intervention methods related to the treatment of the child in USA. These methods are biological interventions, cognitive-behavioral approaches, multi-systemic therapy.

Key words: Treatment, intervention approach, juvenile offenders

GİRİŞ

Dünyada olduğu gibi ABD'de de çocuk suçluluğu problemi gittikçe artış göstermektedir. Son istatistiklerin ülke düzeyindeki suç oranlarının düştüğünü göstermesine rağmen, genç suçlularca işlenen şiddet suçlarının artış gösterdiği bilinmektedir. ABD, çocuk adalet sistemindeki gelişmeler açısından İngiltere ile birlikte diğer ülkelere liderlik etmiştir.

ABD'de önceleri çocuk suçlulara yetişkinler gibi muamele edilmiş, 19.

yüzyılda eyaletler büyük oranda çocuk mahkemeleri kurmaya başlamışlar, suçluları rehabilite ederek topluma üretken vatandaşlar olarak tekrar dönmeleri konusu üzerinde durmuşlardır.

1950 ve 1960'lı yıllarda rehabilitasyon ve tedavinin etkililiği sorgulanmaya başlanmış, çocuk mahkemeleri daha çok suç mahkemelerine benzemiş ve daha katı, daha formal prosedürler izlenmiştir. 1974 yılında Çocuk Adaleti ve Suçluluğu Önleme Yasası (Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act) kabul edilmiştir. Bu yasayla genç ve yetişkin suçlular birbirinden ayrılmıştır. Federal Hükümetin desteğiyle toplum temelli programlar çocuk adalet sistemi politikasının odağı olmuştur. Yasayla, yeni bir kurumlaşma olarak, çocuk suçluluğunun sorunlarının belirlenmesi ve çocuk adalet sisteminin gelişmesinde liderlik etme misyonuyla Adalet Bölümünün Yargı Programları Bürosu (Office of Justice Programs of the U.S. Department of Justice) kurulmuştur. 1992 ve 1996 yıllarında Yasada düzenlemeler yapılmıştır. Yasa, çocuk suçluluğunu azaltmak, suçluluğu önleme yöntemlerini tanımlamak ve geliştirmek, suçluluğa yönelik alternatif programlar geliştirmek, bunu yaparken kamu ve özel kuruluşlardan yararlanmak, kapasitelerini geliştirmek, çocuk suçluluğunu önlemek konusunda araştırma, değerlendirme hizmetleri sağlamak, hizmetlerin sunumunda kurumlararası koordinasyonu sağlamak, tedavi ve alternatif tedbirlere aileyi de dahil etmek konularında düzenlemeler getirmiştir (Fox, 1996, 206-212).

Son yıllarda toplumun korunması, ceza ve cezanın hakedilmesi (retribution) önem kazanmış ve ço-

cuk mahkemelerinde öncelikli amaçlar olarak kabul edilmiştir. Pekçok eyalet (New York, Virginia vb.) kanunlarını gözden geçirerek değiştirmiş ve suç işleyen gençleri daha yüksek oranlarda yetişkin mahkemelerine gönderme eğilimi ortaya çıkmıştır. Daha sert önlemler alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında çoğu çocuk mahkemesi yargıcı, çocuk mahkemesini yetişkin mahkemesine benzetecek daha sert değişikliklerden yanadır. Sheirman (1974), bir çalışmasında çocuk mahkemesi yargıçlarının %40'ının, suçlu gencin ölüm cezasıyla cezalandırılması gereken durumların olduğuna inandığını ortaya koymuştur (Akt.: Tate, Reppucci ve Mulvey, 1995, 779).

ABD'de çocuk adalet sistemindeki bu tartışma ve gelişmeler ışığında suçlu çocukların tretmanında çeşitli yaklaşımlar uygulanmaktadır. 20 yıl önce, aile terapisi, suçluların tretmanında popüler bir seçenek olurken, davranışçı aile terapisinin şiddete yönelen (violent) genç suçlularla çalışmada etkililiğini destekleyen veri azdır. Bu çalışmada da ABD'de suçlu gençlere yönelik uygulanan müdahale programları ele alınmıştır. Tate ve Arkadaşları bu müdahale programlarını üç başlık altında toplamıştır. Bu müdahaleler biyolojik müdahaleler, bilişsel davranışsal yaklaşımlar ve çok sistemli terapi (multi-systemic therapy)'dir. Aşağıda bu müdahaleler kısaca tanıtılacaktır.

1. Biyolojik Müdahaleler

Biyolojik müdahalelerde, bazı farklı biyolojik koşullar ve nörolojik süreçlerin, (genetik etkiler, nöropsikososyal anormallikler, steroid hor-

monların fonksiyonlarının), suçlu davranışla bağlantılı olduğu kabul edilmiştir. Buna göre, bazı şiddet davranışları, davranışla ilgili nörolojik durum ya da koşulların değiştirilmesi yoluyla değiştirilebilir ya da önlenabilir. Adölesanların organik ve nörolojik rahatsızlığı olanların bir alt grubu da şiddete yönelik davranış gösterenlerdir. Bu problemleri anlama düzeyi sınırlıdır. Yine de, kendiliğinden biyolojik ve farmakolojik müdahalelerin geleceğine ilişkin pek çok araştırma vardır (Tate, Reppucci ve Mulvey, 1995, 779). Biyolojik müdahalenin temelinde suçlu çocukların davranışlarındaki biyolojik faktörler belirlenerek bu faktörler üzerinde çalışmak önemlidir.

2. Bilişsel-Davranışsal Yaklaşımlar

Bilişsel terapiler bilgi işleme modeline dayanır. Bu terapilerin kişilik, psikopatoloji ve tedavi kurumlarında da önceliği bilişsel süreçlerdedir. Petti (1991), bilişsel başlığı altında, genellikle Beck'in adıyla birlikte anılan bilişsel terapi ve bilişsel-davranışsal terapinin yer aldığını ifade etmiştir.

Bilişsel kurama göre, insanın duygu ve davranışları büyük ölçüde bilişsel süreçler tarafından belirlenir. Bilişsel süreçler, insanın dış dünyayı, çevresinde olup biten olayları ve kendi yaşamını yorumlamasını sağlar. İnsanın dünyaya bakış tarzını ve yorumlarını belirleyen bilişsel yapıda yeralan temel sayıltı ve inançlar çarpık ya da işlevsel olarak bozuk olduğunda kişi sorunlar yaşamaya başlar. Beck (1976), insanların yaşadıkları sorunların geniş ölçüde yanlış sayıltılara dayanması sonucunda gerçek ve gerçekliğin çarpıtılmasına bağlı olduğunu söylemek-

tedir. Yani kişileri rahatsız eden sorunlar aslında olayların ve yaşananların kendisinden değil bunların algılanma ve değerlendirilme biçiminden kaynaklanır. Bilişsel terapi işte bu sorun doğuran anlamlandırma ve yorumlara biçimlerinin yerine daha uyumlu ve duruma uygun olanları göstermeye çalışır. Sungur (1994), bilişsel davranışçı terapinin, 1960'ların sonundaki davranışçı terapi hareketi ve psikolojideki bilişsel modelin ağırlık kazanmasından sonra çocukların terapisinde de önemli bir yaklaşım haline geldiğini ifade etmiştir. Tedavideki temel amaç, değişimi sağlamak ise, temel araçlar hedefe ve sorun çözmeye yönelik davranışları artırmak olmalıdır. Ev ödevleri etkili davranış terapilerinin temel terapötik öğelerinden biridir (Akt.:Türkçapar ve ark., 1995, 93-95).

Kanada ve ABD'deki ıslah alanında çalışan uzmanlar bazı rehabilitasyon modellerinin, şok hapisler (shock incarceration) ve bot kampları* (boot camps) gibi acı veren cezalardan (punishing smarter) suçluluğu azaltıcı unsurları daha fazla içerdiğini bulmuştur. Yapılan çalışmalara göre, suçluluğu azaltmanın temel koşulu, suçlu davranışı destekleyen ya da davranışı haklı gösteren anti-sosyal düşünme ya da bilişsel eksikliği (cognitive deficits) belirlemektir. Kriminolojistler özellikle, kendini kontrol edememe, kişilerarası problem çözüme becerisinde yetersizlik, empati gelişiminin yetersizliği ve

* Boot kampları, suçlu çocuklar için ordu düzeninin model alındığı, sıkı disiplinli programların içerildiği, mesleki eğitimin verildiği ve tedavi amaçlı kamplardır.

muhakeme eksikliği olarak kabul edilen anti-sosyal düşünceyi belirlemek için bilişsel yeniden yapılanma gruplarını (cognitive restructuring groups) desteklemektedir. Kanada, İngiltere ve A.B.D.'nin bazı bölgelerinde toplumda ve kuruluşlarda (residential facilities) suçlular arasında bilişsel yeniden yapılanma grupları kullanılmaktadır (Harriet, 1997, 51-52).

Bilişsel yaklaşım, ıslah alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bilişsel müdahaleler, öfke ve saldırganlık durumunun, bireyin beklenti ve hükümleri ile ilgili olduğunu ve şiddet olasılığının, bu sürecin bir sonucu olarak artacağı ya da azalacağını kabul eder. Kronik olarak şiddete yönelmiş bireyler, sınırlı problem çözme becerilerine sahiptir. Çünkü, soyut olarak ve yargılarından bağımsız olarak sonuç çıkarma ve düşünmede yetersizdirler. Böylece bilişsel eksiklikler (yetersiz problem çözme becerisi) ve bilişsel çarpıklıkların (fonksiyonel olmayan düşünme süreçleri) saldırgan davranışa liderlik ettiği tanımlanmıştır. Şiddete yönelmiş gençlerin sosyal bilişsel zorluklarının olduğu çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bu sosyal bilişsel zorluklarla başetmede iki bilişsel yaklaşım vardır.

2.1. Sosyal Beceri Eğitimi

En iyi çalışılmış sosyal beceri eğitimi örneği Aggression Replacement Training (ART)'dir. Bu, kronik olarak saldırganlık gösteren gencin davranışlarını değiştirmek için düzenlenmiş bir çoklu model, psikoeğitimsel (psychoeducational) bir müdahaledir.

Bu müdahale, beceri kazandırma (skill streaming-profesyonel davra-

nışların geniş bir oranını öğretmek için düzenlenmiştir), öfke kontrol eğitimi (anger control training-kızgınlık dolu tepkileri değiştirmek için bir program) ve ahlaki olarak doğru hale getirme (moral reasoning) eğitimini içerir. Yapılan araştırmalarda ART almış şiddete yönelen gençle, bunu almayanlar karşılaştırıldığında yapıcı davranışlarda önemli artış olduğu ve düşünmeden (impulsive) davranma düzeylerinde azalma olduğu görülmüştür (Goldstein ve ark., 1986; Akt: Tate, Reppucci ve Mulvey, 1995, 779).

Adölesan anti sosyal davranışını olumlu yönde etkileyen diğer bir müdahale biçimi olan öfke kontrol eğitimi (Anger Control Training-ACT)'nin başarı ya da başarısızlığı üzerinde hala tartışmalar sürmektedir. Çalışmalar ACT'yi uygulayan kişilerin profesyonel danışmanlar, terapistler ya da yardım edici meslek elemanları olduğunu göstermiştir. Burada önemli bir soru, ACT'nin profesyonel olmayanlar tarafından uygulandığında etkililiğinin ne olacağı üzerine ortaya çıkmaktadır. Adölesanlar için grup evleri genellikle düşük kaynaklı (fund) çevrelerdir ve program yöneticileri bunu yapmak için profesyonel görevlileri çalıştıracak kaynağı bulamayabilirler. Diğer önemli bir nokta, adölesanların tedaviye girmesi ve ayrılma biçimidir. Bireylerin ACT programını tamamlayana kadar bu yerleşimlerde kalmalarının başarıya ulaşmada daha etkili olduğu söylenebilir. Nugent ve arkadaşları (1997), suçlu davranışları nedeniyle eyalet gözetiminde (custody) olan bir grup evindeki adölesanlar için oluşturulmuş öfke kontrol eğitimi (anger control training) programının etkileri

üzerinde araştırma yapmıştır. Grup A ve Grup B olmak üzere araştırmada iki grup kullanılmış ve bir gruba ACT uygulanmıştır. Araştırma sonuçları, ACT alan adölesanların, antisosyal davranışları ile başetmeleri konusunda, kontrol grubuna göre daha büyük bir gelişme gösterdiğini ortaya koymuştur. Yine programa daha uzun süreli katılım adölesanların antisosyal davranışlarıyla başetmeleri konusunda gelişimi artırmaktadır (Nugent ve ark., 1997, 446-462).

2.2. Problem-Çözme Becerisi Eğitimi

Başarı gösteren diğer bir bilişsel davranışsal teknik, problem çözme becerisi eğitimidir. Tretman (treatment), adölesanın kendini kontrol ve sosyal sorumluluğunu artırmak için bilişsel stratejilerin gelişimi üzerinde durmaktadır. Şiddete yönelen gençlerde odaklaşan bir program olarak Görüş Noktaları Eğitim Programı (The Viewpoints Training Program),

a) Çatışma durumunda şiddetin yasallığı hakkında inanış ve tutumlardaki değişikliği etkilemek,

b) Spesifik sosyal problem çözme becerilerini vurgulamak için düzenlenmiştir (Guerra ve Ponizzar, 1986, 779). Guerra ve Slaby (1990) şiddet suçları nedeniyle hapsedilmiş 120 adölesan örneklemeyle çalışarak bir değerlendirme yapmıştır. Adölesanlar, araştırmada sosyal problem çözme konusunda 12 seanslık atölye çalışmalarına (workshop) katılmıştır. Araştırma sonucunda, adölesanların problem çözme becerilerinde artış ve saldırganlığı destekleyen inanışlarında azal-

ma görülmüştür (Akt.:Tate, Reppucci ve Mulvey, 1995, 777-781).

3. Çok Sistemli (Multisystemic) Terapi: Ümit Verici Bir Program

Çok sistemli terapi (Multisystemic Therapy-MST), suçlu çocukların antisosyal davranışlarını ve suçlu çocuk sayısını azaltmada etkili bir stratejidir. Bugün, MST, kronik, ağır (serious) ve şiddete yönelen suçlu çocuklarla çalışmada kısa ve uzun dönemli etkiler gösteren tek tretman programıdır. MST müdahaleleri, çocuk odaklı (child-focused), aile merkezli (family-centered) ve gençlerin içinde bulunduğu çok sayıda problemleri çözmeye yönelik olmaktadır (Tate, Reppucci ve Mulvey, 1995, 779). Aile ve ev temelli tretman ağır suç işleyen çocuklar için suçluluğu azaltmada uzun dönemli etkilere sahiptir. Henggeler ve arkadaşları (1993) yaptığı araştırmada çok sistemli terapinin tedavi sonrasında aile fonksiyonlarını geliştirdiği ve hapsolmayı azalttığını ortaya koymuştur. Çok sistemli terapinin sahip olduğu bazı özellikler onu özellik olarak diğer tretman modellerinden ayırmaktadır:

1- MST, anti sosyal davranışların çok sistemli tanımlamalarını (aile, okul, birey, arkadaş, toplum faktörleri) ele almaktadır.

2- MST, çocuğun ve ailesinin problemlerinin doğal çevrelerinde tedavi edilmesini içermektedir. Hizmetler ev, okul ve toplumun diğer kurumlarında sağlanmaktadır.

MST, insan gelişimini; aile, birey, arkadaş, okul, iş, toplum ve kültürel konteksi içeren birey ve bağlı sistemler arasında karşılıklı değişme

olarak görmektedir. Problem davranışlarla, gençlerin ve ailelerin bağlı olduğu çoklu sistemler arasındaki ilişkiler anlaşılmalı ve çoklu olarak tespit edilmelidir. Yani, MST müdahalesi adölesan ve aileler ile sınırlı değildir, diğer sistemleri de içermektedir.

Henggeler ve arkadaşları (1997)'nin 11-17 yaşları arasındaki 155 kronik genç suçlu üzerinde yaptığı çalışmada, adölesanlar 1.7 yıllık izlemeye alınmıştır. Sonuçlar, hüküm giymenin % 47 oranında azaldığını göstermiştir (Henggeler ve ark., 1997, 821-822). Buna göre, MST'nin etkililiğinin, demografik özellikler (soy, yaş, sosyal sınıf, cinsiyet, tutuklama ve sabıka kaydı vb.) ve psikososyal değişkenler ile (aile ilişkileri, arkadaş grubu ilişkileri, sosyal yeterlilik, davranış problemleri vb.) ilgili olmadığı söylenebilir.

Hapse karşılık toplum temelli alternatifler üretilmesi (özellikle statü suçları için) aile oryantasyonu programı sayısını artırmıştır. Ancak çoğu programlar tedavide aile yerine bireyi içermektedir. Geismar ve Wood (1986), ailenin bireyin iyi hali için en büyük kaynak olmasına rağmen, ıslah alanında yararlı bir biçimde kullanılmadığını ifade etmişlerdir (Akt: Nelson, 1990, 194). Araştırmalar, genç suçluların tedavisinde aile temelli yaklaşımın etkililiğini göstermiştir.

Çoğu aile temelli programlar, 1960 ve 1970'li yıllarda genç adaleti reformu ile başlamıştır. Aile temelli programlar, çocukları aileleri ile yeniden bütünleştirme ve çocuğun ev dışındaki (out of home placement) yerleşimini önleme, 1974 Yasası (Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act) tarafından da des-

teklendiği. Aile temelli perspektif, aileyi içinde bulunduğu çevre ile ele almaktadır. Aile temelli programlarda aile odak alınarak çocuğun mümkün olduğunca ailede kalması sağlanır. Problemliler olarak çocuğun kabulünden çok, aile hizmet alıcı olarak görülür. Hizmetler kısa süreli (3-10 ay) ve ailenin kendi kendine yardımını sağlamak amacıyla taşıyan tedavi programlarında odaklanır (Nelson ve ark., 1988; Akt: Nelson, 1990, 195).

Çocuk suçlarına yönelik yapılan aile müdahalelerinin etkisi üzerine araştırmalar daha azdır. Genelde sistematik aile terapisi yaklaşımının, özellikle davranışsal müdahalelerle ya da beceri eğitimiyle birleştiğinde diğer müdahalelerden daha etkili olduğu araştırmalarla görülmektedir.

Nelson (1990) yaptığı çalışmada aile temelli hizmetlerin, başarı ya da başarısızlığına katkıda bulunan hizmet ve müracaatçı özelliklerini tanımlamaya çalışmıştır. Altı eyaleti kapsayan çalışmada, araştırma verisi 534 kapanmış vaka kayıtlarından alınmıştır. Araştırma sonuçları programlarda aile, çocuk, evliliğe ve aile ilişkilerine yönelik problemlerin etkililiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları aile temelli hizmetlerin; çocuk, tedavi seanslarının çoğuna ya da tümüne katıldığında ve okula düzenli olarak devam ettiğinde daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermiştir (Nelson, 1990, 193-209).

Alexander ve arkadaşları (1988)'na göre çocuk suçlularla çalışmada iki aile temelli yaklaşım vardır;

1- Davranışsal aile terapisi

2- Fonksiyonel aile terapisi (Gurman ve ark. 1986:128; Akt: Alexander ve ark., 1988, 128).

Davranışsal aile terapisi (DAT) ilk olarak Patterson ve arkadaşları tarafından Oregon Sosyal Öğrenme Merkezi'nde tanımlanmıştır. Modelin temel stratejisi, çocukların davranışlarını uygun bir biçimde pekiştirmek ve gözlemek için aileyi eğitmeyi içerir. Çoğunlukla DAT Modeli aile direnişinin ve kopukluğunun yaşandığı bir modeldir. Tedavi süreci üç bileşene dayanır;

1-Ailenin aile yönetim (management) becerilerinde eğitimini içerir. Bu beceriler izleme, disiplin, olumlu pekiştirme ve aile problemini çözmedir. Aileler sosyalleşme sürecindeki prososyal ve antisosyal davranışların tanımlanması ve çocuklarını dikkatli bir biçimde izlemeleri için eğitilirler.

2- Ailelerin direncini en aza indirmek için terapistin gerekli klinik becerilerini tanımlamasını içerir.

3- Terapistin etkisini azaltabilecek şekilde direnç gösteren ailelere karşı grubu desteklemeyi içerir. Merkezin yaptığı ilk çalışma, ergen, anti sosyal ve saldırgan çocuklara uygulanmıştır. Merkez, bu ilkeleri adölesanlara (özellikle kronik ve birden fazla suç işlemiş kişi - multiple offender) uygulamıştır ve çalışma kronik suçlularda başarılı olmuştur.

İkinci önemli aile temelli yaklaşım, Gurman ve arkadaşları (1986) tarafından davranışsal sistem stratejileri ve bilişsel müdahale stratejilerini birleştiren fonksiyonel aile terapisi (FAT) yaklaşımı olarak tanımlanmıştır. FAT genel olarak, aile terapisi sürecinin beş aşamaya sahip olduğu bir süreci tanımlar;

1-Giriş – izlenim (impression)

2-Değerlendirme - anlama

3- Başlama - terapi

4-Davranış değişimi - eğitim

5-Genelleştirme - son verme

Bu aşamalar kavramsal olarak birbirinden ayrı olsa da terapist bir basamaktan diğerine geçebilir. Ancak bunu yaparken önceki aşamadaki görevlerin tamamlanmış olması gerekir. Örneğin, değişme tekniklerine girilmeden önce değişme hedeflerinin belirlenmiş olması gerekir (Akt.: Alexander ve ark. ,1988,128-133).

Sonuç ve Değerlendirme

ABD, 1974 yılındaki Genç Adaleti ve Suçluluğu Önleme Yasası ile çocuk adalet sisteminde toplum temelli programlara öncelik vermiş ve çocukları yetişkin hapishanelerinden alarak ayrı kuruluşlara yerleştirmiştir. Bu yasa 1992 ve 1996 yıllarında tekrar gözden geçirilerek yenilenmiştir. Yasanın uygulanmasını sağlamada Genç Adaleti ve Suçluluğu Önleme Bürosu kurulmuştur. Bilchik (1996), Büro'nun, eyaletlere suçluluğu engelleme ve kontrolde, plan yapma, eyalet ve yerel programların uygulanmasında kaynak sağladığını, ihtiyaçlara yönelik olarak ilerici programların temelini attığını ifade etmektedir. Eyaletler, sıkı güvenliği olan ıslah düzeninden daha az güvenliği olan programlara yatırım yapmaya başlamıştır.

Tate ve arkadaşları ABD'de son yıllarda uygulanan müdahale programlarını biyolojik müdahaleler, bilişsel davranışsal müdahaleler ve çok sistemli aile terapisi başlıkları altında toplamıştır. Genç suçluluğunu azaltma ve önlemede bu müdahale biçimlerine bakıldığında biyolojik müdahalelerde suçlunun sahip

olduğu nörolojik koşulların değiştirilmesinin suçluluğu azaltacağı düşünülmektedir ve müdahalede bireyin biyolojik özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bilişsel davranışsal yaklaşımlar, insanın duygu ve davranışlarının bilişsel süreçler yoluyla etkilendiği görüşünden hareketle, suçlunun bireysel eksikliklere (problem çözme becerisinde yetersizlik) ve çarpıklıklara (fonksiyonel olmayan düşünme süreci) sahip olduğu ve temelde bunların giderilmesi gerektiği görüşündedir. Çok sistemli aile terapisi ve aile temelli hizmetlere bakıldığında ailenin çocuğun suçlu davranışa yönelmesindeki etkisi dikkate alınarak, çocuğun aile içinde ve aileyle tedavi üzerinde odaklanılmaktadır. Fakat tüm bu müdahale biçimlerinden belki de en ümit verici olanı çok sistemli terapi görünmektedir. Bu yaklaşım suçlu davranışı ve suçlu bireyi, bir bütün olarak ele almakta ve sorunun çözümüne bu sistemleri de dahil etmektedir. Araştırmalar suçlu davranışta çocuğun bireysel özellikleri ve çevresindeki faktörlerin önemini ortaya koymuştur. Buna göre yapılacak müdahalelerde, suçlu gencin yeniden topluma kazandırılmasında ve toplumla bütünleşmeleri amacı çerçevesinde çocuğun içinde bulunduğu tüm sistemlerin (aile, okul, arkadaş grubu, iş çevresi vb.) katkısının değerlendirilmesi ve sorunun çözümünde bu sistemlerden yararlanılması önemli ve gerekli görünmektedir.

KAYNAKÇA

ALEXANDER, James F., H. WALDRON, A. NEWBERRY, N. LIDDLE "Families Approaches to Treating Delinquents", *Mental Illness Delinquency Addictions and Neglect*, V. 4, Editör: Elam W. Nunnally, Catherine S. Chilman, Fred M. Cox, 1988, p. 128-146 .

BILCHIK, Shay. "Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention", *Congressional Digest*, USA, 1996.

FOX, James Alan. "Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention", *Congressional Digest*, USA, 1996.

HARRIET, Goodman, George S. GETZEL, William FORD, "Group Work with High-Risk Urban Youths on Probation", *Social Work*, V. 41, N. 4, 1996, p. 375-381

HENGGELER, Scott, M. BRONING, G. MELTON, D. SCHERER, J. HANLEY, "Multisystemic Therapy with Violent and Chronic Juvenile Offenders Their Families: The Role of Treatment Fidelity in Successful Dissemination", *Journal of Consulting Psychology*, V. 65, N. 5, 1997, p. 821-833.

NELSON Kristine E. "Family-Based Services for Juvenile Offenders", *Children and Youth Services Review*, V. 12, N. 3, 1990, p. 193-212.

NUGENT, William, R. D. CHAMPLIN, L. WIINIMAKI, "The Effects of Anger Control Training on Adolescent Antisocial Behavior", *Research on Social Practice*, V. 7, N. 4, 1997, p. 446-462

TATE, David, C. D. REPUCCI, E. MULVEY, "Violent Juvenile Delinquents", *American Psychologist*, V. 50, N. 9, 1995, p. 777-781.

TÜRKÇAPAR, Hakan M., M. SUNGUR, A. AKDEMİR, "Çocuk ve Ergenlerde Bilişsel Terapiler", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, C. 2, S. 2, 1995, s. 93-100

*

AİLE İÇİNDE KADINA YÖNELEN ŞİDDET

The Violence Directed Towards the Woman in Family

Şükran DANIK

SHU. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel
Müdürlüğü Şube Müdürü

Yazının Geldiği Gün: 10.09.1999

ÖZET

Saldırganlığın bir biçimi olarak tanımlanan şiddet, toplumsal yaşamın her boyutunda olduğu gibi, aile içinde de bir birey olarak daha çok kadınları etkilemektedir. Birlikte yaşanan kadının çeşitli yöntemlerle bilerek/bilmeyerek, isteyerek/istemiyerek, aralıklı/aralıksız olarak zarara uğratıldığı ve yaygın olarak fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik ve sözel şekillerde görülen şiddet sonucunda, fiziksel ve ruhsal zarara uğrayan

kadınlar, değişik biçimlerde tepkiler vermektedirler. Bunlar arasında kadının suça yönelmesi, içe kapanıklık, intihar girişimi, negatif duygular ve güvensizlik sayılabilir. Ne yazık ki, henüz ülkemizde yasal açıdan sorunu çözücü yeterli önlemler alınmadığı gibi, destek hizmetleri de istenilen düzeyde değildir.

Anahtar Sözcükler: Aile, kadın, şiddet

SUMMARY

The violence, defined as a type of aggression, effects mostly woman in the family as an individual, just as the case in every dimension of the social life. The woman gives different reactions when being extensively exposed to physical, sexual, psychological, economical and verbal aggression, by the person she lives, with different methods made intentionally/unintentionally, consciously/unconsciously, sometimes/always, giving physical and psychological harm to her. Among these reactions; woman tends to commit offences, tries to commit suicide, turns to her inner world, carries negative feelings and distrust. Unfortunately, there are not enough measures taken in our country to solve the problem legally and also the supportive services are not yet at a good level.

Key words: Family, woman, violence

I. GİRİŞ^(*)

Latince Violentia (sert ya da acımasız kişilik, güç) kelimesinden gelen şiddet, güç kullanılarak vurma ve kötü davranma eylemi olarak tanımlansa da; genel anlamıyla şiddet, huzur karşıtı olup, onu bozan veya

(*) AAK: Aile Araştırma Kurumu; DPT: Devlet Planlama Teşkilatı; KSSGM: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü

tartışmaya açan eylemler bütünü (Michaud, 1995, 5-6) olarak, fiziksel olduğu kadar fiziksel olmayan kimi davranışları da içeren, sonucunda, fiziksel ve ruhsal acı ve zarar veren saldırgan eylemlerdir. Ancak atılğan, zorlayıcı ve tecavüzkar davranışların bütünü olarak "saldırganlık" kavramı ile "şiddet" kavramını da, birbiri ile ne kadar aynı gibi görünse de birbirinden ayırmakta yarar görülmektedir. Saldırganlık gizli ya da açık saldırıları, egemenlik sağlamaya yönelik davranışları olduğu kadar, işlevsel sözcükleri, bir işi başarmak veya bir görevin üstesinden gelmek için güçlülük taşıyıcı, iddiacı davranışları da içermektedir. Şiddet ise saldırganlığın bir biçimidir. Başka bir deyişle yıkıcı ve yok edici saldırganlıktır (Arıkan, 1987, 75).

Bu bütün içinde şiddet, bireylere yönlendiğinde kuşkusuz en çok zarar gören kitle çocuklar ve kadınlar olmaktadır ki, Pekin'de yapılan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı sonucunda yayınlanan Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu'nda kadına yönelik şiddet, "dayak dahil aile içinde meydana gelen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet, evdeki kız çocuklarının cinsel istismarı, çeyizle bağlantılı şiddet, evlilikte tecavüz, kadınların zararına olan kadın sünneti ve diğer geleneksel uygulamalar, nikah dışı şiddet ve istismarla bağlantılı şiddet; tecavüz, cinsel taciz, işyerinde, eğitim kurumlarında ve başka yerlerde sarkıntılık ve cinsel zorlama dahil toplum içinde meydana gelen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet, kadınların alınıp satılması ve fahişeliğe zorlanması; nerede olursa olsun, devlet (ler)'in yürüttüğü veya göz yumduğu fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet; (...)

silahlı çatışma durumlarında kadının insan haklarının ihlal edilmesi, özellikle cinayet, sistematik tecavüz, cinsel kölelik ve gebeliğe zorlama; (...) zorla kısırlaştırma ve düşüğe zorlama, kontraseptiflerin zorla/baskıyla uygulanması, kız bebeklerinin öldürülmesi ve doğum öncesi cinsiyet seçimi (...)" olarak tanımlanarak (KSSGM, 1996, 86-87), ciddi ve önlenmesi gereken bir sorun şeklinde ele alınmıştır.

Kadına yönelik şiddet sosyal sınıfa, kültüre ve gelir durumuna göre değişiklikler göstermekle birlikte, gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm toplumlarda değişik oranlarda da olsa kendini göstermektedir. Ayrıca hangi ülkede yaşanırsa yaşansın, kadına yönelik şiddet birey ve toplum sağlığı açısından çok önemli bir sorundur. Her ne kadar aile, toplumsal organizasyonun en küçük ve en temel bir kurumu olarak kabul edilse de, kadına yönelik şiddetin aile içine yansması, toplumsal alandan ayrılarak farklı bir çerçevede incelenmektedir. Çünkü, aile özel alan olarak kabul edilmiş ve bu yüzden alana müdahale neredeyse tabu haline gelmiştir.

Kadınlar, genellikle, tehlikelerle dolu olduğu söylenen kamusal alandan çok, özel alanda şiddete uğramaktadır. Kadınların büyük kısmının güvenli mekanlar olarak bilinen aile içinde şiddete uğraması, aile içinde yaşanan şiddet biçimlerinin ve nedenlerinin kadın üzerinde yarattığı sonuçlar, erkek egemen toplum yapısının sürmesinde etkili olan yasaların ele alınmasında etkili olmuştur. Yapılan bu çalışmada hedeflenen, aile içinde kadına yönelen şiddetin küçük bir portresini ortaya koymaktır.

II. AİLE İÇİNDE KADINA YÖNELEN ŞİDDET

Birlikte yaşanılan kadının kişiliğinin, birlikte yaşadığı erkek tarafından çeşitli yöntemlerle ya da çeşitlilik içinde; bilerek/bilmeyerek, isteyerek/istemiyerek, aralıklı/aralıksız olarak zarara uğratılması olarak tanımlayabileceğimiz, aile içinde kadına yönelik şiddetin amacı, genel olarak kadının davranışlarını korkuya ve baskıya dayalı olarak kontrol altına almak (Aktaş, 1997, 5), yapmak istemediği davranış biçimlerini yaptırmak, yapmak istediğini ise yaptırmamak (Işık, 1995, 23), cinsiyet ilişkilerini zorunlu ve sürekli duruma getirmek (İlkkaracan, Gülçür, 1996, 22) olarak özetlenebilir.

Önce şu saptamayı yapmak zorundayız. Kadınların toplum içinde yasal, sosyal, politik ve ekonomik eşitliklerini sağlama fırsatlarını sınırlayan ve azaltan "aile içinde kadına yönelik şiddet" toplumun erkek egemen yapısından kaynaklanmaktadır. Erkek egemen siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılar, aile içi şiddeti beslemekte ve kadınlara şiddetten korunma, kurtulma yollarını kapatmakta önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, aile içi şiddeti üreten dinamikler, yalnızca aile içindeki ilişkilerden değil, toplumsal yapı içerisinde kadını ayrımcılığa uğratan ve onu erkeğe bağımlı kılan mekanizmalardan kaynaklanmaktadır. Erkeğin, yasalardan ve toplumun ataerkil yapısından kaynaklanan kadına göre üstün konumu, kadının erkeğe hizmet etmesinin ve erkeğin aile içi kararlarda kadından daha fazla söz sahibi olmasının "doğal" görünmesi de, şiddeti besleyen diğer bir faktördür (İlkkaracan, Gülçür, 1996, 25).

Aile içinde kadına uygulanan şiddetin toplum tarafından normal davranış olarak algılanmasından dolayı kadın, şiddeti olağanlaştırarak aile yaşamını sürdürmektedir. Bu nedenle yapılan kimi araştırmalardaki^(*) yüzdelik dilimlerde, belli bir oranda artış düşünülmelidir. Özellikle bu

(*)Konuya ilişkin araştırma ve sonuçları için bkz. Yasemin GÜNAY ve ark. "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Olguları: Adli Tıp Uygulaması Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Adli Tıp Dergisi* S. 12, İstanbul, 1996, s. 69-79; Tülin Günşen İÇLİ, "Aile İçi Şiddet: Ankara-İstanbul ve İzmir örneği", *Hacettepe Üniversitesi Ed. Fak. Dergisi* 11/1-2, Ankara, 1994, s. 7-20; AAK, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Ankara, 1995; Leyla GÜLÇÜR, "Aile İçinde Kadına Uygulanan Şiddet: Ankara Araştırması", *Sıcak Yuva Masalı Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz* (Haz. P. İlkkaracan, L. Gülçür, C. Arın), İstanbul, 1996, s. 40-55; Pınar İLKKARACAN, "Türkiye'den Almanya'ya Göç Etmiş Kadınların Aile İçi Yaşamı ve Aile İçi Şiddet Almanya Araştırması", *Sıcak Yuva Masalı Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz* (Haz. P. İlkkaracan, L. Gülçür, C. Arın), İstanbul, 1996, s. 56-78; Feyza TANTEKİN, "Aile İçi Şiddete İlişkin Bir Çalışma ve Konuya Sosyolojik Açından Bakış", *Şiddete Karşı Somut Bir Adım: Ankara Gecekondularında Kadımlarla Ortak Bir Çalışma*, Ankara, 1995, s. 37-44; Tülin Günşen İÇLİ vd. *Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu*, Ankara, 1995; Meziyet ARI ve ark. "Aile İçi İlişkilerde Şiddet" *Aile Kurultayı Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler I*, Ankara, 1995, s. 300-312; Sibel KALAYCIOĞLU-Helga Rittersberg TILIÇ, "Aile Bireyleri Arasında Şiddet İçeren Davranışlar Ankara'dan Bir Örneklem" *Aile Kurultayı Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler I*, Ankara, 1995, s. 313-324; Ayşe Karaduman TAŞ ve ark. *1990'lı Yıllarda Türkiye'de Kadın*, Ankara, 1996.

anlamda belirginleşen "kol kırılır yen içinde kalır" gibi söylemler, gizli bir tehdit biçimini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, şiddete uğrayan kadının uğradığı şiddeti ifade etme yol ve yöntemlerini bilememesi, geleceğinden kaygı duyması, toplumsal, ekonomik ve hukuksal alanda yeterli ve gerekli düzenlemelerin yapılamamış olması da şiddet döngüsünü pekiştirmektedir.

Bu şiddet döngüsü içinde kadınların karşılaştıkları şiddet biçimlerine bakıldığında; "fiziksel", "cinsel" ve "psikolojik" olarak ele alınan (Aktaş, 1997, 5-6; Kalan, 1998, 42) kadına yönelik şiddet türlerine, zamanla "ekonomik şiddet" türü eklenmiş olup (Işık, 1995, 23), özellikle son yıllarda "sözel şiddet" türü de tartışmaya açılmıştır (AAK, 1995, 140).

En yoğun biçimini "sözel şiddet" olarak gördüğümüz kadına yönelik şiddetin bu türünde, kadına yönelik her türlü hakaret ve aşağılama davranışlarını saymak mümkündür. Bu hakaretler ev içinde ya da kalabalık bir çevrede de uygulanmaktadır. Nedeni ne olursa olsun, kadına yönelen küfür, hakaret ve aşağılayıcı sözler, kadının öz benliğinde yaralanmalara neden olmaktadır.

Kadına yönelik şiddetin en yoğun yaşanış biçimlerinden olan "fiziksel şiddet" ise, çok daha belirgin ve kalıcı izler bıraktığından, en çok dikkati çeken ve üzerinde konuşulan bir şiddet türüdür^(*). Tekme, tokat, yumruklama, sert bir cisimle vurma, a-

teşli-kesici ve delici bir aletle yaralama, saç çekme, kezzap/sıcak su gibi yakıcı sıvılarla saldırma gibi şekillerde görülebilen fiziksel şiddet, uygulayıcı tarafından uygulanan kişiye verilen acı ve gözle görülür kalıcı/geçici izler bırakır. Kimi zaman, fiziksel şiddetin sonucu ölüme kadar gidebilmekte ya da çok ağır fiziksel sakatlıklar bırakabilmektedir.

Zaman zaman "duygusal şiddet" olarak da tanımlanan "psikolojik şiddet", genel olarak tehdit unsurunu içerse de, kimi araştırmacılar tarafından sözel şiddetle birlikte ele alınmaktadır (Aktaş, 1997; Işık, 1995; İlkaracan, Gülçür, 1996). Daha çok boşanma, ortada kalma, kuma getirme, çocuğu göstermeme gibi tehdit sonucu kurulan baskının sonucu oluşan psikolojik şiddet; sözel şiddette olduğu gibi, kadının özbenliğinde örselenmeler ve duygusal dalgalanmalar oluşturarak ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Kadının parasını, malını (mal varlığını), ziynet eşyalarını elinden alma ya da kişisel zevk, beğeni ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik paranın verilmemesi ya da, belli çıkarlar doğrultusunda verilmeye çalışılması sonucu oluşan "ekonomik şiddet" kadın üzerinde bir baskı ve denetim aracı olarak kullanılmaktadır.

Genellikle kadının hoşlanmadığı hareket, sözle taciz ve dokunmakla başlayan (Aktaş, 1997, 5), kadının istemediği zamanda ve biçimde cinsel ilişkiye zorlama, aldatma, başkalarıyla ilişkiye zorlama, doğurmaya ya da doğurmamaya zorlama olarak görülebilen "cinsel şiddet"^(**) ise;

(*)Bu noktada zaman zaman kadın örgütlenmelerinin düzenlediği "dayağa hayır" kampanya ve yürüyüşlerin, neden "şiddete hayır" gibi bir genelleme altına alınmadığı da sorgulanmalıdır.

(**) Cinsel şiddetin değişik yönleri ve ayrıntılı bilgi için bkz. Esin ÖZBEY, "Bir Şiddet

erkeğin kadını denetleme ve iktidar olma arzusu, kadının cinsel ritüeldeki rolünü oynamaması ve erkeğin bu rolü zorla kabul ettirmesi sonucu oluştuğu (Godenzi, 1992, 87) şeklinde sunulsa da, ülkemizde erkeğe verilen/sunulan bu iktidar, kolay kolay kadınlar tarafından yıkılabilen bir davranış olmadığından, genellikle sadece erkeğin istediği/hazır olduğu durumlarda ve kolayca uygulanabilen bir davranış şeklidir. Bu nedenledir ki, yapılan bir araştırmaya göre (AAK, 1995, 140) kadına yönelik şiddetin en az görüldüğü (ya da söylendiği) bir şiddet türüdür.

Uygulanan tüm bu şiddet türlerinin nedeni olarak, çeşitli dönemlerde yapılan araştırmalara göre; erkeğin şiddeti, kurallarla belirlenmiş olan aile düzeninin yaşatılmasını kendi kişisel/psikolojik denge ve bütünlüğünün korunmasında temel bir kaynak olarak kullanma eğilimi (kadının geç kalkması, yemeği zamanında yapmaması vb.); geleneksel kültürü özümsemiş olan erkeğin, kadının erkeğe oranla değersizliğine inancı; evin dışında yaşanan sorunlardan (işten atılma, geçim sıkıntısı, amirinden azar işitme vb) kaynakla-

nan baskı, gerilim, çaresizlik, güçsüzlük, öfke, vb yıpratıcı etkileri aile ilişkisi içinde nötralize etme istek ve eğilimi; aşırı alkol tüketimi sonucu yaşanan, alkolün şiddeti tetiklemesi; kadının savunduğu ve inandığı dini ya da siyasal düşüncelerinden taviz vermemesi; erkeğin kadına şiddet uygulamaya hakkı olduğuna inancı; kadının eşini aldatması (evlilik dışı ilişki); kadının güzel ve çekici olması nedeniyle erkeğin kendini ezik görüp, eşinin kendisini aldatabileceğini düşünmesi; kadının makyaj yapması, değişik kıyafetler giyme ya da çalışmayı istemesi; eğitimini devam ettirme isteği (Aziz ve ark. 1994, 32-33; AAK, 1995, 152-155) gibi nedenler sayılmaktadır.

Özel bir neden olarak belirlenen, kadının şiddetle karşılaştığında onunla baş edememesi ve ondan kaçma becerisinin olmaması, yani kadının çaresizliğinin erkeğin uyguladığı şiddete katkısının bulunması görüşünü de (Çli, Ögün, Özcan, 1995, 17) eklediğimizde, genel olarak kadına yönelik şiddetin kaynağını toplumun erkek egemen yapısı (gelenek, eğitim, siyasal yapı, hukuksal yapı vb) belirlemekte ve devam ettirmektedir. Katı geleneksel yapının belirlediği kurallar ve onu destekleyen toplumsal yapılanmalar, kadını ve erkeği bu konuda eğitmediği gibi, çeşitli atasözleri ve deyimlerle (*) destekleyerek, erkek iktidarını pekiştirmektedir.

Yeterli kanıt gösterilmezse de, kadına yönelik şiddetin nedenlerinden

Eylemi olarak "ırza geçme" suçu: Bir Dava ve Bir Değerlendirme", **Hukuk ve Kadın Hakları**, Ankara, (Basım yılı belli değil), s. 30-34; Rosalind WISEMAND, **Cinsel Şiddetle Tecavüze Karşı Kendimizi Savunurken** (Çev. L. Akalın), İstanbul, 1996; Diana SCULLY, **Tecavüz Cinsel Şiddeti Anlamak** (Çev. Ş. Tekeli, L. AYTEK), İstanbul, 1994; Alberto GODENZİ, **Cinsel Şiddet Yaşayanların Yaşatanların Anlatımlarıyla**, (Çev. S. Kurucan Coşar, Y. Coşar), İstanbul, 1992; Lynce SEGAL, **Gelecek Kadın mı?** (Çev. S. Öncü), İstanbul, 1990

(*)"Kadının sırtından sopayı, karnından sapağı eksik etme", "kol kırılır yen içinde kalır", "kızını dövmeyen dizini döver", "saçı uzun aklı kısa", "elinin hamuruyla erkek işine karışma" vb.

biri olarak gösterilen ve şiddetin genetik olarak nesilden nesile aktarıldığına ilişkin "genetik faktörler" tezi, şiddetin bu durumda neden sadece kadına ya da çocuğa yöneldiği sorusuna yanıt vermemektedir. Bunun yanısıra şiddetin yaşandığı aile içi davranışların, çocukları gelecekteki rollerine hazırladığı, aile bireylerinin daha çok birlikte olmaları ve ortak paydalarının çokluğu, aile içi çatışmaları arttırdığı, birbirleri üzerinde söz sahibi oldukları, duygu ve düşüncelerine müdahale edebilecekleri düşüncesi, aile üyeliğinin gönüllülük esasına dayalı olmaması ve bunun aile bireylerince bilinmesi gibi nedenler de, aile içi çatışmaların ve kadına ya da çocuğa yönelik şiddetin nedenleri arasında sayılmaktadır (İçli, 1994, 9-12).

Genellikle şiddetin kadın üzerinde yarattığı sonuçlar "fiziksel" ya da "duygusal" olarak açıklanmaktadır. Morartı, şişme, yaralanma, kırık, çukuk, düşük, şuur kaybı vb. olarak açıklanan fiziksel sonuçlara karşılık; duygusal sonuçlar pasif tepkiler (üzülme, kırgınlık), psikolojik etkiler (kötü hissetme, eziklik), şiddetli psikolojik etkiler (sinir ve moral bozukluğu, bunalım, intihar teşebbüsü), negatif duygular (kırgınlık, herkesten ve her şeyden nefret etme ve tikslenme) ve öze yönelik tehdit duygusu (kocadan korkmak) şeklinde ortaya çıkmaktadır (AAK, 1995, 144-146).

Yaşanan bu olumsuzluklara karşı en köklü çözüm yolu, evliliği bitirme (boşanma) olarak görülse de, gelenekçi toplumsal yapı ve diğer bir takım etkiler nedeniyle (tehdit, ekonomik bağımlılık, çocuk vb) bu çözüm yoluna sıklıkla başvurulma-

maktadır. Özellikle geleneksel yapının egemen olduğu evliliklerde, şiddete uğrayan kadının istemediği halde evliliğini devam ettirmesinin temelinde, toplumsal değer sisteminin bazı öğeleri (geleneksel kadınlık rolü, evin ve evliliğin mahremiyeti, çocuğun iki ebeveynli büyümesi gerekliliği düşüncesi, kadının kendini suçlaması), toplum kaynaklarıyla ilgili yetersizlikler ve darboğazlar, şiddete uğrayan kadının psikolojik durumu (korku, utanma, izole olma, çaresizlik, suçluluk duygusunun içselleşmesi vb) gibi nedenler (Aktaş, 1997, 9-25) ile, kadının "dul" imajını ve erkeğin vereceği "kötü kadın" imajından çekinmesi ve ekonomik özgürlüğün olmaması gibi nedenler bulunmaktadır.

Özellikle belirli kesimlerde "gelinlikle girilen evden kefenle çıkılır", "ayrılmak bana yakışmaz", "bizde kadının yeri erkeğinin yanındır" gibi şiddetin korku ve çaresizlik nedeni ile kabul edilmesi ve "bu kadarcık dayağı herkes yiyor", "karı-koca arasında önemli değil", "o benim kocam döver de sever de" gibi söylemlerle şiddetin meşrulaştırılmış olması, evliliğin devamını sağladığı gibi, şiddeti de koruyan ve belli anlamda teşvik eden bir eyleme dönüştürmektedir.

Şiddet ya da şiddet teşebbüsleri karşısında genelde kadının pasif kaldığı düşünülse de, suçlu kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada; suç işleme nedenleri arasında "namus" ile "kötü muamele"nin ilk sıralarda yer alması ve suçun yöneldiği kişilerin ise genellikle çocuk, eş, sevgili ve yakın arkadaş gibi yakın kişiler olması (İl, 1990, 31-46, 95); kadının, uğradığı şiddet karşısında şiddet uygulayanı yine şiddetle ce-

zalandırma yoluna gidebileceğini de göstermektedir.

Erkek egemen toplumun kadına biçtiği roller, yasal düzenlemelerde yansımıştır. Bu rollere uygun düzenlemelere "Medeni Kanun" ve "Türk Ceza Kanunu"nda sıkça rastlanmaktadır. Söz konusu yasalarda yer alıp, ayrımcılık içeren ve Anayasanın eşitlik ilkesine de aykırı olan bu maddeler, özellikle aile içinde kadına yönelik şiddeti destekler niteliktedir.

Ülkemizde kadınlar her yerde olduğu gibi, hukuksal düzenlemelerdeki cinsiyetçi yaklaşımlar nedeniyle de şiddete uğramaktan yeterince korunamamaktadırlar. Kadınlara yönelik en kapsamlı düzenlemenin yapıldığı Türk Medeni Kanunu'nun kadına yaklaşımı, erkeği baskın ve üstün bir konumda tutmaktadır. Özellikle, evli kadının birey olma hakkını ve karar vericiliğini büyük ölçüde sınırlayan bu yaklaşım, kadının ikincil statüde bulunmasının temel hukuksal dayanağıdır (DPT, 1994, 97; KSSGM, 1994, 38). Başka bir deyimle, Türk Medeni Kanunu tamamen erkek/koca egemenliğine dayanan bir sistem getirerek, kadını kocanın egemenliği altına sokmuştur. Örneğin 152. madde "koca evin reisidir, evin geçimi ve evi geçindirmek kocaya aittir", 153. madde "kadın kocasının yardımcısıdır, ev işlerinden kadın sorumludur", 154. madde "evlilik birliğini koca temsil eder", 169. madde "kadının kocasının menfaatine yönelik üçüncü şahıslarla yapmış olduğu işlemlerin (borçlanma) geçerli olabilmesi için söz konusu işlemin sulh hakimince tasdik edilmedikçe, geçerli değildir" denmektedir. Ayrımcılık içeren ve Anayasanın eşitlik ilke-

sine aykırı olan bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, erkek egemenliği yasal güvence altına alınmıştır. Bu yasal güvence, erkeğe kadın üzerinde tasarruf hakkı sağlamak ve erkekten kadına yönelen şiddeti de adeta haklı kılmaktadır.

Türk Medeni Kanunu'ndaki bu cinsiyetçi yaklaşım, kadına yönelik şiddetle ilgili suçlarda da kendini göstermektedir. Bu bağlamda Türk Ceza Kanunu'nun kadına yönelik şiddete yaklaşımında da durum çok farklı değildir. Türk Ceza Kanunu'nda cinsel saldırı suçları "Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhine Cürümler" (Genel Adaba ve Aile Düzenine Karşı Suçlar) başlığını taşıyan 8. bölümde (414-424. maddeler) yer almaktadır. Kadınlara karşı sıklıkla başvuru olan cinsel şiddet, Türk Ceza Kanunu'nda ırza geçme, ırza tasaddi suçları olarak yaş esaslı da dikkate alınarak ayrı ayrı düzenlenmiştir. Irza geçme (tecavüz) suçu, yasadaki sanığın cinsel organının mağdurun cinsel organına ya da anüsüne girmesi, yani yasanın deyişiyle "duhul" olması ile tanımlanmakta, aksi durumda yapılan eylem tecavüz suçunu oluşturmamakta, "ırza tasaddi" derecesinde kalmakta ve daha az cezayı öngörmektedir^(*).

(*)Irza geçme suçlarını düzenleyen 414-416 ncı maddelerde, mağdurun yaşının 15'den büyük ve küçük olması halleri, birbirinden ayrılarak düzenlenmiştir. "15 yaşını bitiren bir kimsenin cebir ve şiddet veya tehdit kullanmak suretiyle ırzına geçirilirse" şeklinde tanımlanan suç, 15 yaş altı için cebir, şiddet ve tehdit kelimeleri kullanılmadan "her kim 15 yaşını bitirmeyen bir küçüğün ırzına geçerse" şeklinde tanımlanmış ancak, şiddet kullanımı ile suçun işlenmesi duru-

Yine toplumumuzda çok yaygın olduğu gözlemlerle bilinen; ancak gizlilik oranının yüksek olduğu için sınırlı sayıda bilinen "ensest" ilişki, Türk Ceza Kanunu'nda ayrı bir madde olarak ele alınmamış, sadece 417. maddesinde irza geçme suçu için ağırlaştırıcı bir neden olarak görülmüştür.

Evlenme vaadiyle kızlık bozma, 423. maddeye göre suç olarak ele alınmışsa da; sanığa verilen ceza, olay mağduru ile evlenme durumunda ertelenerek, evlendikten sonra da beşinci yılın sonunda boşanma olmazsa ortadan kalkarak, dava düşmektedir. Alıkoyma ya da kaçırma suçlarında öngörülen ceza ise, kadının evli-bekar olmasına göre de değişmektedir. Evli kadının kaçırılması veya tecavüze uğraması evli olmayan kadınlara göre daha ağır cezayı gerektirmektedir^(*). Suçun evli kadınlara karşı işlenmiş olması cezayı ağırlaştırıcı neden olarak kabul edilmesi, kadından çok kocasının haklarının ihlal edildiği, kocanın "şeref" ve "haysiyeti" ile oynandığı anlayışının bir ürünüdür.

Kaçırma eyleminin evlenme amacıyla yapılması halinde, 433. maddeye dayanılarak kaçırılan kadının iradesine bakılmaksızın cezada indirim yapılırken, 434. maddeye göre

munda, uygulanan şiddet suçu ağırlaştırıcı neden kabul edilmiştir. Oysa aynı durum 15 yaş üstü içinde geçerli olmalıyken; cebir, şiddet ve tehdit sadece suç unsuru olarak kabul edilmektedir.

(*) Bkz. Türk Ceza Kanunu madde 429; Kaçırılan, altkonan, tecavüz edilen kadın evli ise ceza 7 yıldan başlayan hapis cezası ile cezalandırılmakta iken, aynı ceza kadının bekar olması durumunda 3 yıldan başlamaktadır.

birden fazla sanığın cinsel saldırısı sonucu oluşan suç durumunda, sanıklardan biri mağdure ile evlenirse, suçu işleyen diğer sanıkların da suçu ertelenmekte, daha öncede belirtildiği gibi 5 yılın sonunda boşanma olmazsa ceza kalktığı gibi dava da düşmektedir.

478. maddede ise, aile efradına (üyelerine) kötü muamelenin (davranışın) karı-koca arasında olması durumunda; yasal takibi, icrayı zarar görenin şikayetine bırakmaktadır. Ancak, aile üyelerine kötü davranmanın şikayete bağlı olmadığı durum, 10 gün ve üstünde rapor alınmış olması durumunda, yani ağır hapis gerektiren suçlarda söz konusudur.

Görüldüğü gibi Türk Ceza Kanunu'nda "Ailede kadına yönelik şiddet" ile ilgili özel bir hüküm bulunmamaktadır. Aynı şekilde aile içinde yaygın bir uygulama alanı bulan "evlilik içi tecavüz" yasada suç olarak yer almamaktadır. Söz konusu yasadaki doğrudan insan bedeni ve onuruna yönelik kişi hak ve özgürlüklerini ihlal eden "irza geçme", "irza tasaddi", "kızlık bozma" ve "kız/kadın kaçırma" suçları "Hürriyet Aleyhine İşlenen Cürümler" başlığı altında yer alması gerekirken, "Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Cürümler" başlığı altında yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki, insan haklarının korunmasını merkez alan ve esas olarak "bireyi" koruyan bir anlayışı yansıtmamaktadır. Böylece Anayasamızın 12. maddesinde ele alınan "kişiyeye bağlı devredilemez, dokunulmaz, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olma hakkı" uygulama bireyden önce toplumun ve ailenin çıkarlarını korumaya dönüşmüştür.

1998 yılında çıkmış olan "Ailenin Korunmasına Dair Kanun"^(*), aile içi şiddeti önlenmek amacını gütmekte olup, "eşlerden birinin veya çocukların veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerinden birinin aile içinde şiddete maruz kaldığını kendisinin veya bir başkasının bildirmesi" ile yasal süreç başlamakta ve şiddet uygulayan hakkında, sorunun kapsamı dikkate alınarak çeşitli koruma tedbirleri öngörülmektedir. Söz konusu tedbirlere uyulmaması halinde ise üç aydan altı aya kadar değişen hapis cezası verilmektedir.

III. SONUÇ

Kadına yönelik şiddet ve özellikle de aile içinde kadına yönelik şiddet konusunda, ülkemiz henüz işin çok başındadır. 1980'lerde etkin olan kadın hareketinin etkisiyle, kamuoyunun gündeme girip tartışılmaya başlanan kadına yönelik şiddet konusu, ilerleyen yıllarda yapılan araştırmalarda da görünür kılınmıştır. Ülke genelinde bu konuya ilişkin kapsamlı bir araştırma yapılmamakla birlikte, yapılan kimi küçük ölçekli araştırmalarda da durumun ciddiyetini ve önemini görmek mümkündür. Örneğin 1070 evli kadınla ve 351 suçlu kadın üzerinde yapılan bir araştırmada kadınların %21.2'si, suçlu kadınların %63.9'u şiddete uğradıklarını ifade etmiştir. Kendisi şiddete uğradıktan sonra çocuklarına karşı şiddete başvuranların oranı ise %47.6'dır. Eşinin şiddete başvurusunda kendini sorumlu görenlerin oranı suçlu grupta %52.5, diğer grupta ise bu oran %69.9'dur (İçli,

Öğün, Özcan, 1995, 89-92). Yapılan bir başka çalışmada, 796 kadını kapsayan ve şiddet konusunda verilen bir eğitim programından sonra, bunlar arasından 609 kadın üzerinde yapılan araştırmaya göre; kadınlardan yalnızca %3'ü eşinden şiddet görmediğini belirtmiştir. Diğer bir deyişle kadınların %97'si eşinden bazen ya da sıklıkla şiddet gördüğünü ifade etmiştir (Tantekin, 1995, 39-40). Bu örneklerden görüleceği gibi, ülkemizde kadına uygulanan şiddet çok yaygın ve yaşamın olağan bir parçası olarak görülmektedir.

Kadın haklarının, evrensel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul eden ve ülkemizin de 1985 tarihinde onaylayarak taraf olduğu, "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" ile 1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansında hiç çekince koymadan kabul etmiş bulunduğu, "Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu" çerçevesinde, ülkemiz gerekli tüm yasal düzenlemeler dahil, gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt etmiştir. Ancak, yapılan çalışmalar çok yetersiz olup, özellikle kadına yönelik şiddete karşı alınması gerekli önlemler yok denecek kadar azdır. 1980'li yıllardan sonra gelişmeye başlayan kadın hareketinin ardından oluşturulan, kimi kamusal kurum ve kuruluşlar ile, gerek yerel yönetimler gerekse sivil toplum örgütleri tarafından sunulan hizmetler, ihtiyacı karşılayacak ölçülerde değildir^(**). Halen

(**) Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sultan KARATAŞ, *Ailede Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın Sığınma Evleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Ankara, 1996.

(*) Bkz. 7.1.1998 tarih ve 23233 sayılı Resmî Gazete 4320 sayılı kanun.

ülke genelinde 9 kadın sığınma evi bulunmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir başka konu da, 18 yaş altındaki fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddete uğrayan genç kadın ve kızların, şiddet karşısında başvurabilecekleri ve rehabilitasyon hizmeti alabilecekleri mobil kuruluşların bulunmayışıdır^(*). Kız çocuklarının aile içindeki cinsel istismarı görmezlikten gelinmekte ve bir sorun olarak algılanmamaktadır. Oysa danışma merkezlerine ve sığınma evlerine yapılan başvurulardan, yani görünen yanıyla bile aile içinde kız çocuklarının cinsel istismarının önemli bir sorun oluşturduğu görülmektedir.

Kadının insan haklarını kullanması önünde duran önemli engellerden biri olan şiddete karşı mücadelede, ilgili tüm kurum ve kuruluşların toplum eğitimine öncelik vermesi, toplumun şiddet konusundaki inanç ve değer yargılarının sorgulanması ve şiddetin köklerini besleyen normların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapılması, sağlıksız ilişkilerin şiddeti beslediği gerçeğinden hareketle, aile içi çatışmaları sağlıklı çözebilme becerisini artıracak eğitim çalışmalarının (ana-baba okulları, iletişim vb.) yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Rehberlik hizmeti veren ilk başvuru merkezleri ile kadın danışma merkezleri ve sığınma evlerinin, bölgesel dağılımı da dikkate alınarak yaygınlaştırılması öncelik verilmesi ge-

reken diğer bir konudur. Ayrıca, 18 yaşın altındaki genç kız ve kadınlara yönelik merkezler kurulmalıdır. Şiddete uğrayan kadınların ilk başvuru merkezleri olan karakollar ve sağlık kuruluşları, kadının kişisel ve psikolojik ihtiyaçlarını dikkate alacak biçimde örgütlenmeli ve tüm bu kurumlarda görev alan personel, şiddete uğramış kadına yönelik olarak hizmet içi eğitimden geçirilmelidir.

Alınacak bu önlemlerin yanısıra toplumsal düzeyde soruna köklü çözümler getirebilmek amacıyla yürürlükteki yasaların kadın-erkek eşitliğine aykırı ve tek yanlı maddelerden arındırılarak, günün ve çağımızın koşullarına uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Aliye Mavili. *Aile İçi Şiddet ve Önleme Yolları*, Ankara: Somgür Yayınevi, 1997

AİLE ARAŞTIRMA KURUMU, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Ankara: AAK, 1995

ARIKAN, Çiğdem. "Sosyal Hizmetler Açısından Şiddet ve Bir Türü Olarak Evlilikte Kadına Yönelik Şiddet", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, C. 5, S. 1, 1987, s. 75-97.

AZİZ, Aysel. Eser KÖKER, Abdurrezzak ALTUN, Mine GENÇEL, Nilgün Tural KÜÇÜK. *Medya, Şiddet ve Kadın 1993 Yılında Türk Basınında Kadınlara Yönelik Şiddetin Yer Alış Biçimi*, Ankara: KSSGM, 1994.

ÇAĞDAŞ HUKUKÇULAR DERNEĞİ, *Çağdaş Hukuk* (Kadın Hukuku Özel Sayısı), 1996, s. 46-49.

DANIK, Şükran. "Hamburg'da Kadına Yönelik Hizmet Sunan Bazı Kuruluşlar I", *SABEM*, S. 22, 1999, s. 10, 14-15

(*) Konunun Almanya'daki uygulamasına ilişkin bir örnek için bkz. Şükran Danık, "Hamburg'ta Kadına Yönelik Hizmet Sunan Bazı Kuruluşlar I", *SABEM*, S. 22, 1999, s.10, 14, 15

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Kadın, Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu Kadın Alt Komisyonu Raporu, Ankara: DPT, 1994.

GODENZİ, Alberto. **Cinsel Şiddet Yaşayanların Yaşatanların Anlatımıyla**. Çev: S. Kurucan Coşar, Y. Coşar. İstanbul: 1992.

IŞIK, Nazik. "Başından Bugüne Şiddete Uğrayan Kadınlara Yasal Haklar, Fırsatlar ve Bunları Kullanma Amaçlı Bilgilendirme/Bilinçlendirme Projesi", **KADIN DAYANIŞMA VAKFI, Şiddete Karşı Somut Bir Adım: Ankara, Gecekondularında Kadınlarla Ortak Bir Çalışma**, Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı, 1995, s. 37-48.

İÇLİ, Tülin Günşen. "Aile İçi Şiddet Ankara-İstanbul ve İzmir Örneği", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 11, S. 1-2, 1994, s. 7-20.

İÇLİ, Tülin Günşen, Aslıhan ÖGÜN, Nilüfer ÖZCAN. **Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu**, Ankara: KSSGM, 1995.

İL, Sunay. "Türkiye'de Kadın Suçlarının Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 1990.

İLKKARACAN, Pınar, Leyla GÜLÇÜR. "Aile İçinde Kadına Karşı Şiddet", **İLKKARACAN, Pınar, Leyla GÜLÇÜR, Canan ARIN. Sıcak Yuva Masalı Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz**, İstanbul: Metis, 1996, s. 21-39.

KADININ STATÜSÜ VE SORUNLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiye'de Kadının Durumu (Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı Türkiye Ulusal Raporu), Ankara: KSSGM, 1994.

KADININ STATÜSÜ VE SORUNLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu, Ankara: KSSGM, 1996.

KALAN, İlnur. **Kadın ve Adalet**, İstanbul: Kaynak, 1998.

MICHAUD, Yves. **Şiddet**, Çev. C. MUHTAROĞLU, İstanbul: İletişim, 1995.

TANTEKİN, Feyza. "Aile İçi Şiddete İlişkin Bir Çalışma ve Konuya Sosyolojik Açından Bakış", **KADIN DAYANIŞMA VAKFI, Şiddete Karşı Somut Bir Adım: Ankara Gecekon-**

dularında Kadınlarla Ortak Bir Çalışma, Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı, 1995, s. 37-48

YÜKSEL, Şahika. "Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası" **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Editör: ŞirinTEKELİ, İstanbul: İletişim, 1993, s. 341-349

*

rin nasıl aşılabileceğine dair öneriler getirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Sosyal bilim, sosyal hizmet.

SOSYAL BİLİMLER VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

Social Sciences and the Profession of Social Work

SUMMARY

The aim of this study (article) is to examine the relationship between social work and social sciences. On the one hand, it deals with the psychological, on the other hand the sociological aspect of social interaction in special work content. In addition, it points out the problems arising from the collaboration of social work with social sciences; also, some suggestions are made for their interaction and overcoming the relevant barriers.

Key words: Social science, social work.

Vedia EMİROĞLU

Prof. Dr. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Emekli Öğretim Üyesi

Yazının Geldiği Gün: 10.09.1999

ÖZET

Bu çalışmada sosyal bilimler ve sosyal hizmet mesleği arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Sosyal hizmetin bir yandan kişiliği etrafıca ele alan psikolojik psikiyatrik yönü, bir yandan sosyal etkileşime ara veren sosyolojik yönü üzerinde durulmaktadır. Sosyal hizmet-sosyal bilim işbirliğindeki sorunlara da değinilen makede bu güçlükler sıralanmakta ve bütünleşmenin sağlanmasında engelle-

GİRİŞ

Sosyal hizmetin bilgi gövdesi uygulama için gerekli olan kuram ve bilgileri içine alan geniş bir konudur. Sosyal hizmete ait bilgi ögesinin çoğu sosyal hizmet tarafından üretilmiştir. Sosyal hizmet sosyal bilimlerden aldığı kuram ve kavramlarla ilgili bilgiler ile uygulamadan ürettiği bilgileri kullanmaktadır. Sosyal hizmet sosyal bilimlerdeki gelişmelerden etkilenmiş ve bunları sosyal hizmet uygulaması ve eğitime yansıtmıştır.

Önceleri psikoanalitik psikolojiden alınan bilgiler fazla iken daha sonra yavaş yavaş bundan uzaklaşma olmuş, sosyal bilimlerden gelen bilgi ilgi çekmiş ve kabul görmüştür. İkinci Dünya Savaşından sonra sosyal hizmet, sosyoloji, sosyal antropoloji

ve sosyal psikolojiden bilgi aktarma yolunu seçmiştir.

Sosyal hizmetin bu seçimi yapmasında önemli etkenler, sosyal bilimlerdeki değişmeler ile birçok ünlü Amerikalı sosyolog ve antropoloğun, Freud'un psikoanalitik psikoloji kuramının etkisi altında kalmaları ve sosyal bilimlerle ilgili fikirlerin bu alandaki tartışmalar sonucunda ortaya çıkmasıdır.

Bazılarına göre, sosyal bilimlere ilginin artması ve sosyal hizmetin sosyal bilimleri kullanması; tekrarlayan varsayımları test etme, sonuçları ölçme ve onların arkasındaki sebepleri değerlendirmeyi mümkün kılacak, ve böylelikle, insanın refahı için daha fazla hizmet verilebilecekti. Dahası, sosyal bilimlerin sosyal hizmet uygulamasında kullanılması insan ilişkileri ile ilgili disiplinlerarası bir bilime doğru gidişte sosyal hizmetin zorunlu olarak kendi katkılarını vermesini sağlayacaktı. Sosyal hizmetle sosyal bilim kuramlarının birleştirilmesi ve sosyal bilimlerin kuramsal olmayan içeriğinin sosyal hizmet eğitiminde yer alması oldukça zor olmuştur. Bu süreç içerisinde bazen istenmeyen yaklaşımlar, sık sık ayrışmalar görülmüştür. Zamanımızda sosyal bilimlerden daha geniş ve derinliğine alıntılarının yapılması sosyal hizmetin etkinliğini artırması açısından kabul görmektedir. Sosyal hizmetin bilgi gövdesi bu alıntılarla oluşur. Özellikle sosyoloji, sosyal psikoloji, sosyal antropoloji alanlarında sosyal bilim kuramlarının alınıp kullanılması mesleğe yardımcı olmuştur. Bununla birlikte sosyal bilim bilgilerinin özümlemesinde bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Psikoloji ve psikiyat-

ri terimleriyle yakınlığı olan sosyal hizmet elemanları farklı bir odağa ait bir dizi kavram öğrenmektedirler. Bir yanda kişilik, öte yanda sosyal etkileşim. Bu durumda sosyal hizmet uzmanı birinden diğerine gidip gelerek problemlerin analizini iki farklı referans çerçevesinde yapar; mesleki uygulama sosyolojik genelleştirmeden ziyade psikolojik bireysel yaklaşıma daha yakındır. Sosyolog araştırmacının sonuçlarını geliştirmede bilimsel yöntemi uygulamaya gayret eder, sosyal hizmet uzmanları mesleklerinin doğası gereği fırsatları değerlendirmek zorundadırlar.

Sosyal hizmet-sosyal bilim işbirliğinin sonuçlarına ilişkin literatür sosyal bilimin sosyal hizmete nasıl yardım edebileceğine ait birçok önerilerle doludur. Bu önerilerde, sosyal hizmette toplum ve bireyle ilgili sosyal örgütlenme, sosyal sistemler ve alt sistemler, sosyal sınıf, kültür, toplumdaki güç yapısı, yönetim ve ekonomi-politika gibi bütünsel nitelikli bilgilerin bulunmasının yararlı olabileceği ileri sürülmektedir. Kuramsal bilgi ise sosyal problemler, müracaatçı ve sosyal sistem arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamaya elverişlidir. Yaşamsal süreçte sosyal hizmet uygulamalarında sosyal bilimlerin araştırma potansiyelinin olduğu bilinmektedir.

Sosyal bilimin sosyal hizmete girişinin neden yavaş olduğu ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlar şöyle toparlanabilir.

- Bu konuda iletişim problemi vardır.
- Sosyal bilimcilerle sosyal hizmet uzmanları arasında bilimsel ve

mesleki kavramlar açısından hala bir boşluk vardır.

- Sosyal bilim kuramı ve sosyal olguları ya da varlıkları anlatan sosyal bilim bilgisi uygulamada kullanılmalıdır.
- Bilgi elde etmeye çalışma başka, etkili değişme yaratma başka şeydir.
- Sosyal hizmetin bozulmuş tutum ve davranışlarla ve sorunlu kişilerle ilgilenmesi, buna karşılık sosyal bilimlerin sosyal davranış, sosyal tabakalaşma vb. üzerinde odaklaşması, sosyal bilimlerle sosyal hizmet arasındaki sınırlı iletişimin niteliğini azaltmaktadır.
- Sosyal hizmet elemanları bazen müracaatçının uyumsuz davranışları karşısında gerekli gördüğü yardımı hemen yapma zorunluluğunu duyarlar. Sosyal bilimci beşeri davranışları gözlemede yetersiz kalabilir.
- Bilginin üretilmesi ile onun uygulamasında etkili olarak kullanışı arasında zaman aralığı vardır.
- Sosyal bilim kavramları değiştirilebilir. Ayrıca temel terimler arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Sosyal hizmet tüm değişiklikleri dikkate almayabilir. Kendi alanına göre seçerek aldığı problemi çözmeye çalışır. Sosyal bilim teorisi varlıklara ilişkin bilginin kısıtlı kullanıldığı uygulamalarda bazen çok etkisiz kalabilir.
- Davranış değişimi üzerinde yoğunlaşan bir klinik model, sosyal hizmet süreçlerinde sosyal bilimin yararlılık potansiyelini kısıtlar. Sosyal hizmetin bu dar tanımı mesleği olumsuz olarak etkilemektedir.

ÖNERİLER

Sosyal bilimin sosyal hizmetle bütünleştirilmesi yönündeki çabalar da, sorgulamalar da, öneriler de hiç kuşku yok ki sürecektir.

Sosyal bilim ile sosyal hizmet bütünleştirilmesi sürecinin önündeki engellerin nasıl aşılacağına ilişkin öne sürülen önerileri birkaç başlık altında toplayabiliriz.

- Sosyal hizmet uzmanları ve sosyal bilimciler tanı ve tedavinin sınıflandırılmasını geliştirmek için çalışmalar yapmalı, sosyal hizmet teorisini ve amaçlarını incelemelidir.
- Öğrenciler için sosyal bilim ve sosyal hizmet içerikli kurslar geliştirilmeli, ortak sosyal bilim ve sosyal hizmet konferanslarında tutumlar ve ortak yönler üzerinde durularak verimlilik sağlanmalıdır.
- Sosyal hizmet eğitiminde sosyal bilimcilere yer verilmeli ve sosyal bilimcilerle sosyal hizmet uzmanları birlikte araştırma projeleri üzerinde çalışmalıdırlar.
- Sosyal hizmette araştırma artırılmalı, azami derecede sosyal bilimlerden alınan kuram ve kavramlar kullanılmalı ve sosyal hizmet uygulamasında etkinliğinin geliştirilmesine özel dikkat gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

- EMİROĞLU, Vedia. "Uygulamalı Antropoloji ve Sosyal Hizmet" Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, S. 11, 1982.

EMİROĞLU, Vedia. "Kültür Ürünü Olarak Folklorun Sosyal Hizmet Uygulamasında Yeri" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi C. IV, S. 1, 1986.

KUT, Sema. Sosyal Hizmet Mesleği-Temel Unsurları Müdahale Yöntemleri, Ankara: 1988.

PEARMAN, J. R. Social Science and Social Work Applications of Social Science the Helping Professions. The Scarecrow Press, Inc. NJ, 1973.

*

YAŞLILIKTA AİLE İLİŞKİLERİ

Family Relations of Elderly People

Seval GÜVEN

Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi
Ev Ekonomisi Yüksekokulu Ev Ekonomisi
Bölümü Öğretim Üyesi

Yazının Geldiği Gün: 27.10.1999

ÖZET

Yüzyılımızdaki sosyo-ekonomik değişimlere bağlı olarak geniş aile yapısından çekirdek aileye dönüşüm hem kent hem de kırsal bölgelerdeki aileleri büyük ölçüde etkilemekte yaşlıya her türlü güvence sağlayan geniş aile sayısı azalmaktadır. Aile yapısındaki değişimler

akraba ilişkilerinin zayıflamasına neden olmakta, özellikle şehir hayatında etkin bir ekonomik role sahip olmayan yaşlılar ve aileleri bu durumdan etkilenerek aile ilişkilerinde farklı sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu sorunların en aza indirilebilmesi için;

- Kuşaklararası ilişkiler psikolojik ve sosyolojik açıdan detaylı incelenmelidir.

- Yaşlı ve ailesinin istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak gerekli organizasyonlar yapılmalıdır.

- Toplum yaşlılık ve yaşlılık dönemi özellikleri konusunda bilinçlendirilmelidir.

Anahtar sözcükler: Yaşlı, aile ilişkileri, aile

SUMMARY

In connection with socio-economic changes in our century, there has been a change from extended family into a nuclear family type. This change is affecting both rural families and urban families. The number of extended family type providing all kinds of security for the elderly people is decreasing. The changes in the structure of the family cause the weakening of bonds of relations among the members of the family. This situation affects the families and the elderly people who do not have an effective role especially in urban life. Because of this, such people can comfort with different problems in family relations. For these problems to be reduced to the minimum, the relations among the generations should be studied in detail from psychological and sociological aspects. Considering the desires and the needs of the elderly and his family the necessary arrangement should be made. The society should be made Conscious of the facts of the life of the elderly people.

Key words: Elderly, family relations, family

Yaşlılık sözcüğü yaşam süresinin geç dönemindeki gelişmenin devamını ve bireydeki değişimleri anlatır. Yaşlılık aynı zamanda yaşam karşısında kayıpların ve çöküşün görüldüğü bir dönem olup kültürel, çevresel ve ekonomik etmenlerin hazırladığı bir süreçtir ve göreceli bir kavramdır (Beauvoir, 1970). Her yaşlının ayrı bir biyolojik geçmişi, doğuştan, aileden gelen etkiler, eğitim ve iş deneyimleri, duygusal yaşamı vardır. Ayrıca bir toplumdaki diğerine ve çağa göre de farklılık gösteren yaşlılık yerine getirilmesi gereken gelişimsel görevi içeren bir süreç ve mücadeledir (Emiroğlu, 1995, 6). Her insanda yaşamakla ölmek arasında süren bu mücadelede; yaşlı bireyin uyum sağlama ve başarma yeteneği; onun fiziksel sağlığı, kişiliği, önceki yaşam deneyimleri, yeterli maddi olanakları, tıbbi bakım, sosyal rolü ve sosyal etkinliklere katılma gibi aldığı toplumsal destek ve kültürel etmenlerle önemli ölçüde etkilenmektedir (Robert, Butler, 1974, 529). Bu nedenle yaşlılık, sadece biyolojik bir olay olmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olaydır (Emiroğlu, 1995, 6).

İnsanlar yaşlandıkça yaşamın anlamı, özellikleri ve biçimleri de değişmektedir. Yaşlanmanın içerdiği fiziksel, psikolojik ve toplumsal değişimler bir yandan da onlarla başa çıkabilmek için bir takım stratejilerin geliştirilmesini, uygulanmasını, değiştirilmesini gerektirmektedir. Yaşlı kişilerin bireysel yaşamı için önemli olan değişimler aynı zamanda onların aile ve toplum yaşamını da etkilemektedir. (Onur, 1986, 105).

Aile hayatı, sağladığı her türlü destek ve yardımlarla birlikte, iyi ve u-

zun bir hayatın kapısını açacak tek anahtardır. Ev ve aile hayatı, bizler yaşlandıkça her gün biraz daha hayatımızın merkezi haline gelmekte, hayatımızı bütünüyle içine almaktadır. Yaşlılarımız, ister çocuklarıyla, isterse çocuklarından ayrı otursunlar, geçmişle bağ kuran halkalar olarak aile içerisinde belli bir yere ve role sahip olan atalardır. (Turgut, 1988, 63). Yaşlı için de aile başlıca psikolojik, toplumsal destek sistemidir. Tüm bunlara bağlı olarak diyebiliriz ki, yaşlılık aile içindeki insanlarla eşleri, çocukları, anne-babaları ve diğer aile fertleri arasında süren ilişkilerle bir arada gelişen bir olgudur (Baker ve ark., 1990, 20) ve yaşlılık konusu ele alınırken ailenin yapısı ilk anda incelenmesi gereken kurum olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü yaşlılık ve yaşlı, aile yapısı içerisinde değerlendirilebilir (Elbruz, 1981, 34).

Yüzyılımızdaki gelişmeler yetişkinlerin ve yaşlıların yaşamlarına yeni bir içerik kazandırmaktadır (Emiroğlu, 1995, 26). Toplumsal değişme, endüstrileşme ve kentleşme sürecine bağlı olarak geniş aile yapısından çekirdek aileye dönüşüm, hem kent hem de kırsal bölgelerdeki aileleri büyük ölçüde etkilemekte, yaşlıya her türlü güvenceyi sağlayan geniş aile sayısı azalmaktadır (Kongar, 1972, 10). Aileler küçülmekte, ekonomik özellikleri değişmektedir. Buna bağlı olarak yeni değerler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi ekonomik bağımsızlıktır. Diğerleri ise kadının ev dışında çalışmasıdır (Emiroğlu, 1995, 27). Ailenin yapısındaki bu değişiklikler akraba ilişkilerinin zayıflamasına neden olmakta, özellikle şehir hayatında etkin bir ekonomik role sahip olmayan

yaşlılar ve aileleri bu durumdan etkilenerek çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedirler (Kongar, 1972, 12).

- Hızlı toplumsal değişimlere bağlı olarak değişen değerlerin etkisiyle kuşaklar arası çatışmalar şiddetlenmektedir.

- Ailenin, yaşlı üyesine karşı sorumluluklarını yerine getirmesini engellemektedir.

- Sosyal güvenlik sistemlerimizin kapsamının sınırlı olması, yaşlının bakımı konusunda aileye altından kalkılması güç ekonomik yükler getirmektedir. Ayrıca yaşlıların da bu değişimlere paralel olarak sosyal, ekonomik, psikolojik ve fiziksel ihtiyaçları daha önceki yıllara göre değişmekte; değerleri, alışkanlıkları, rol ve davranışları da farklılaşmaktadır. Gelirin ve sosyal ilişkilerin azalması, sağlığın bozulması, barınma, ulaşım, boş zaman değerlendirilmesi, beslenme; bu dönemde yaşlılar için en önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Emiroğlu, 1995, 37-39; Bilir, 1996, 16-24).

Kırsal alanda ise, ailesiyle birlikte oturan yaşlılar hala bir çok yönden kentlerde yaşayanlara göre daha avantajlıdır ve aile üyeleri tarafından desteklenmektedirler. Çevrelerinden daha çok saygı gördükleri gibi, uzun yıllar aile içindeki üst düzeydeki konumlarını sürdürme olanağına da sahiptirler. Geleneksel yapı içinde geniş aile, yaşlının ruhsal ve fizyolojik gereksinimlerini karşılamaya daha elverişlidir. Bu yapıda yaşlılık kentsel yapıdaki tersine otorite ve prestij sembolüdür. Çünkü yaşlı, aile içinde son sözü söyleyen, saygı duyulan, çevre ile ilişkilerinde ev halkını temsil eden

üye konumundadır. Yaşlı üyeleri ile birlikte yaşayan aileler ise; genellikle yaşlıya yardım ettikleri inancındadır (Emiroğlu, 1985, 67-69; DPT, 1988, 32-33).

Ancak gerçekte, yaşlı üye de gerek kırsal alanda, gerekse kentte yaşasın,

- çocuk bakımı,

- fiziksel gücü oranında evle ilgili faaliyetlerde bulunma,

- aile gelirini düzenlemede yardımcı olma,

- evde bulunma,

- üretim faaliyetlerine katılma,

- aile içinde insan ilişkilerini düzenleme,

- dini ve evrensel konularda rehberlik etme ve

- manevi alanda yerine getirdiği destekleyici roller gibi pek çok görevi üstlenerek aileye bir çok konuda yardımcı ve destek olmaktadır (Emiroğlu, 1985, 20).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; bugün hala bir çok sanayileşmiş ve henüz sanayileşme aşamasında olan toplumlarda aileler, yaşlı akrabalarının bakımında ana görevi üstlenen topluluktur ve yaşlı akrabaların bakımının sağlanmasında ailenin temel rolü 30 yıldır açık olarak vurgulanmaktadır (Walker, 1991, 123). Yaşlılar ister ailelerle birlikte yaşasınlar, isterse ayrı yaşasınlar; aile içinde bulunduğu bir çok problem aile çatışmaları, ihmal ve bencillik gibi davranışlardan kaynaklansa bile bugün hale aile üyeleri ile yaşlılar arasındaki ilişkiler eskisi gibi sağlam ve güçlüdür (Hansson, Carpenter, 1994, 140).

Çünkü :

- Yaşlıların ailelerinden ayrı oturması aile bağlarının kopmuş olmasını ifade etmez. Geçmişte bu doğru olabilir, fakat bugün ulaşım imkanları fiziki uzaklığın aile üzerindeki ayırıcı etkisini fazlasıyla azaltmıştır. Çocuklar, anne-babalarından çok uzaklara gidebilirler, fakat telefon ederek, mektup yazarak ve ziyaretler yaparak onlarla uyumlu bir ilişki sürdürebilirler.

- Birlikte yaşamak, ailenin sağlam bir temel üzerine kurulmuş olduğunu göstermez. Dıştan bakıldığında ne kadar istikrarlı görünürse görünsün otoritenin tek elde toplandığı ailelerde daha çok gerilim vardır. Birlikte yaşamak, yaşlılarla yetişkin çocuklar arasında bağlantı kurma açısından hiç bir zaman önemli bir faktör değildir. Bu durum onların birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını göstermez.

- Bugün insanlar daha geç evlenmekte ve daha uzun yaşamaktadırlar. Geniş aileler gittikçe azalmaktadır. Bütün bu gerçekler sonucu dört nesil bir arada birbirlerine destek olabilmektedirler. Nesiller arasındaki yaş farkının daha az olması nedeniyle, anne ve babalar çocuklarıyla aynı konuya ilgi duyabilmektedirler, problemlerin çözümünde, hatta fiziki bakımdan birbirlerine daha yakın ve bağlıdırlar.

- Geçmişe göre aile bireyleri arasında daha büyük anlayış ve sevgi vardır (Turgut, 1988, 23).

Aile Araştırma Kurumunun ülkemizde kuşaklararası iletişim konusunda yaptığı araştırmada yaşlıları ile birlikte veya herhangi bir şekilde yakın

ilişki içinde yaşayan ailelerin oranının %81.9 olduğu bulunmuştur. Ancak az olmakla birlikte ailelerinden ayrı ve görüşmeden yaşamayı seçen yaşlılar da vardır. (Bilgin, 1991, 53) Yaşlılar da aile kurumunun koruyucu, eğitici, sosyal güvenlik temin edici, psikolojik ve sosyal açılardan üyelerine güvenlik sağlayıcı hizmetleri yürütmesi nedeniyle aile ortamlarında kendi yerlerini daha güvenli ve anlamlı bulmaktadırlar (Morgan ve ark., 1988, 226). Özellikle kuşaklararası ilişkiler çerçevesi içinde anne-baba ile çocukları, anne-baba ile büyükanne-baba, büyükanne-baba ile torunlar-arası etkileşimler ve yakınlaşmalar, yaşlıyı hayata bağlayan önemli desteklerden biri olmaktadır (Baker ve ark., 1990, 35). Ayrıca aile üyelerinin de yaşlının bilgi ve deneyimlerinden yararlanmaları, yaşlılık döneminin sorunlarına uyum göstermeleri, aile bütünlüğünün korunması açısından son derece önemlidir.

Bu nedenle sağlık ve ekonomik sorunlar nedeniyle beraber yaşama durumunda olan yaşlı ve gençlerin kişilik özellikleri, değerleri, alışkanlıkları farklılık gösterse de uyum içinde yaşanabilmesi için;

- Ailede, evin yönetiminde çeşitli konulardaki sorumlulukların neler olduğu ve kimden ne beklendiği açıklığa kavuşturulmalı, gerekli ve yeterli anlayış gösterilmelidir.

- Ailede her bireyin zaman zaman hata yapabileceği dikkate alınmalıdır.

- Evde herkesin kişisel eşyasını güvencile koruyabileceği nitelikte olanaklar hazırlanmalı ve bu türden kişisel haklara saygı duyulmalıdır.

- Aile üyelerinin yaşının ve koşullarının getirdiği gizliliğe uygun bir yerleşme düzeni sağlanmalı ve buna gereken saygı gösterilmelidir.

- Aile üyelerinin yeteneklerinin tanınıp geliştirilmesi sağlanmalı ve kişilerin boş zamanlarını değerlendirme için olanaklar planlanmalıdır (kart oyunları, çiçek bakımı, koleksiyon, bulmacalar, küçük tamiratlar, el sanatları, müzik gibi). Çeşitli etkinliklerle aile üyeleri arasında uyum sağlanabilir ve gereksiz tartışma, dedikodu ve gücenmeler en alt düzeye indirilmiş olur.

- Bütün önleyici kurallara karşın, aile üyeleri arasında çatışma çıkarsa, çatışmaya katılan kişilerin hepsini dinlemek, sağlıklı karar almanın temel koşuludur. Özellikle yaşlıların, gençlerden farklı duygular içinde olduklarını unutmadan anlamaya ve gerekli ölçüde adil karar vermeye çalışmak gerekir.

- Özel günlerin kutlanması için aile üyeleri bir araya getirilerek anlamlı bir beraberliğin kurulup yerleştirilmesine çaba harcanmalıdır.

- Evde yapılan işler ve diğer etkinlikler ailenin tüm üyelerinin katkılarıyla planlanırsa ve sorumluluklar herkese, gücü ve isteği ölçüsünde gerçekçi ve adil bir şekilde dağıtılırsa dayanışma artar.

- Beraber yaşamamanın zevkli ve yararlı yönlerini ön plana alan olumlu bir tutum geliştirilmelidir. Bu sayede her yaş ve ilgi düzeyindeki kişilerin tam bir uyum içinde yaşamaları sağlanacaktır (Bilen, 1983, 168-169).

Çocuklarından ayrı yaşayan yaşlılar ise çocuklarıyla yakın ilişki içerisinde

de kalma eğilimindedirler. Yetişkin çocuklarıyla ve torunlarıyla aynı evde yaşamayı istememelerine rağmen onlarla aynı çevrede oturmayı tercih etmektedirler. Sussman ve Adam tarafından yapılan araştırmalarda, yaşlıların çocuklarına ve torunlarına yardım ettiklerini, onların da kendi çocuklarından yardım aldıklarını göstermektedir. Bu yardım, evdeki tamirler ve ev işi, hastalıkta bakım, alışveriş ve çeşitli hediyeleri içermektedir. Yaşlı insanlar da çocuklarına para yardımı yapmakta, çeşitli hediyeler almakta, torunlarının bakımında yardımcı olmaktadır. (Sussman, 1965, 110; Adam, 1967, 257-266). Bu durum, yaşlı insanların aile üyeleri tarafından izole edilmediklerini ve bu iletişimin genellikle hoş bir şekilde olduğunu göstermektedir.

Ailede iletişimin uyum içinde olabilmesi için, çocukları ile oturmayan, ayrı yaşayan yaşlıların çocuklarından bekledikleri davranışlar vardır:

- Evlenen çocuklar ailelerine yakın yaşamalıdır.

- Eğer çocuklar yakında oturuyorlarsa, anne-babasını en az haftada bir kere ziyaret etmelidirler.

- Ailelerinden uzakta yaşayan çocuklar anne ve babalarına en az haftada bir kere mektup yazmalıdırlar.

- Çocuklar ailelerine karşı sorumlu olmalıdırlar (Barrow, 1986, 165).

Yaşlı kimseler için yakın akrabalar ve komşularla ilişkileri dengeli bir biçimde sürdürmek zorunluluğu vardır. Kuşkusuz farklı değer yargılarını temsil eden kimselerin pürüzsüz bir

beraberlik sürdürmesi pek beklene-
mez. Burada sağlanacak başarının
temeli, farklılıkları hoşgörü ile kar-
şılamaya ve paylaştıkları ortak yön-
lere temel ağırlık vermeye dayan-
maktadır. Beraberlik zorunluluk de-
ğil isteğe dayalı olduğundan birlikte
çalışma ve eğlenme, ailede yaşanti-
yı başarılı kılacaktır. Ayrıca özellikle
ayrı evlerde yaşayan yakın akrabala-
rının hem birbirinden haberdar ol-
ması, hem de gençlerin daha yaşlı
olan yakınlarının durumlarını ve so-
runlarını görerek anında önlem al-
maları bakımından da bu yakın iliş-
kiyi sürdürmeleri gerekmektedir.
(Bilgin, 1991, 60).

Ayrıca bugün bir çok yaşlı, yaşın i-
lerlemesi, hastalık ve ekonomik ne-
denlerle aileleri ile birlikte yaşamak
zorunda kalabilirler. Yetişkin bir in-
san olarak bütün hayatını bağımsız
bir şekilde geçirdikten sonra yaşlı-
lıkta birlikte hastalık ve rahatsızlık
nedeniyle başkalarına muhtaç hale
gelmek ise oldukça zordur. Bu du-
rumda tercih edilen yine kendi evle-
ri, yakınları ve yakın akrabalarından
yardım almaktır. Yapılan araştırmala-
rda benzer sonuçlar göze çarp-
maktadır. Yaşlandıkça çok daha
fazla sayıda yaşlı, çocuklarıyla bir-
likte veya onlara daha yakın bir yer-
de yaşamakta ve onlarla daha fazla
bağlantı kurmaktadır (Walker 1991,
126). Ayrıca çocuklarından daha
çok yardım görmektedirler. Kendileri
ise çocuklarına daha az yardımcı
olmaktadırlar. İlerleyen yaş ve azala-
n güçle birlikte yaşlı kişinin oynadı-
ğı rol, bağımsızlıktan bağımlılığa
dönmektedir ve artık yaşlılar ziyaret
eden kimseler olacak yerde, ziyaret
edilen, bakıma ihtiyaç duyulan kim-
seler olmaktadır (Hansson,
Carpenter, 1994, 89).

Bu nedenle yaşlıların desteklenmesi
ve korunması aile hayatı açısından
önemli bir alanı oluşturmaktadır
(Gottlieb, 1991, 359). Ancak koru-
mayı, bakımı alan ve veren açısin-
dan riskler vardır ve toplumumuzda
yaygın olarak kabul edilen görüş, bu
görevin öncelikli olarak aile içinde
kadının üstlenmesi yönündedir. Ka-
dınlar doğal olarak bu bakım ve ko-
runmanın sağlanmasında ana mer-
kezi oluşturmaktadırlar. Onların fe-
dakarlığı, doğal olarak kabul edil-
mekte; yaşam koşullarına bağlı ola-
rak ortaya çıkabilecek sorunları dik-
kate alınmamaktadır. Amaç yaşlı
bireyin bağımlılığının giderilmesi ve
bunu sağlayacak kişinin sıkıntı için-
de bu görevi yerine getirmesinin en-
gellenmesi olmalıdır. Bu nedenle,
yaşlı bireylerin bakımında aile sis-
teminin geniş kapsamlı ele alınması
ve bakımın olumsuz yanlarının de-
ğerlendirilerek gereksinimlerin yete-
rince karşılanmasına yönelik çalış-
maların yapılması, aile üyelerine
yardımcı olunması açısından ge-
rekmemektedir. Bu da evde bakım
sisteminin kurulması ile mümkündür
(Walker, 1991, 140).

Evde bakım, dünyanın bir çok ülke-
sinde bir çok kimse için günlük ya-
şamın bir parçasıdır. Bebek ve o-
kulöncesi çocukların bakımından,
kronik hastaların ve fiziksel özürülüle-
rin, yaşlıların bakımı, ağır hasta ve
ufak tefek ev işlerinden uzmanlaş-
mış ev bakımına kadar çeşitlilik
göstermektedir. Bu bakımdan yaşlı-
yı rahatlatarak, ailenin yükünü ha-
fifletmek, yaşlı kişinin rehabilitasyo-
nunda ailenin sağlayamadığı im-
kanlardan ihtiyacı olan aile üyesini
yararlandırarak aileye destek sağ-
lamak, çalışan kadınların aile birey-
lerine gündüz bakım sağlayarak ai-

lenin bütünlüğünü korumayı amaçlamaktadır (Mims, 1998; Kut, 1989, 51). Bu bakım ailede duygusal tatmin, kişisel gelişme ve yakın ilişkiler sağlaması açısından gerekli ve önemlidir (Gottlieb, 1991, 365).

Tüm bu nedenlerle toplumda yaşlı ve aile üyeleri arasında olumlu ve düzenli ilişkilerin sürdürülmesinde yerine getirilmesi gereken görevler vardır :

Şöyle ki ;

- Özellikle ülkemizde gerek sosyo-ekonomik etkenler sonucu aile yapısında meydana gelen değişimlere bağlı olarak geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüşüm gerekse bilimsel ve teknolojik koşulların gelişmesine bağlı olarak sağlık ve çevre koşullarının iyileşmesi nüfus içerisinde yaşlı oranının artmasına neden olmaktadır. Bu durum dikkate alınırsa yaşlılığın ve yaşlılığın aileye getirdiği sorunların psikolojik ve sosyolojik açıdan detaylı incelenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

- Her ne kadar toplumumuzda yaşlılık ve yaşlılıkla ilgili çalışmalar, düzenlemeler ve uygulamalar varsa da, bunun günün değişen koşullarına bağlı olarak daha etkili hale getirilip tüm topluma yaygınlaştırılması ve süreklilik kazandırılması gerekmektedir.

- Gerekli durumlarda yaşlıya evde bakım sağlayarak hizmetlerin organizasyonu ve denetimi, konuyla ilgili yetkili kurum ve kuruluşlarla yapılmalıdır.

- Daha önce başlatılmış olan yaşlı danışma merkezlerinin faaliyetlerine işlev kazandıracak yeni or-

ganizasyonlarla gidilmesi sağlanmalıdır.

- Ayrıca aile bireyleri ve yaşlılar, yaşlılık dönemine geçişin önemi ve yaşlılık sorunları konusunda yaygın ve örgün eğitimle sürekli bilinçlendirilmelidir.

Bu çalışmalar ailede yaşlıların sorunlarının en aza indirilmesinde yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

ADAM, B. N. "Structured Factors Affecting Parented Aid to Married Children". *Journal of Marriage and the Family*, 29 (2), 1967, p. 257-266.

BAKER, M., A. Y. AMBERT. *Families*, Toronto: Mc Graw Hill Ryersen Limited. 1990.

BARROW, G. M. *Agıng, The Individual, and Society*. New York: West Publishing Company. 1986.

BEAUVOIR, S. D. *Yaşlılık C. 1*. Çev: O. CANBERK, E. CANBERK, İstanbul: Milliyet, 1970.

BİLEN, M. *Ailede Kurumlarda ve Toplumda Sağlıklı İnsan İlişkileri*. Ankara: Teknik Basım Sanayi Matbaası, 1983

BİLİR, N. "Yaşlılıkta Sağlık ve Yaşam Kalitesi". *Yaşlılıkta Sağlık ve Yaşam Kalitesi Sempozyumu*. Ed: V. Kalinkara, F. Ersoy. Ankara: 1996.

BİLGİN, B. *Kuşaklar Arası İlişkiler. Aile Eğitimi Paneli. 10 Mayıs 1991*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. *Sosyal Yapı III. Nüfus Grupları*. Ankara: DPT, 1988.

ELBRUZ, L. *Ailenin Hukuk Açısından İncelenmesi İçin Teorik Çerçeve*. Ankara: Başbakanlık, DPT, 1981.

EMİROĞLU, V. *Yaşlılık ve Yaşının Sosyal Uyumunu*. Ankara : Şafak Matbaacılık, 1995

EMİROĞLU, V. **Çekirdeksiz Köyde Yaşlılar**. Ankara: DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, 1985.

GOTTLIEB, B. H. "Social Support and Family Care of Elderly". **Canadian Journal of Aging**. 10: (4), 1991. p. 359-375.

HANSSON, R. O., B. N. CARPENTER. **Relationship In Old Age**. London: The Guilford Press. 1994.

KONGAR, E. **İzmir'de Kentsel Aile Yapısı**, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1972.

KUT, S. "Ailede Sosyal Refah ve Güvenlik", **Türk Ailesinin Sosyal ve Ekonomik Durumu Sempozyumu, 29 Haziran 1989**. Ankara: SHÇEK, 1989.

MORGAN, L., KUNSKENL, S. **Aging. The Social Context**. London: Pine Forge Press, 1998.

MIMS, K. B. "Caregiving for the Elderly". [http://www.hec.ohio-state.edu/familife/bulletin/volume 2/bull24f.htm](http://www.hec.ohio-state.edu/familife/bulletin/volume%20bull24f.htm). 11/05/1998.

ONUR, B. **Gelişim Psikolojisi**, Ankara: Verso, 1986.

ROBERT, N. M. D. BUTLER. "Successful Aging and The Role of The Life Review". **Journal of American Geriatric Society** 12:(12): 1974, p. 529.

SUSSMAN, M., B. "Relationships of Adult Children with Their Parents in United States". **Social Structure and the Family**. Ed: E. Shanas, F. B. Streib. New Jersey: Prentice Hall Inc, Englewood Cliffs, 1965.

TURGUT, T. **İyi Bir Uzun Hayata Doğru**. Çev: M. Puner, Ankara: Olgar Basımevi, 1988.

WALKER, A. "The Relationship Between The Family and the State In The Care of Older People". **Canadian Journal of Aging**. (10) 2, 1991, p. 123-126.

*

SOSYAL HİZMET UYGULAMASININ GENEL ÇERÇEVESİ

General Framework of Social Work Practice

Uğur ÖZDEMİR

Dr., H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

Yazının Geldiği Gün: 22.09.2000

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; sosyal hizmet uygulamasına çerçeve oluşturan bilgi ve kavramların gözden geçirilmesi olarak planlanmıştır.

Bu makale, sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesinin değerlendirilmesinde ; sosyal hizmet mesleğinin işlevsellik odağı, sosyal hizmet uygulamasının amaçları ve belli bir alanda sosyal

hizmet uygulamasının analizi için referans çerçeve üzerinde odaklanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Sosyal hizmet, sosyal hizmet uygulaması

SUMMARY

The purpose of this study is to constitute the frame of social work practice which wisdom and notions as browsing to work up.

This article focuses on the evaluation of the general framework of social work practice; functional focus of social work profession, purposes of social work practice and reference framework to analyse the social work practice in a specific field.

Key Words: Social work , social work practice

GİRİŞ

"Sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesi" adını taşıyan bu çalışmanın amacı; sosyal hizmet uygulamasına çerçeve oluşturan bilgi ve kavramların gözden geçirilmesi olarak planlanmıştır. Çalışma, bu amacı ile derleme bir yazı özelliği taşımaktadır.

Çalışma, sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesinin değerlendirilmesinde; sosyal hizmet mesleğinin işlevsellik odağı, sosyal hizmet uygulamasının amaçları ve belli bir alanda sosyal hizmet uygulamasının analizi için geliştirilen referans çerçeve üzerinde odaklanmaktadır. Belirtilen konu başlıkları tümevarımcı bir yaklaşım doğrultusunda, sosyal hizmet uygulamasının genel özellikleri doğrultusunda ele alınmaktadır. Birbirinden ayrı olarak da ele alınabilen bu konu başlıkları, bu çalışma-

da sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesinin kavranması ve açıklanması yönünde gözden geçirilmektedir.

SOSYAL HİZMET MESLEĞİ VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN İŞLEVSELLİK ODAĞI

"Sosyal Hizmetin Kavram ve Metotları" (Concepts and Methods of Social Work) adlı kitabın yazarı Walter A. Friedlander'ın da belirttiği gibi sosyal hizmetin meslekleşme süreci yol kenarındaki yabancı çiçeklerin açması gibi birden bire ve kendi kendine olmuş bir şey değildir. Yaşamın var olduğu andan itibaren birey, grup ve toplumlardan bazıları yaşama ve yaşamın olanaklarını kullanmada daha şanslı iken geri kalan bir kısmı ise kendinden, çevreden ya da içinde bulunduğu zaman ve koşullardan ötürü bu şansa sahip olamamışlardır (Friedlander, 1961, 1).

Tarihin çoğu dönemlerinde görülen bir başka tablo ise şanslı olan birey, grup, toplum ya da bunların oluşturduğu örgütlerin, farklı amaç ve farklı çıkış noktaları ile işlevselliğini yerine getiremeyen ve çevresiyle etkileşimi konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan birey, grup ve toplumlara yardım etmeleridir. En yalın şekliyle özetlenmeye çalışılan bu olgu, sosyal hizmet mesleğinin yada bir başka ifade ile sosyal hizmetin meslekleşme sürecinin önemli bir çıkış noktasını oluşturmuştur.

Sosyal hizmet mesleği, sosyal refah kurumunun işlevsellik kazanmasının bir gereği olarak ortaya çıkmakla birlikte, genelde sosyal refah sistemi içinde sorumlu çeşitli meslek ve di-

siplinlerin ihtisas alanları dışında kalan faaliyetlerin yerine getirilmesi için duyulan ihtiyacın bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Meslekleşmenin tarihsel süreci içinde sosyal refah hizmetleri ile sanayileşmenin ilişkisi çok sık kurulmuştur. Bu ilişki içinde, 1800'lerin başında varlığından pek de bahsedilmeyen sosyal hizmet mesleği; sanayileşme ve onun doğurguları ile sıkı bir neden sonuç ilişkisi içinde olduğu bu konuda çalışan profesyonellerin ortak ifadesini oluşturmaktadır.

Tüm mesleklerin ve uzantıları olan uygulamalar için önkoşul olarak ihtisaslaşma ve bilimsel gelişme gösterilmektedir. İşlevsellik alanı sosyal gelişme ve değişme ile birlikte içinde buldukları koşullar nedeniyle sosyal ve psikolojik çeşitli sıkıntı ve gereksinim içinde olan ya da olması ihtimali gözükken birey, aile, grup ve topluma bu konularından uzaklaşacak mesleki yardımı; araştıran, planlayan, olası çözüm yollarını belirleyen ve bu sorunlardan kurtulmalarına ilişkin mesleki teknik ve yöntemleri uygulayan sosyal hizmet, aynı sistemlere müdahale eden diğer mesleki ve bilimsel uygulamalardan farklı olmasıyla özel bir ihtisas alanını oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet meslekleşme sürecinde hedeflerini; kişi, grup ve toplumların toplumsal, psikolojik ve fiziksel yönlerde mümkün olan en yüksek refah seviyesine erişebilme için yardım yollarını aramak olarak belirlemiştir. Bu hedefe varabilmek için sosyal hizmetin uyguladığı metotlar, tıp, hukuk, din, hemşirelik, öğretmenlik gibi diğer mesleklerin metotlarından ayrılır. Çünkü sosyal hizmet; birey, aile, sosyal grup ve toplumun hayatını etkileyen sosyal,

ekonomik ve psikolojik unsurların hepsini birden dikkate alarak çalışır. Sosyal hizmet kişisel, biyolojik ve psikolojik unsurlarla insanların içinde yaşadıkları çevrenin sosyo-ekonomik kuvvetleri arasında dinamik ilişkileri dikkate alarak uygulamalarını gerçekleştirir. Sosyal hizmet uzmanı teşhiste ve sosyal adaptasyon güçlüklerine çözüm yolu bulmak için yaptığı planlarda, birlikte çalıştığı insanların hayatındaki hiç bir unsuru veya içinde bulunduğu toplumda mevcut hiç bir sosyal koşulu ihmal edemez. Bunlarla birlikte sosyal hizmetin hedefi sadece birey, aile, grup ve toplumların sosyal ilişkilerinde onlara yardımcı olmak değil, aynı zamanda sağlık ve ekonomik açıdan standartları yükselterek sosyal refaha daha iyi ulaşılması için plan ve politikalar hazırlanmasıdır (Friedlander, 1961, 8).

William Schwartz, her mesleğin toplumsal sistem içinde özel bir işlevi olduğunu ve mesleklere kendisinin sorumlu tutulduğu bazı görevler verildiğini belirterek sosyal hizmet mesleğinin görevini; "karmaşık ve değişmekte olan bir toplumda, bireyin topluma ait ve üretken bir unsur olarak katılım isteği ile toplumun kendi üyelerinin refah seviyelerini yükseltme yeteneğindeki tıkanıklıkların kesim noktası olduğunu işaret etmektedir. Sosyal hizmetin müdahalesi bu tıkanıklıklara, bireyin sağlıklı gelişme ve toplumla bütünleşme hızına ve toplumun çeşitli unsurlarını verimli ve dinamik bir bütünde toplanması için harcadığı örgütlenmiş çabalar" (Compton, Galaway, 1975, 5-7) olarak açıklamaktadır.

Bu yaklaşım ile birlikte, bu konuda çalışma yapan profesyoneller sosyal hizmet mesleğinin etkinlik odağını

bireyin toplumsal işlevselliği ve çevresi ile olan etkileşimi olduğunu belirtmektedirler.

Kut, bu yaklaşım doğrultusunda sosyal hizmet mesleğini "bireyin karar verme özgürlüğünü kendi yararına kullanması açısından bilinçlenmesinde, yaşadığı çevrenin değişen sosyo-ekonomik koşullarına ve normatif sistemine uyum sağlayarak toplumda verimli bir unsur olması yönünden gerekli olan değişimin yaratılmasında müdahale edebilecek bilgi, yöntem ve becerilere sahip, hatta bu tür bir müdahaleye yetkisi olan bir meslek" olarak tanımlamaktadır (Kut, 1988, 16).

Bireyin sosyal işlevselliğini artırmak için tarihi yönden iki ayrı yaklaşım, sosyal hizmet girişimlerinin ana temeli olmuştur. Bu yaklaşımlardan bir tanesi "birey üzerinde", diğeri ise "sosyal koşullar" üzerine ağırlık vermiştir. Sosyal çevre üzerine ağırlık veren reform yaklaşımı, bireylerin uygun yaşam koşullarına sahip oldukları taktirde işlevselliklerinin otomatik olarak gelişeceği varsayımına dayanmaktadır. Sosyal hizmetin sonraki gelişmeleri, reform yaklaşımından vazgeçme ve sosyal koşulları kısmen dışarıda bırakarak ruhsal durumlara gösterilen ilginin ortaya çıkması ile karakterize edilmiştir.

Sosyal hizmet, insanın sosyal ve psikolojik yönü ile uğraşan, psikiyatrist, psikolog ve benzeri diğer meslekler gibi, birey, grup ya da toplumların yaşam amaçları ve işlevselliklerinin tehlikede olduğu, tehlike ihtimalinin olduğu ya da bu sınırlarıyla baş edebilecek gelişmeye ihtiyacı olduğunda onlarla ilgilenir. Hizmetin etkinliğinin kriteri bireyin nasıl bir insan olması gerektiği hu-

susu değil, bu ilişkileri zorunlu hale getiren değerler ve sorumluluklarla ilgilidir. Bu nedenle sosyal hizmet mesleği genellikle, insanlar için problem yaratan, insanın işlevselliğini aksatan, yaşamının zenginleşmesini engelleyen çevresel faktörlerle ilgilidir. Örneğin, sıklıkla sağlık, eğitim, din, ekonomi, politika gibi geniş kapsamlı sorunlarla ilişki kurar ve bu sorunların çözümüne yönelir (Kut, 1988, 27).

Sosyal hizmetin bu ayırt edici özellikleri, sosyal hizmet mesleğinin sahip olduğu nitelik ve içeriği daha açık ve seçik olarak kavrayabilmede yardımcı olmaktadır. Böylece sosyal hizmetin işlev ve etkinliğinde daha sağlıklı bir biçimde belirlenmesi olanaklı hale gelmektedir.

SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

“Social Work Practice: Model and Method” (1973) adlı kitabın yazarları Pincus ve Minahan’a göre sosyal hizmet uygulaması ; insanla kaynak sistemler arasındaki bağlantı ve etkileşimlerle, hem bireylerin, hem de sistemlerin işleyişinde karşılaşılan sorunları odak alır. İnsanların etkileşim içinde bulunduğu ve kendilerinden destek aldığı kaynak sistemler üç grupta toplanmaktadır. Bunlar; informal ya da doğal kaynak sistemler, formal, resmi kaynak sistemler, toplumsal kaynak sistemler olarak tanımlanmaktadır. İnfomal ya da doğal kaynak sistemler duygusal ve maddi destek sevgi, öğüt, bilgi ve buna benzer yardımların alınabildiği aile, arkadaş, komşu, dost, akraba, meslektaş vb. gibi kişileri kapsar. Formal kaynak sistemler içine dernek, vakıf, meslek odaları, sendikalar gibi üyelerine çeşitli bi-

çimlerde yarar sağlayan kuruluşlar girer. Toplumsal kaynak sistemleri ise sağlık, eğitim, adalet, sosyal refah, sosyal güvenlik, çalışma vb gibi alanlarda insanların gereksinme duyduğu bir çok kuruluşu içine alır (Pincus, Minahan, 1973, 54).

Pincus ve Minahan, sosyal hizmet uygulamasının amacını insanların sorun çözme ve sorunlarla başa çıkma kapasitelerini artırma, insanları kaynak, hizmet ve fırsat verebilecek sistemlerle ilişkiye geçirme, bu sistemlerin etkili ve insanca işleyişini sağlama, sosyal politikanın gelişmesi ve ilerlemesine katkıda bulunma olarak görmekte dirler (Pincus, Minahan, 1973, 7).

Sosyal hizmet bu amaçlarını yerine getirirken bir referans çerçevesine gereksinme duymaktadır. Pincus ve Minahan’a göre bu referans çerçevesinin üç özelliği bulunmaktadır.

1. İnsanların karşılaştığı “yaşam görevleri ve bu görevlerin yerine getirilmesine ilişkin koşul ve kaynaklara” dikkatini yöneltmek, sosyal hizmetin referans çerçevesinin ilk özelliğidir.
2. İnsanları “tek başına değil, kendi kaynak sistemler ağı içinde ve onlarla etkileşim halinde” ele almak sosyal hizmetin referans çerçevesinin ikinci özelliğidir. Buna göre kişisel sorunlar” bireylerin bir niteliği olmaktan çok, içinde buldukları “sosyal durumların bir niteliği” olarak ele alınır. Bu bağlamda kaynak sistemlerin kendi içindeki ve kaynak sistemler arasındaki etkileşimler de önemlidir.
3. İnsanların “kişisel sorunlarının bunlarla bağlantılı toplumsal veya kamusal sorunlarla ilişkisini göstermek”, sosyal hizmetin referans çer-

çevesinin üçüncü özelliğini oluşturur. Bu özellik, bireysel ve toplumsal sorunları birbirinden ayrı kutuplarda değil, birinin diğerini pekiştirdiği bir bağlamda ele alınmanın gerekli olduğuna işaret etmektedir.

Pincus ve Minahan (1973, 11)'a göre Sosyal hizmet uzmanının uygulamada ilişki içinde olduğu yapı dört temel sistem içinde toplamak olanaklıdır. Bu dört sistem, SHU'nun aşağıda gösterilen sorulara vereceği yanıtlarla kendini belli eder.

1. Sosyal hizmet uzmanının değişmeye yönelik göstereceği çabadan kim yararlanacaktır? Bu sorunun yanıtı müracaatçı sistemini belirler.

2. Değişme için sosyal hizmet uzmanına kim yetki vermiştir? Bu sorunun yanıtı değişme ajanı sistemini gösterir.

3. Değiştirilme veya etkilenmeye kim gereksinme duymaktadır? Bu sorunun yanıtı hedef sistemini açıklar

4. Değişme sürecinde farklı amaçları başarmak için SHU kiminle çalışmalıdır? Bu sorunun yanıtı eylem sistemini açıklar.

Böylece Pincus ve Minahan (1973)'a göre sosyal hizmet uzmanının çalışmaları dört sistem ile ilişki içinde kendini göstermektedir. Bunlar: değişme ajanı sistemi, müracaatçı sistemi, hedef sistem ve eylem sistemidir.

Değişme ajanı sistemi; değişme ajanı, planlı değişmeyi yaratmak için çalıştırılan bir uzmandır. Bir değişimde değişme ajanının etkisi, ajanın içinde yer aldığı sistemin değişme eğilimine bağlıdır. Özetle, değişme ajanı, içinde bulunduğu sistemde çalışırken örgütsel değişim için yaptırımı ve sistemdeki diğer insanlarla ilişkisi olan kişidir

Müracaatçı sistemi; bir değişme sistemi olarak sosyal hizmet uzmanından yardım ve hizmet alan, hizmetten yarar bekleyen, birey, grup, aile, toplum ya da örgüttür. Yardım alan özel sistemdir. Bu yönüyle müracaatçı sistemi, birey, aile, grup, örgüt ve toplum olarak hizmetten yararlanacağı beklenen ve bir değişme ajanı olarak sosyal hizmet uzmanının hizmetlerinden yararlanan ve yardım isteyen sistemdir.

Değişme çabalarında sosyal hizmet uzmanının iki yaptırımı vardır: Birincisi; hizmetlerin topluma sunumunda ona verilen hak ve olanaklar, ikincisi ise sosyal hizmet uzmanının mesleğinden kaynaklanan yaptırımıdır.

Kiminle çalışma yapılacağı kararlaştırıldıktan sonra çalışmadan kimin yararlanacağını ortaya konması önemlidir. Bu bizi hedef sistemine götürmektedir.

Hedef Sistemi; Değişme ajanının amacını gerçekleştirmek için etkilemek ve değiştirmek istediği sistem hedef sistemidir. Burada sosyal hizmet uzmanının görevinde önemli bir nokta müracaatçı sistemi ile işbirliği içinde değişme için amacı ortaya koymak ve hedef sistemi tanımlamaktır. Her sosyal hizmet uzmanı müracaatçı gruplarıyla çalışırken, çalışma amaçları ve ilişkilerinin nasıl olacağına karar vermelidir.

Burada sosyal hizmet uzmanı iki sıkıntılı durumla karşılaşabilir. İlk sıkıntıda, değişme amacına ulaşmada müracaatçı sistemi daima değişme ihtiyacını duyan sistem olmayabilir, ikinci sıkıntı da ise hedef sistemin değişme çabalarına çoğu zaman direnç gösterebilme durumu olabilir. Bu noktada Sosyal hizmet uzmanı müracaatçı sisteminin yanında ve

onunla birlikte çalışır. Bu koşullar altında sosyal hizmet uzmanı direkt hedef sistemle etkileşime girebilir. Örneğin bir ruh sağlığı kurumunda çalışan sosyal hizmet uzmanı müracaatçı sistemi olarak tanımladığı bir bayanla çalışırken, o bayanın alkolik kocasını hedef sistem olarak seçip onun için problemi ile çalışabilir.

Eylem Sistemi; sosyal hizmet uzmanının değişme amaçlarını başarmak ve görevleri yerine getirmek için çalıştığı sistemi içermektedir. Eylem sistemi, yaptırım kazanmada, işbirliğinde, bir problemi tanımlama ve onunla çalışmada, değişme için amaçları ortaya koymada ve değişme için hedefi etkilemede oldukça önemlidir.

BELLİ BİR ALANDA SOSYAL HİZMET UYGULAMSININ ANALİZİ İÇİN REFERANS ÇERÇEVE

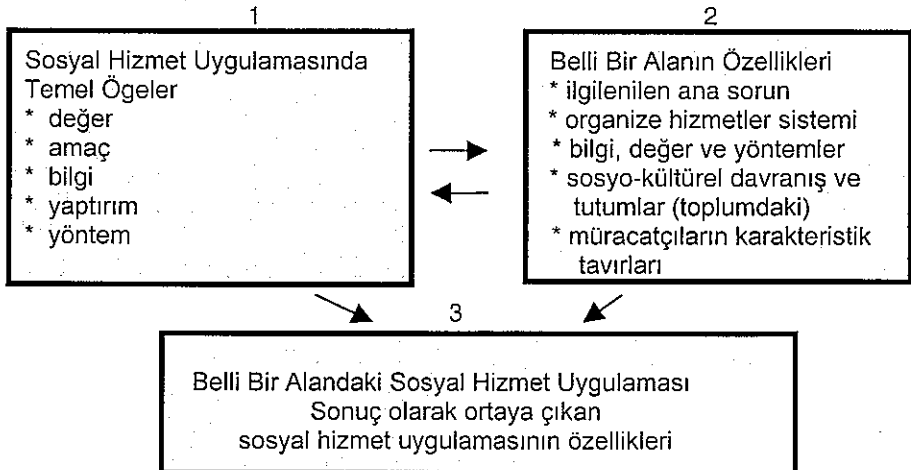
Koşar'ın, belirttiği gibi "sosyal hizmet uygulaması 1920-1930'larda kesin

olarak alanlara göre bölünmüş bir görüntü çizerken, bu durum sosyal hizmet elemanlarının ortak bir oryantasyon kazanmalarını engellemiştir. Mesleğin oluşumuna uygun olarak sosyal hizmette uzmanlaşma, uzun süre, belli bir alanda kazanılan ileri beceri olarak düşünülmüştür. Yani yöntemlere göre uzmanlaşmadan çok alanlara göre uzmanlaşma söz konusu olmuştur. Örneğin psikiyatrik sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti gibi" (Koşar, 1992,23).

Sosyal hizmet mesleğinin farklı alanlarda uygulanmasında mesleğin işlevselliği açısından bir çerçeve oluşturulabileceğini savunan ve bu konuda bir denemede bulunan Harriet M. Bartlett konuyu ilişkisel bir düzeyde, derinlemesine incelemiştir. Bartlett mesleğin çeşitli alanlarda uygulanmasının analizi için bir yaklaşım önermiştir. Bu yaklaşımda üç bağıntı çerçevesi bulunmaktadır (Bartlett, 1988, 7).

Şekil 1

Belli Alanlarda Sosyal Hizmet Uygulamasının Analizi için Referans Çizelgesi (Bartlett, 1988, 8)

Şekil 1'de belli alanlarda sosyal hizmet uygulamasının analizi için referans çizelgesinin içinde üç çerçeve olduğu görülmektedir. İlk çerçeve sosyal hizmet uygulamasında temel öğeleri içermekte olup, bu öğeler her alanda sosyal hizmet uygulamasının temelini oluşturmaktadırlar. İkinci çerçeve belirli bir alanın kendine özgü özellikleridir. Üçüncü çerçeve ise sosyal hizmet uygulamasındaki temel öğelerin belli bir alanda kullanılması ile ortaya çıkan o alandaki sosyal hizmet uygulamasının özelliklerini belirtmektedir.

Birinci Çerçeve: Sosyal hizmet uygulamasında temel öğeler

Bartlett, bu çerçevenin oluşumunda Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliğinin (NASW) 1955 yılında meslek uygulamasının yapısı ve amacını belirlemek üzere kurduğu "sosyal hizmet uygulaması komisyonunda" alınan kararları yansıtmaktadır. Bu komisyon ilk olarak, uzun yıllar başarılı çalışmalar yapmış, tecrübeli sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarını analiz etmiş ve şöyle bir tanım geliştirmiştir; "sosyal hizmet uygulamaları bir değer, amaç, yaptırım, bilgi ve yöntem bütünü olarak tanınır. Bunların hiç biri tek tek sosyal hizmet uygulamasının özelliği ve hiç biri tek tek sosyal hizmet mesleğinin kendine özgü özellikleri değildirler. Sosyal hizmet uygulamasını ortaya çıkaran ve onu diğer mesleklerden ayıran bu bütünün içeriği, biçimi ve etkileşimidir. Sosyal hizmet mesleğinde bu öğelerin hepsi aynı derecede önemlidir. Komisyon bu öğeleri ayrı ayrı ele almış ve açıklamıştır. Bu öğeler komisyon tarafından değerler, a-

maç, yaptırım, bilgi, yöntem olarak kavramlaştırılmıştır.

Değerler: sosyal hizmet uygulayıcıları, çalışmalarının her aşamasında kişinin önemi, değeri, karar verme hakkı ve kişinin kendini gerçekleştirme, topluma katkıda bulunma sorumluluğu gibi temel değerlerin etkisinde kalmışlardır.

Amaç: Bu noktada sosyal hizmetin amacı kişilerin kendilerini gerçekleştirmelerine ve diğerlerine yardımda bulunmalarına engel olan toplumsal ve psikolojik koşulları değiştirmek; kişinin kendini gerçekleştirme ve katkısını kolaylaştıran koşulları yaratmak olarak açıklanmaktadır.

Yaptırım: Yaptırım bir uygulamayı yapabilmek, yürütebilmek hakkı anlamına gelmektedir. Sosyal hizmet uygulaması resmi ya da resmi olmayan kuruluşlarda uygulanır. Bu kuruluşlar içinde sosyal hizmet mesleğinin de bir konumu vardır ve bu konum gereği görevler yürütülür.

Bilgi: Sosyal hizmet uygulamasında bilgi, mesleğin temel öğesi olarak tanınmışsa da, önemi gerektiği kadar açıkça algılanmamıştır. Sosyal hizmet uzmanları bilgi için çoğu zaman diğer disiplinlerden yararlanmışlardır.

Yöntem: Sosyal hizmet yöntemi, sosyal hizmet uygulayıcısının kişi, grup, toplum ile ilişkiye geçmesinde mesleki rol, sorumluluk ve bilinçle, disiplinin gerektirdiği bilgi ve teknikleri kullanması anlamına gelmektedir. Sosyal hizmet yöntemi, sistemli gözlemi, kişi, grup yada toplumun bir durumda değerlendirilmesini ve uy-

gun hareket planının biçimlendirilmesini içermektedir.

İkinci Çerçeve: Belli bir alanın özellikleri:

Sosyal hizmet mesleği uygulamalarında bazen sosyal hizmet mesleğinin, bazen de diğer mesleklerin esas sorumluluğu aldığı kurumlarda görev yapmaktadır. Bu durumda, mesleğin ve çalışılan kurumun amaçları, sosyal değerleri, üzerinde odaklaştığı konular ve sorunlar farklılaşabilmektedir. Bu noktada çalışılan alanın analizinin yapılması, mesleki uygulamanın yönlendirilmesi açısından bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu gereklilikte sosyal hizmet mesleğinin o alan ve o kurumdaki işlevinin berraklaşması açısından ve o alan ya da o kurumlarda sosyal hizmet mesleğinden beklentilerin netleşmesi açısından önem taşımaktadır.

Bartlett, sosyal hizmet mesleğinin uygulandığı bir alanın aşağıdaki öğelere göre analiz edebileceğini belirtmektedir (1988, 23).

- İlgilenilen ana sorun, başlangıç noktası olarak ele alınmalıdır.
- Örgütlenmiş hizmetler sistemi (program, kurum ve meslekler dahil) her alanda kendine özgü özellikler gösterecektir. Bu noktada sistemin yapısı özellikle önem taşımaktadır.
- İlgilenilen alanda gelişen bilgi, değer ve yöntemler bütününe ne olduğunun açık olarak ortaya konması açısından çok önemlidir.
- İlgilenilen alana ilişkin sosyo-kültürel tutumlar da alanın özelliğini gösteren önemli ip uçlarıdır. Her toplumda her bir insan ihtiyacı ve bu ihtiyaca hizmet eden sosyal kurum-

lar etrafında, sosyal ve kültürel değerler, normlar ve tutumlar gelişmiştir.

- Hizmet verilen müracaatçıların, hizmet veren kurumlara ve ilgilenilen ana soruna karşı geliştirdikleri karakteristik tepki ve tavırları da ilgilenecek ve yanıtlanacak bir diğer maddeyi oluşturmaktadır.

Üçüncü çerçeve: Sosyal hizmet uygulamasının belli bir alandaki özellikleri:

Üçüncü çerçeve ilk iki çerçevenin etkileşiminden ortaya çıkmıştır. Geline nokta bu konuda çalışanları, sosyal hizmet uygulamasının özelliklerinin belli bir alanda tanımlanmasına götürmektedir (Bartlett, 1988, 29).

Sosyal hizmetin pek çok kişinin tanımladığı gibi, diğer mesleklerin faaliyetlerini tamamlamak veya kurum işleyişini düzgün gitmesi için kolaylaştırıcı bir rol alması uygun bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Bunun olmaması için çalışılan, yada çalışılacak alanda uygulanacak sosyal hizmetin işlevlerini ve özelliklerini yerli yerine oturtmak hayati öneme sahiptir. Bu noktada sosyal hizmet; sorun veya programın psiko-sosyal bünyesine dayanarak önemli bir katkı sağlayacaktır.

Sosyal hizmet uygulamasının belli bir alanda genel özellikleri Bartlett tarafından beş kategori içinde incelenmiştir (1988, 29-30).

- Sosyal hizmet, kurum veya programın genel amaçlarını ve karşılamak istediği ihtiyaçların odak noktasını paylaşır.
- Sosyal hizmet, aynı zamanda kendi amaçlarını korur. Meslek,

kendi benliğini korumasına izin vermeyecek bir ortamda yeterli iş göremez.

- Sosyal hizmet, o alanda verilen hizmetlerin ve ilgilenilen sorunların psiko-sosyal yönleri üzerinde odaklanır.
- Sosyal hizmet herhangi bir çalışma alanındaki kurumun bakımı altındaki kişilere ve gruplara hizmet verir.
- Sosyal hizmet elemanları, faaliyetlerinin önemli bir bölümünde kurumun yönetimi ve diğer meslek elemanları ile birlikte çalışır.

Yukarıda belirtilen genel ilkeler her alandaki uygulamanın içeriği açısından aynıdır. Bu ilkeler sosyal hizmetin odağını korumak ve aynı zamanda o alanda olumlu ve etkili olarak iş görebilmesini sağlamak için konulmuştur.

Sosyal hizmet için meslekleşmenin ilk yıllarından itibaren uygulamada kendi odağından ayırmaya çalışan pek çok faktör etkili olmuştur. Pek çok sosyal hizmet uzmanı özellikle mesleğin birinci sorumluluğu almadığı kurumlarda ve özellikle sosyal ihtiyaçların önemini farkına varılmamış olan kurumlarda iş görmeyen ne kadar zor olduğunu bilirler. Bu noktada etkili iş görebilmek için çevrenin mesleğin katkısını almaya hazır olması bir gereklilik olarak görülmektedir. Çoğu kez sosyal hizmet elemanları mesleği yürütebilmek için kendi yollarını yavaş yavaş ve zorla, programın bir bölümünden diğerine geçerek açmışlardır (Koşar, 1992, 31).

Bartlett, hangi alanda olursa olsun uygulama ile ilgili olarak aşağıdaki

soruların cevaplandırılması gerektiğini ileri sürmektedir.

- Sosyal hizmet, bu alanın uygun bir kısmı mıdır? Sosyal hizmet bu alanda ne gibi ek katkıda bulunabilir? Alandaki kurumların bünyesinde mi yer almalı yoksa ayrı bir bünye mi kurmalı?
- Alanda muhtemelen sosyal hizmetten nasıl bir hizmet vermesi istenecektir? Odağı ve imkanları ne olacaktır?
- Sosyal hizmet personeli idari ve teknik bakımdan kime bağlı olacaktır?
- Sosyal hizmet kurumdaki önemli gruplar tarafından anlayış ve destek görecektir midir?
- Sosyal hizmet rolünde ne gibi değişiklikler istenmektedir.
- Ek ne gibi bilgi ve beceriler gerekli?
- Sosyal hizmet hangi mesleklerle karşılaşacaktır?

Bartlett bu soruların, sosyal hizmetin olumlu katkısının mesleğin kendi odak noktasını korumada, kendisinin netleşmesinde işe yarayacağı ve bir alana girip girmeme konusunda, bir alanda uygulama yapılacak ise bu uygulamanın nasıl ve ne zaman olabileceği kararının verilmesinde etkin olabileceği önerilmektedir.

DEĞERLENDİRME

Sosyal hizmet uygulama alanlarının, her toplumda meydana gelen pek çok biyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyal değişimlere göre gittikçe artmakta olduğu görülmektedir. Gü-

nümüzde sosyal hizmet mesleğinin, hizmet alanları müracaatçı gruplarının sorun odağına göre sınıflandırıldığında en belirgin sosyal hizmet alanları; aile ve çocuk refahı, ceza ve ıslah, sosyal yardım, yaşlı refahı, okul sosyal hizmeti, tıbbi sosyal hizmet alanı ve psikiyatrik sosyal hizmet alanı olarak belirginleşmektedir. Bununla birlikte değişen sosyal ve ekonomik koşulların yeni hizmet alanlarının oluşumuna etki edeceği düşünülmektedir (Özdemir, 1998a, 17)

Bu alanlarda etkin, verimli bir sosyal hizmet uygulamasının gerçekleştirilmesi pek çok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerden bir tanesi de alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, uygulamalarında "sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesi" içinde kalmaları gerekliliğidir.

Kuşkusuz sosyal hizmet uygulamasının etkin ve verimli olması sadece alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesi içinde kalmaları ile sınırlandırılmış değildir. Bu makalede belirtilen bilgi ve kavramların dışında, Payne'nin "Modern Social Work Theory: A Critical Introduction, 1991" kitabında sosyal hizmet mesleğinin ortak yapısal öğeleri olarak belirttiği; bireysellik, bilginin kullanılması, ilişki, örgütsel bağlam, gereksinme, toplumsal kurumların devamlılığı ve savunuculuk kavramlarının en iyi şekilde anlaşılmasına ve uygulanmasına da gereksinim vardır. Ayrıca gerçekleştirilecek uygulamanın dayandığı kuramsal yaklaşımın ya da modelin (psikodinamik model, krize müdahale modeli, davranışsal model, rol ve iletişim mo-

delleri, hümanist ve varoluşçu yaklaşım, bilişsel modeller, radikal yaklaşım, sistem yaklaşımı gibi...) farkında olmak ve o model ya da yaklaşımdan da destek almak etkin ve verimli bir sosyal hizmet uygulaması için bir diğer gereksinimi oluşturmaktadır.

Sıralanan bu gereksinimlerin etkin ve verimli bir sosyal hizmet uygulaması için ve bu çalışmayı gerçekleştirecek sosyal hizmet uzmanları için iyi bir altyapı oluşturacağı düşünülmektedir. Bu altyapı, belirtilen tarzdaki bir uygulama için yaşamsal bir öneme sahiptir. Ayrıca, yürütülen sosyal hizmet uygulamasını, uygulamanın da bir parçası olduğu sistemin diğer parçaları olan eğitim, uygulamanın yapıldığı kurum, mevzuat ve sosyal hizmet uzmanının bireysel özellikleri de direk etkilemektedir.

Bu noktada sosyal hizmet sisteminin çözümlenmesinin yapılmaya çalışıldığında sistemi oluşturan tüm faktörlere uygun rolleri koymak ve buna göre işlev beklemek anlamlı olacaktır. Günümüzde politik alanda çıkan uyumsuzluk ve siyasi çekişmelerin nedeni olarak nasıl ki Siyasal Bilgiler Fakültesi gösterilemiyor ise, nasıl ki ülkemizde adalet sistemindeki sıkıntılarının tüm sorumluluğu hukuk fakültelerinde aranmıyor ise ülkemizde de sosyal hizmet uygulamasında karşılaşılan zorlukların ve imkansızlıkların tek adresi, eğitimde yer alan ve aktarılan kavramsal ve teorik boyutun alana uymadığı gerekçesi ve dolayısıyla Sosyal Hizmetler Yüksekokulu değildir (Özdemir, 1998b, 35)

Bu yazı içeriğinde vurgulanmaya çalışılan en önemli öğe sosyal hizmet

uygulanmasının son derece iyi hazırlanmış bir çerçevesi olduğudur. Böyle bir çerçeveden yoksun bir sosyal hizmet uygulamasından bahsedilemeyeceği gibi, bu çerçeveye dayanmayan bir uygulamaya da sosyal hizmet uygulaması demek olanaklı değildir.

PINCUS, Allen, Anne MINAHAN. *Social Work Practice: Model and Method*. Illinois: Peacock Press, 1973.

ULUĞTEKİN, Sevda. *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara, 1994.

WILENSK, Harold L, Charles N. LEBEAUX. *Industrial Society and Social Welfare*, New York: Russel Sage Foundation, 1958

*

KAYNAKÇA

ARMAĞAN, İbrahim. *Yöntem Bilim 2, Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 1983.

BARTLETT, Harriet M. *Analyzing Social Work Practice by Fields* (Revised Edition), New York: NASW, 1988.

BERTALANFY, Leonardo V. *System Theory*, New York, 1969

COMPTON, Beulah R., Burt GALAWAY. *Social Work Processes*. Second Ed. The Dorsey Press, 1979.

FRIEDLANDER, Walter. *Sosyal Hizmetin Kavram ve Metodları*, Çeviren: Elkin Besin, Ankara: SSYB, 1961.

KOŞAR, Nesrin. *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı*, Ankara: 1992

KUT, Sema. *Sosyal Hizmet Mesleği, Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*, Ankara: 1988.

ÖZDEMİR, Uğur. "Psikiyatrik Sosyal Hizmet", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1998a

ÖZDEMİR Uğur. "Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi", Sema Kut'a Armağan, Editör: Nesrin Koşar, Ankara: 1998b.

PARRY, J. K. *Social Work Theory and Practice with the Terminally Ill*, London: The Hawort Press Inc., 1989.

PARSONS, Talcott. *The Social Systems*, Glencoe, Ill: Free Press, 1951.

PAYNE, Malcom. *Modern Social Work Theory: A Critical Introduction*. New York: MacMillan, 1991.

SOSYAL REFORMA KARŞI BİREYSEL TEDAVİ: YÜZYILLIK TARTIŞMANIN NEDENLERİNE İLİŞKİN BİR DENEME

Social Reform Versus Individual Treatment: Opening a Window to the Reasons of One Hundred Year Debate

Fatih ŞAHİN

Dr., H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Araştırma Görevlisi

Yazının Geldiği Gün: 12.09.1999

ÖZET

Yüzyıl sonra dahi, sosyal hizmet mesleğinin temel amacı konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bireysel tedavi mi yoksa sosyal reform mu, uyum mu yoksa sosyal değişim mi, mikro sosyal hizmet uygulaması mı makro sosyal hizmet uygulaması mı, self-determinasyon mu yoksa sosyal adalet mi? Bu makale, bu yanlış sorulara neden olan ve yazar tarafından, mesleğin gelişim parametreleri, uygulandığı toplumsal koşullar ve toplumla olan ilişkisi olarak kavramsallaştırılan faktörleri açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar sözcükler: Sosyal reform, bireysel tedavi, sosyal adalet

SUMMARY

After 100 years, there are still debates about the basic goal of social work profession. Is it individual treatment or social reform, adjustment or social change, micro social work practice or macro social work practice, self-determination or social justice? This article tries to explore the factors causing these false questions which are conceptualized by the author as parameters of the conditions in which social work emerge, societal context in which social work practised and its relation with the society.

Key words: Social reform, individual treatment, social justice

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği, yüzyıllık evrimini henüz tamamladığı şu günlerde dahi mesleğin misyonuna ilişkin temel bir tartışmayı hararetle sürdürmektedir. Bu tartışmanın bir kutbunda sosyal hizmetin temel yaklaşım biçiminin "klinik uygulama ve

temel amacının bireye yönelik tedavi" olduğunu ileri sürenler yer alırken diğer kutupta sosyal hizmetin temel amacının "sosyal reform" olduğunu savunanlar yer almaktadır. (Haynes, 1998, 501; Abrawomitz, 1998, 512; Dean, 1994, 427; Greene ve Knee, 1996, 553).

Yüzyılın başından bu tarafa işlevselliğini sürdüren sosyal hizmet, insan ve toplum gelişimini, kendi kaderini tayin hakkını ve sosyal adaleti gerçekleştirmeye çabalamaktadır (Abramowitz, 1993, 6).

Bu makalede, sosyal hizmet mesleğinin gelişim sürecinde büyük yer tutan bireysel tedavi-sosyal reform tartışması (individual treatment-social reform debate) bu tartışmaya yol açan faktörler açısından incelenmektedir. Bu amaçla, sosyal hizmetin gelişimi ve tanımlarını incelemek faydalı olacaktır.

SOSYAL HİZMETİN GELİŞİMİ VE TANIMLARI

Sosyal hizmet mesleği, sosyal refah kurumunun insan yaşamı içerisinde artan düzeyde işlevsellik kazanmasının ürünüdür. Kut (1988, 8-9)'un da belirttiği gibi, sosyal hizmetin bir meslek olarak sosyal refah sistemi içinde yerini alması, sosyal refah kurumunun gelişmesinden sonra gerçekleşmiştir. Sosyal hizmete ihtiyaç duyulmasının temel nedenleri arasında refah sistemi içinde yer alan hizmetlerin, belirli bir gelişme aşamasında, mekanik düzenlemelerden çok insancıl değerleri gerektirmesi ve bu hizmetlerin amacına ulaşabilmesi için bir takım bilgi, beceri ve davranışların gerekli olduğuna inanılması sayılabilir.

Sosyal hizmet mesleği, sosyal refah alanı içerisinde görev alan bazı meslek, disiplin ve kurumların, yaşam ve insan sorunlarının değişip farklılaşmasıyla yetersiz kalabilmesi sonucunda ortaya çıkmış bir meslektir. İnsan ihtiyaçlarını bir bütün olarak gören sosyal hizmet, meslekleşme sürecinde kimi zorluklar ile karşılaşmıştır. Bu güçlüklerin temelinde ise, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın insanlık tarihi kadar eski bir uygulama oluşu gelmektedir. Böyle bir uygulamaya bilimsel içerikli mesleki bir oryantasyon kazandırmak kolay olmamıştır (Kut, 1988, 9).

Sosyal hizmet mesleğinin literatürü incelendiğinde, herkesçe kabul gören tek bir tanıma rastlanamamasına rağmen varolan tanımlar aynı öğeleri içermektedir. Sosyal hizmet tanımları incelendiğinde, sosyal hizmetin, bilgi tabanına dayalı, yöntemleri olan ve sosyal refah sisteminin kaynaklarını kullanan bir meslek olduğu anlaşılmaktadır. Rein (1970, 15)'a göre sosyal hizmet mesleğinin gelişimini engelleyen nedenlerden biri de sosyal hizmet mesleğinin tanımlanmasındaki zorluktur.

Pincus ve Minahan (1973, 9)'a göre, sosyal hizmet uygulamasının odağı, insanlar ve kaynak sistemleri arasındaki etkileşim ve bağlantılar ile birey ve sistemlerin işlevselliğinde karşı karşıya kalınan sorunlardır. Onlara göre, sosyal hizmet;

"İnsanların, yaşam amaçlarını, stres ile başetmelerini, özlem ve değerlerini gerçekleştirme becerilerini etkileyen insan ve çevresi arasındaki etkileşimle ilgilidir. Sosyal hizmetin amacı, bu yüzden, (1). insanların

problem çözüme ve başatme kapasitelerini geliştirmek, (2). insanlara, kaynak, hizmet ve şanslar tanıyan sistemler ile insanları bağlantılandırmak, (3). bu sistemlerin etkili ve insancıl çalışmasını geliştirmek, (4). sosyal politikanın geliştirilmesine ve ilerletilmesine katkı vermek" olarak ifade edilebilir .

Schwartz'a göre sosyal hizmet uzmanı birey ile toplum arasında uzlaştırıcıdır. Gordon'a göre birey ve çevresi arasında uyum sağlar. Bartlett'e göre ise, bireyin başatme kapasitesi ile toplumun istemleri arasında denge sağlamaya yönelir. Sosyal hizmet uzmanları, bazen bireylere yönelik doğrudan değişme stratejilerine, bazen çevreye yönelik doğrudan değişme stratejilerine, bazen de birey ve çevre arasındaki etkileşime yönelik doğrudan değişme stratejilerine yönelebilir. Fakat her durumda, bu stratejiler birey-durum (person-situation) etkileşiminin doğasını değiştirmeye yönelir. Değişme, sosyal hizmetin mesleki müdahalesinin odağı olduğu gibi, sosyal hizmetin kendisi de bir değişme ajanıdır (Compton, Galaway, 1979, 5-7).

Görüldüğü gibi, sosyal hizmet mesleğinin odağı, bireylerin toplum içindeki işlevsellik yeteneğini etkileyen birey ve çevresi arasındaki (çevresi içinde birey) etkileşimdir (Kut, 1988; Pincus, Minahan, 1973). Sosyal hizmet insanlara;

1. İhtiyaç duydukları ve hakları olan kaynaklara ulaşmalarında,
2. Problem çözüme kapasitelerini geliştirmelerinde,
3. Müracaatçılara hizmet sunanların gelişimlerini destekleme yolu ile

çalıştıkları örgütlerin gelişmesini teşvikte,

4. Özel ve kamu kurumlarında sosyal, sağlık ve çevresel politikaları etkileyerek destek sağlar (Pincus, Minahan, 1973).

Görüldüğü gibi, sosyal hizmet, kendini bireyin sosyal işlevselliği ve çevresi ile olan etkileşimi temelinde değişme ajanı olarak tanımlamaktadır. Böylesi bir işlevi yüklenen sosyal hizmet amacını nasıl gerçeğe-tirmektedir?

SOSYAL HİZMET SOSYAL İŞLEVSELLİğİ NASIL ARTIRIR?

Sosyal işlevsellik; bireyin yaşadığı toplumun ve ait olduğu birincil ve ikincill grupların üyesi olmasından kaynaklanan çeşitli rollerin yerine getirilmesi için gerekli olan işlevlere işaret etmektedir (Kut, 1988, 22). Esasen, bireyin sosyal işlevselliğini artırmak açısından tarihi yönden iki ayrı yaklaşım, sosyal hizmet girişimlerinin karakteristiği olmuştur. Bu yaklaşımlardan birincisi sosyal reform, ikincisi ise bireysel tedavi üzerine ağırlık vermiştir. Sosyal çevre üzerine ağırlık veren reform yaklaşımı, bireylerin uygun yaşam koşullarına sahip oldukları takdirde işlevselliklerinin otomatik olarak gelişeceği sayılıtısına dayanmaktadır. Ruh sağlığı akımı ise, sosyal koşullar kadar ruhsal durumların da sosyal işlevselliği etkilediğini ortaya çikarmıştır. Sosyal hizmetin daha sonraki gelişmeleri, reform yaklaşımından vazgeçme ve sosyal koşulları kısmen dışarıda bırakarak ruhsal durumlara gösterilen ilgi ile karakterize edilmiştir. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak sosyal hizmet uzmanı,

psikiyatristi mesleki bir model olarak kabul etmiştir. Yirminci yüzyıldaki politik ve sosyal ortam ve bireyin kendi kaderi için sorumlu olduğu Amerikan görüşüne çok fazla değer verme eğilimi, sadece reformcu yaklaşımın cazibesini yok etmekte kalmamış, aynı zamanda, sosyal hizmet tarafından ruh sağlığı görüşlerinin çabuk kabulü ve benimsenmesi için uygun bir ortam da sağlamıştır. Daha yeni bilgi alanlarına verilen önem, sosyal hizmetle biyolojik, hatta duygusal gelişme arasında ilgi kurduğu gibi, psikolojideki mevcut bilgiyi kullanmaya ilişkin eğilimi de teşvik etmiştir (Kut, 1988, 25-26). Sosyal hizmetin, mesleğin temel amacına ilişkin bu ikili (bireysel tedavi-sosyal reform) kavramsallaştırması, yüzyıllık mesleki evrimden sonra bile temel bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Haynes, 1998, 501; Abramovitz, 1993, 6).

Yaşam içerisinde insan, pek çok problem ile karşı karşıya kalır. Sosyal hizmet de, insan problem ve ihtiyaçları ile ilgilenen bir meslek ve disiplin olarak bu durumlarla başetmeye yönelik profesyonel uygulama biçimlerini kendi felsefe, değer ve ilke sistemi içerisinde üretme yoluna gitmiştir. Bu uygulama biçimleri, mesleğin yöntemleri çerçevesinde mikro sosyal hizmet uygulamaları (micro social work practice) ve makro sosyal hizmet uygulamaları (macro social work practice) olarak ikiye ayrılmaktadır. Mikro sosyal hizmet uygulamaları, birey ya da küçük bir grubun üyesi olarak birey üzerinde odaklaşır ve çevresel stres ile başetmesinde bireye yardıma yönelir. Mikro sosyal hizmet uygulamalarına, sosyal kişisel çalışma,

sosyal grup çalışması örnek olarak verilebilir. Makro sosyal hizmet uygulamaları ise, birincil olarak toplum ve geniş sosyal sistemlere yönelik ve amacı bu sistemlerde değişiklik yaratmak olan uygulamalar olup bireylerin sosyal işlevselliğinin, içinde yaşadığı koşulların (durumun) uygulanlaştırılması yolu ile de artırılabilir inancına dayalıdır. Makro sosyal hizmet uygulamalarına, toplum organizasyonu, sosyal refah politikası oluşturma ve planlama örnek verilebilir (Compton, Galaway, 1979, 10). Görüldüğü gibi gerek makro gerekse mikro sosyal hizmet uygulamalarında sosyal hizmetin mesleki etkinliğinin odağı ya birey ya da durumdur.

Sosyal hizmet, bireyin sosyal işlevselliği ve çevresi ile olan etkileşimi odağına yönelik bir meslek ve disiplin olarak neye yönelmektedir? Bireysel değişme stratejilerine mi yoksa, çevresel değişme stratejilerine mi? Uyuma mı ya yoksa değişmeye mi? Self-determinasyona mı yoksa sosyal adalete mi? Bu soru üzerinde, sosyal hizmetin mesleki ve disipliner gelişimi içerisinde sıklıkla durulmuştur (Rein, 1970). Neden-işlev tartışması (cause-function debate) olarak adlandırılan bu tartışma, sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçılara, kendilerini içinde buldukları sosyal durumları kabul etmelerinde mi (ya da bu duruma uymalarında mı) yoksa toplumun kendisinin de değişime katılması yolu ile müracaatçıların sosyal durumlarıyla başetmeleri açısından mı yardım etmeleri (ya da değiştirmeye çabalamaları) gerektiği üzerinedir. Mesleki uygulamalarda birey üzerinde mi yoksa durum üzerinde mi odaklaşılacağı tartışması süre gel-

mektedir (Wyers, 1991, 241). Sosyal hizmetin misyonu ve felsefi gelişimi açısından yanıtları açık olan bu soruları, bu soruların sorulmasına neden olan faktörler açısından incelemek önemli hale gelmektedir. Bu faktörler, yazar tarafından, mesleğin gelişim parametreleri, uygulandığı toplumsal koşullar ve toplumla olan ilişkisi olarak kavramsallaştırılmaktadır.

NEDEN YANLIŞ SORU? (BİREYSEL TEDAVİYE KARŞI SOSYAL REFORM)

Sosyal hizmet, tüm diğer meslekler gibi, insanların yaşamında önemli olarak atfettiği amaçları gerçekleştirmek ister. Wakefield (1988, 190)'in *organize eden değerler* olarak adlandırdığı ve meslekleri birbirinden ayıran amaçlar sosyal hizmet açısından nedir?

Bu soruya cevap vermeye yönelik çabalar, sorunun yanıtını mesleğin ortaya çıkış çizgisinde aramışlardır. Jones (1985), liberal demokrasilerde sosyal refah sistemlerinin ortaya çıkışını, **özgürlük** ve **eşitlik** güçleri arasında bir dengeleme oluşturmaya yönelik pragmatik çabalarda görmektedir. Çeşitli sosyal refah sistemi parametreleri içerisinde gelişmiş bir meslek olarak sosyal hizmet, amaçlarını, Rawls'un teorisi ile de uyumlu olarak, birkaç değer terimi ile tanımlamıştır. Sosyal hizmetin iki temel değeri, "sosyal adalet" (social justice) ve "kendi kaderini tayin hakkı" (self-determination)'dir. Nitekim sosyal hizmetin rol ve müdahalelerine ilişkin olarak yapılan çalışmalar iki sınıflandırmayı ortaya çıkarmıştır:

1) Sağlık bakımı, beslenme, barınma, gelir, eğitim ve çalışma gibi temel sosyal yararların yoksun gruplara ulaşmasını sağlamada birincil rol alma,

2) İnsan onuruna atfedilen büyük değerler doğal bir sonucu olarak müracaatçının self-determinasyon hakkına bağlılık.

Wakefield (1988)'e göre, bu iki amaç, sosyal hizmet mesleğinin eşsizliğini tanımlamaktadır. Wakefield (1988), bir mesleği diğerinden ayıran özelliğın, onun teknolojisinden ziyade amaçlarının eşsizliğinde yatışını belirtmektedir. Sosyal hizmet mesleğı amaçlarını, kendi kaderini tayin hakkı ve sosyal adalet ile kavramsallaştırmaktadır. Sosyal hizmetin amaçlarını açıklamaya ilişkin Wakefield'in önerisi, Rawls'un liberal demokrasilerde toplumsal anlaşma terimlerini yorumlayışından kaynaklanmıştır. Rawls'un dağılım teorisi (Figueira 1993; Rawls, 1971), liberal demokrasilerde savunulan potansiyel gelişikili iki ilkenin uzlaştırılmasına ilişkin bir çaba olup adalet kavramına ilişkin üretilen eşitlikçi yaklaşımlardandır (egalitarian perspectives). Bu iki ilke, "özgürlük" ve "eşitlik"tir. Bu gelişkinin örnekleri, herhangi bir ilkenin peşine tamamen düşüldüğünde daha da açıklıkla gözükür. Tarihte, ne zaman çok ileri derecede "birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" dönemi yaşansa, bu dönemin en büyük eşitsizlikleri üreten dönem olduğu görülmüştür. Tersine, kimi sosyalist ülkelerce geliştirilen gelirin yeniden dağılımı çabaları tipik olarak bireysel özgürlüğü baltalamaktadır. Rawls dağılım teorisi ile özgürlük ve eşitlik arasında karşılıklı dayanışma oluşturmayı a-

maçlamaktadır. Rawls, belirli sosyal yararların, bireysel amaçları elde etmek için gerekli olduğunu savunmaktadır. Kişisel özgürlüğü garanti etmek açısından temel sosyal yararların dağılımında eşitlik zorunludur. Yararlar, sosyal olmanın ölçütlerini karşılar. Çünkü yararlar doğanın değil toplumun dayalı olduğu sosyal uzlaşmanın ürünü olup sosyal olarak var edilmişlerdir. Fiziksel varlığı sürdürmek ve sosyal katılım yararlarına bağlı olduğu için yararlar temel kabul edilir. Bu yararlar listesinde, beslenme, barınma, sağlık bakımı, eğitim ve çalışma yer alır. Rawls'a göre, sadece bu yararlarla ulaşmak açısından eşit fırsat koşulu (mesleki terminoloji ile *sosyal adalet*) bireysel tercih özgürlüğünün (mesleki terminoloji ile self-determinasyonun) pratiği olarak ele alınabilir (Rawls, 1971). Liberal demokrasilerde gelişmiş bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet, içinde var olduğu sistemin aksaklıklarını birey ve toplum refahı yönünde değiştirmeye ve geliştirmeye yönelmektedir. Bu ise açıkça, liberalizmin temel değeri olan özgürlüğün yanına sosyal eşitliği koymayı gerektirmektedir. Nitekim, sosyal hizmet tüm uygulamalarında özgürlük ve sosyal eşitliği birey ve toplum düzeylerinde sağlamaya yönelmektedir. Esasen, bir müracaatçı sistemi düzeyinde self-determinasyon hakkı özgürlük; temel sosyal yararlardan faydalanma hakkı ise sosyal adalet ile rahatlıkla bütünleştirilebilir. İşte bu noktada sosyal hizmet, felsefi yapısı içerisinde özgürlük karşılığı self-determinasyonu, eşitlik karşılığı ise sosyal adaleti yerleştirmiştir ve bu iki temel değeri birey ve toplum yaşamında gerçekleştirmeye yö-

nelmektedir. Her sosyal hizmet müdahalesinde hem müracaatçı sistemlerinin sosyal işlevselliğini artırmak açısından self-determinasyonları sağlanmaya çalışılmakta hem de self-determinasyonu gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayacak toplumsal koşullar sağlanmaya çalışılmaktadır. Esasen, böylesi bir çaba kendi içerisinde çelişkili gibi gözükmektedir. Çünkü, aynı zaman ve mekan boyutunda varolan tüm insanların sınırsız bir biçimde self-determinasyon haklarını kullanmaları sosyal adalete zarar verebilmekte örneğin kimi insanlar özgürlüklerini ve kişisel becerilerini kullanarak sosyal kaynak ve güç dağılımından daha avantajlı konumlar elde edebilmektedir. Bununla beraber, sosyal eşitlik anlamında herkesin mutlak anlamda eşit koşullara sahip olması ise bireylerin özgünlüklerini törpüleyebilmektedir. İşte sosyal hizmet bu son derece hassas noktada vücuda gelmektedir. Hem birey ve toplumların özgünlükleri, girişim güçleri ve self-determinasyonlarına vurgu yapılarak sosyal işlevselliğin geliştirilebileceğine inanılmakta hem de sosyal işlevselliğin yaşama geçirilmesinde sosyal adalet koşullarının varlığına büyük önem atfedilmektedir. Bir başka deyişle, sosyal adalet anlamında eşit fırsat ve koşullara sahip olmayan bir müracaatçı sistemine self-determinasyonu kullanmanın getirebileceği yarar sınırlı olarak addedilirken mutlak sosyal eşitliğin birey ve toplumun özgünlük, farklılık ve potansiyelini ortaya koymak açısından avantaj sağlamaya bileceği üzerinde durulmaktadır. Çünkü sosyal hizmet açısından farklılıklar, değişme ve gelişme için temel kabul edilir. Yani sosyal hiz-

met, temel sosyal yararlar anlamında sosyal adalete yönelirken aynı zamanda bireysel özgünlükler ve farklılıkların korunması ve self-determinasyonun sağlanmasına da çalışmaktadır. Kuşkusuz, hem sosyal koşullara hem de bireye, değişme ajanlığı nosyonu ile yaklaşmak zor bir görevdir. Böylesi zor bir görevi, içinde yaşanılan toplumsal ve küresel süreç çerçevesinde, birey ve toplumun sosyal refahını sağlamak amacıyla yerine getirmek bilimsel temele dayalı, ilke, değer ve felsefesini uygulamasına yansıtmiş, sanat yönü ağır basan bir uygulama gerektirmektedir. Özde, self-determinasyon ve sosyal adalet ikilemi birbirini zedeler gibi görünse de uygun kullanıldığı takdirde mesleğin en özgün ve güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, sosyal hizmet, gelişimine yol açan koşullar itibariyle self-determinasyon ve sosyal adalete aynı anda yönelmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, mesleği *organize eden* bu iki değer, zaman ve toplumsal koşullara uygun bir dengeye oturtulamadığı takdirde adeta birbirini zedelemektedir.

Esasen, sosyal hizmet, teorik düzeyde, tüm mesleki çabalarını müracaatçıların ve tüm toplumun self-determinasyonuna ve sosyal adalete yöneltir iken nasıl olup da bu iki değer sosyal hizmette bir tartışma konusu haline gelmiştir?

Sosyal hizmet, gerek makro gerek mikro sosyal hizmet uygulamaları ile hem self-determinasyona hem de sosyal adalete yönelirken, genellikle makro sosyal hizmet uygulamaları sosyal adalet, mikro sosyal hizmet uygulamaları ise self-determinasyon

ile karakterize edilmektedir. Sosyal hizmetin mesleki müdahalelerinde kullandığı problem odaklı bakış, durumun sosyal-çevresel açıklanmasından ziyade bireysel açıklanmasına izin vermektedir. Nitekim, Ryan'ın da belirttiği gibi, bir problemden etkilenen ve etkilenmeyen bireyler arasındaki farklılıkları problemin nedeni olarak tanımlayıp bu farklılıkları düzeltmek için müdahaleler tasarlamak aldatıcı bir mantıktır ve bu mantık Kagle ve Cowger (1984, 347) tarafından "**müracaatçıyı suçlamak**" (blaming the victim) olarak adlandırılmaktadır. "Müracaatçıyı suçlamak" için mutlaka problemlerin müracaatçıların bireysel hatalarından kaynaklandığına inanmak gerekmez. "Müracaatçıyı suçlayanlar" genellikle problemlerin çevresel koşullardan kaynaklandığını ısrarla savunurlar, bilimsel yöntemleri kullanırlar ve insancıl değerlere sahiptirler. Fakat problemleri çözümlenmeye çalışırken yönedikleri odak, problemlerin kişisel sonuçları olur, probleme ilişkin çevresel nedenlere ilgi göstermezler (Kagle, Cowger, 1984, 347). Problem odaklı değerlendirmede, insanları önemli ölçüde etkileyen çevrenin önemi bilince de geniş sosyal değişkenler nadiren dikkate alınır. Hatta yoksulluk gibi koşullar insanların yaşamlarını yönetme becerisini ciddi bir biçimde sınırlayan durumlar olarak görüldüğünde bile, ilgi, genellikle, etkilenen davranışları değiştirme çabası üzerinde odaklanır. Sosyal koşulları değiştirmedeki zorluk, meslek elemanlarını bu faktörleri tablodan çıkartmaya zorlar. Böylelikle meslek elemanları, problemin kaynağı olarak problemlili insanları görmeye başlar (Weick ve ark.

1989, 350; Cowger, 1994, 264). Esasen, problem üzerinde odaklaşma, müracaatçının kişisel ve sosyal güçlerini kullanmasını kısıtlarken, müracaatçıyı kurban haline getiren, eşitsiz güç ilişkilerini üreten ve düzenleyen sosyal yapıyı sağlamlaştırır (Cowger, 1994, 264). İnsan problemlerinin nedeni olarak bireysel yetersizlikleri görmek ise, açıkça, sosyal hizmetin değiştirmeye çalıştığı statükoyu korumak anlamına gelmektedir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse, problem üzerinde odaklanıldığında, işsiz bir kişi problemidir. Sosyal hizmet müdahalesi, bu insanın niçin çalışmadığı gibi insanda olan bir eksiklik üzerinde odaklaşır. Bu durum ise, müracaatçının işi olmamasından dolayı zaten yaşadığı güçsüzlüğü pekiştirir. Aynı zamanda, böylesi bir müdahale, iş için olanak sağlamayan ekonomik ve sosyal yapılara izin verirken, eşitsiz güç ilişkilerini üreten sosyal yapıları pekiştirir. Böylesi bir durum, sosyal hizmeti sosyal reform odağından uzaklaştırır. Esasen, sosyal hizmet literatüründe bireysel tedavi mi yoksa sosyal reform mu sorusunun sorulmasının temel nedenlerinden biri de budur. Nitekim, sosyal hizmet mesleki uygulamalarında self-determinasyonu başat bir değer olarak uygulamasının temel bir bileşeni haline rahatlıkla getirebilirken, sosyal adaleti aynı biçimde uygulamasına aktaramamıştır. Çünkü, sosyal işlevselliği etkileyen herhangi bir sorunu ya da ihtiyacı olan bir kişi, grup ya da toplumun durumunu, onu çevreleyen geniş sosyal koşullar bütünlüğünde ele almak son derece kolay olmakla birlikte, bu koşullara yönelen mesleki müdahaleler tasarlamak ve uygulamak ciddi güç-

lükler taşımaktadır. Böylesi bir zorluk karşısında sosyal hizmet, karşılaştığı ve çözümlenmeye çalıştığı birey ve toplum sorunları karşısında adeta birey ve toplumu suçlayarak sorun ve ihtiyaçların ortaya çıkışında temel bir etken olan geniş sosyal yapı değişkeninden uzaklaşabilmektedir. Böylesi bir durumda ise, sosyal hizmet kendini tanımlarken kullandığı temel kavramlardan olan "değişme ajanı", "statükoyu değiştirmeye çalışmak" gibi kavramlardan uzaklaşır. Oysa sosyal hizmet, doğası gereği, açıkça, statükoya karşıdır.

Sosyal hizmet kimliğinin teorik düzeyde tanımlanmış asli bir parçası olmasına rağmen niçin sosyal reform odağından, makro sosyal hizmet uygulamalarından ya da sosyal adaletten uzaklaşma eğilimindedir? Bu sorunun yanıtını, öncelikle, mesleğin toplumla olan ilişkisinde aramak gereklidir. Toplum, tüm diğer mesleklere yaptığı gibi, sosyal hizmete de bir misyon yüklemiştir. Bu misyon ise, bireyin sosyal işlevselliği ve çevresi ile olan etkileşimi çerçevesinde sosyal refaha yönelen değişme ajanlığıdır. Tüm toplumsal yaşam ve kurumlar, en temelde, birey ve toplumun sosyal işlevsellik ve sosyal refahını sağlamaya yönelmektedir. Bu tanımlama, toplumun, toplum olmaktan kaynaklanan pek çok fonksiyonu ile bir mesleği –sosyal hizmeti- doğrudan ilişkilendirdiği noktasını daha da belirginleştirmektedir. Teorik düzeyde böyle bir ilişkilendirme, sosyal hizmet ile toplumu sıklıkla karşı karşıya getirmektedir. Çünkü, toplum her ne kadar anılan fonksiyonu sosyal hizmete teorik düzeyde yüklemiş olsa da, toplumu oluşturan çeşitli grupla-

rın yararı bu fonksiyon ile uyumlu olmayabilir. Bu durumda, toplum ya da kimi kişi ya da toplumsal gruplar mesleki uygulamayı engelleyebilir, bozabilir ya da tersine çevirebilir. Örneğin, sosyal kişisel çalışma uygulamasında herhangi bir haktan yararlanamama sonucu oluşan problem durumunu, bireysel özellikler ile açıklamak, problem durumunun kişinin yaşamında oluşturduğu sonuçlar üzerinde odaklaşarak, nedenler üzerinde odaklaşmak, toplumun mesleğe dayattığı koşullar olarak düşünülebilir. Yine, sorun çözme sürecinde, müracaatçı sisteminin self-determinasyon hakkı gerçekleştirilmeye çalışılırken bu hakkın gerçek bir biçimde yaşama geçmesini sağlayan sosyal kaynakların yokluğunu görmezden gelmek ya da bu hakkın gerçekleşmesine yönelik mesleki çabalara girişmek mesleki uygulamayı zayıflatan toplumsal kaynaklı düşünce biçimleri olarak ele alınabilir. Witkin (1998, 484)'in belirttiği gibi, sosyal hizmet değiştirmeye çalıştığı sistem tarafından desteklenmekte ve biçimlenmektedir. Her sistem gibi toplumsal sistem de değişmeden ziyade uyum eğilimindedir. Ayrıca, sosyal hizmeti destekleyen, biçimleyen, uygulama alanı ve uygulama yetkisi tanıyan toplum onu denetlemektedir. Bu sözlerin anlamı, asla, mesleğin toplumun denetiminden kaçınması demek değildir. Bu durum, özünde son derece temel bir çelişkiyi barındırmaktadır. Bu çelişki, mesleği çevreleyen, onu vücuda getiren temel varlık olan "toplum"un, bu gücü verdiği meslekten, kendini (toplumu) ve üyelerini değiştirmesini beklemesinden kaynaklanmaktadır. Doğal olarak, değişme oryantasyonlu bir

mesleğin, her zaman toplumun kimi temel değerlerine uygun olamamasının ya da toplumun farklı değerler ile karakterize edilen kesimlerince kabul görmemesinin ve hatta reddinin söz konusu olacağı düşünülebilir. Tüm bunlar ışığında, meslek, değişme oryantasyonlu çabalarının parametrelerini dikkatli bir biçimde ele almalıdır.

Değerleri ve yararları farklı olan insan gruplarının varolduğu bir ortamda uygulanan bir meslek olarak sosyal hizmet "değişme ajanı" fonksiyonunu yerine getirdiğinde politik bir tutum mu izlemiş olmaktadır? Çünkü sosyal hizmetin bireysel ya da toplumsal düzeyde değiştirmeye çalıştığı sosyal işlevsellikle ilişkili konular, açıkça, süren durumu birilerinin lehine değiştirmektedir. Örneğin, gündüz bakımevi hizmetinden çalışan boşanmış kadınların öncelikli olarak yararlanması için yürütülen bir mesleki çalışma sonucunda, bu hizmetten yararlanması gereken bir başka grup kaynak yokluğu nedeni ile dışta bırakılabilir. Esasen, tüm sosyal hizmet faaliyetleri, özü itibarıyla, bilinçlilik (consciousness) ya da kaynakların dağılımı (allocation of resources) ile ilgili olduğundan zaten politiktir (Abramovitz, 1993, 6; Domanski, 1998; Hartman, 1993). Yoksun grupların kaynaklardan daha anlamlı paylar alabilmesi uğraşısında olan bir meslek olarak sosyal hizmet, bu anlamda politik olduğunun bilincinde olarak değişme ajanlığı fonksiyonunu tüm topluma karşı olan sorumluluğunu da gözönüne alarak yerine getirmelidir. Çünkü sosyal hizmetin nihai amacı, tüm toplumun sosyal işlevselliği ve sosyal refahıdır.

SONUÇ

Sosyal hizmet, açık bir biçimde, sosyal reform ve bireysel tedaviye aynı anda yönelmektedir. Bu iki odağa aynı anda yönelme aynı zamanda sosyal hizmetin ortaya çıkış nedenidir. Bununla beraber, sosyal hizmetin kendine yön veren temel iki değerinden biri olan self-determinasyona sosyal adalete göre daha fazla önem verdiği açıktır. Bunun nedenlerini ise mesleğin gelişim parametreleri, içinde yaşanılan toplumsal koşullar ve toplumla olan ilişkisinde aramak gereklidir. Bu durumun en temel nedeni ise sosyal hizmetin Witkin (1998, 484)'in belirttiği gibi, değiştirmeye çalıştığı sistem tarafından desteklenmesi ve biçimlenmesidir. Farklı gruplar, farklı değerler ve farklı yararlar ile tanımlanan bir toplum yapısı içerisinde –ki böyle bir yapı son derece normaldir- kaynakların dağılımını yoksun gruplar yararına değiştirmek amaçlı bir mesleki faaliyet, kendisine bu işlevi yükleyen toplum tarafından sosyal adalet işlevinden kolayca uzaklaştırılabilmektedir.

Bu durumun bir uzantısı olarak, sosyal hizmet, kendi literatüründe, misyonunun sosyal reform mu bireysel tedavi mi, uyum mu değişme mi, self-determinasyon mu yoksa sosyal adalet mi olduğunu tartışmaktadır. Bu sorular, *yanlış* sorulardır. Çünkü, sosyal hizmet kendini *değişme ajanı* olarak tanımlamaktadır.

Sosyal hizmet, self-determinasyon ve sosyal adaleti bütünleştirmek sorumluluğunda olan bir meslektir. Esasen, Şahin (1999, 67)'in de belirttiği gibi, self-determinasyon ve sosyal adalet birbirini destekleyen kav-

ramlardır. Çünkü self-determinasyon, insanın değer ve onuru büyük ölçüde sosyal koşullara bağlıdır. Nitekim, self-determinasyon açısından en etkili kararlar insanların seçenekleri ve onları hayata geçirebilecek güçleri olduğunda gerçekleştirilir. İnsanların seçeneklerinin olması ve bu seçeneklerini hayata geçirebilecek güce sahip olmaları ise temel yararlar (sağlık, eğitim, beslenme, istihdam v.b.) ulaşabilmelerine bağlıdır. Bu durum ise, açıkça, sosyal adalete işaret etmektedir. Nitekim, toplum olma duygusu ise en iyi, eşitlik ve sosyal adaletin yeşerdiği ortamlarda gelişir. Bu karşılıklı "olmazsa olmaz" ilişkisinden dolayı, Şahin (1999, 67)'in de belirttiği gibi, sosyal adalete yönelmeden self-determinasyona yönelme ya da self-determinasyona yönelmeden sosyal adalete yönelme mesleki uygulamanın kısırlaşması ve hatta yapılan mesleki faaliyetin sosyal hizmete aşına, ancak kesinlikle sosyal hizmet sayılamayacak bir faaliyet olmasına yol açabilecektir. Nitekim, literatürde, sosyal hizmet mesleğinin, sosyal adalete, self-determinasyona göre daha az yöneldiği ve böylelikle mesleğin temel misyonundan zaman zaman uzaklaşabildiği vurgulanmaktadır (Şahin, 1999; Şahin, 2000; Figueira, 1993, 179; Specht, 1990; Jannson, 1990; Dolgoff, 1981, 284-285). Bu nedenle, sosyal reform mu yoksa bireysel tedavi mi sorusu yanlış bir sorudur. Dolayısı ile, mikro sosyal hizmet uygulamaları ile alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalete sosyal refah politikasına katılım yolu ile büyük katkılar verdikleri, literatürde pek çok yazar tarafından belirtilmektedir (Şahin, 1999; Şahin,

2000; Figueira, 1993; 179; Specht, 1990; Schorr, 1985; Jansson, 1990; Dolgoff, 1981, 284-285). Aynı zamanda, tüm makro sosyal hizmet uygulamaları, self-determinasyonu temel bir öge olarak uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Örneğin, sosyal kişisel çalışma uygulaması çerçevesinde bir müracaatçıya sağlanan sosyal yardım ya da müracaatçı sisteminin sağlık yardımından faydalanmasını sağlamak, öзде, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları için, o müracaatçı düzeyinde, sosyal adalete katkı anlamına gelmektedir. Yine, benzer koşulları paylaşan yoksun müracaatçı grupları için sosyal refah politikasını etkileme, bir başka deyişle, *durumun uygunlaştırılması* yolu ile sosyal işlevselliğin artırılmasına yönelik makro sosyal hizmet uygulamalarının başarısı, ancak, o müracaatçıların yaşamlarını bütünsellik içerisinde kavrayan mikro uygulamaların varlığı ve başarısına bağlıdır. Bu anlamda, sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin yapılan makro ve mikro ayırımı sınıflandırma açısından yapılmış bir ayırımdır. Sosyal hizmet, Koşar (1992)'in deyimiyle bir saatin sarkacı gibi, mikro uygulamalarından edindiği bilgiyi makro uygulamalarına, makro uygulamalarından elde ettiğini ise mikro uygulamalarına götürecek mesleki uygulamasını zenginleştirir. Bu ise, sosyal hizmette kabul gören tüm sosyal hizmet uzmanlarının tüm müdahale biçimlerinde yeterli olması gereğini doğuran genelci uygulamayı (generalist practice) doğurmuştur (Meenaghan, 1987, 82).

İnsana "çevresi içerisinde birey" holistik bakışı ve sistem yaklaşımı içerisinde yaklaşan, birey ve toplum refahında birey ve topluma karşılıklı

görev ve sorumluluklar yükleyen sosyal hizmet mesleği, kendi kimliğini gerçekleştirmek ve diğer yardım veren mesleklerden farkını ortaya koyabilmek açısından, bireysel tedavi ve sosyal reformu kimliğinin asli bir parçası haline getirmek sorumluluğundadır.

KAYNAKLAR

ABRAMOWITZ, Mimi. "Should All Social Work Students Be Educated For Social Change", *Journal Of Social Work Education*, V. 29, N. 1, 1993, p. 6-11.

ABRAMOWITZ, Mimi. "Social Work and Social Reform", *Social Work*, V. 43, N. 6, 1998, p. 512-526.

COMPTON, Beulah, Robert, Burt GALAWAY. *Social Work Processes*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1979.

COWGER, Charles D. "Assessing Client Strengths: Clinical Assessment for Client Empowerment", *Social Work*, V. 39, N. 3, 1994, p. 262-268.

DEAN, Harvey "Social Work and the Concept of Individualism", *Families in Society*, V. 75, N. 7, 1994, p. 423-428.

DOLGOFF, Ralph L. "Clinicians as Policymakers." *Social Casework*, V. 62, N. 5, 1981, p. 284- 292.

DOMANSKI, Margaret Dietz. "Prototypes of Social Work Political Participation: An Empirical Model" *Social Work*, V. 43, N. 2, 1998, p. 156-167.

FIGUEIRA-McDONOUGH, Josefina. "Policy Practice: The Neglected Side Of Social Work Interventions", *Social Work*, V. 38, N. 2, 1993, p. 179-188.

GREENE, R. Roberta, Ruth I. KNEE. "Shaping The Policy Practice Agenda of Social Work in the Field of Aging" *Social Work*, V. 41, N. 5, 1996, p. 553-560.

HARTMAN, Ann. "The Professional is Political", *Social Work*, V. 38, N. 4, 1993, p. 365-366.

HAYNES, Karen S. "The One Hundred-Year Debate: Social Reform Versus Individual Treatment", **Social Work**, V. 43, N. 6, 1998, p. 501-509.

JONES, Catherina. "Types of Welfare Capitalism", **Government and Opposition**, V. 20, N. 30, 1985, p. 328-342.

JANSSON, Bruce S. **Social Welfare Policy: From Theory to Practice**, California, Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1990.

KAGLE, Jill Doner, Charles D. COWGER. "Blaming the Client: Implicit Agenda in Practice Research" **Social Work**, V. 29, N. 4, 1984, p. 347-352

KOŞAR, Nesrin. **Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı**, Ankara: 1992.

KUT, Sema. **Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri**. Ankara: 1988.

MEENAGHAN, Thomas M. "Macro Practice: Current Trend and Issues", **Encyclopedia Of Social Work**, 18 th Edition, Silver Spring, Md, National Association of Social Workers, 1987, p. 82-89.

PINCUS, Allen, Anne MINAHAN. **Social Work Practice: Model and Method**. Illinois: Peacock Press, 1973.

RAWLS, John. **A Theory of Justice**, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1971.

REIN, Martin. **Social Policy**. New York: Random House, 1970.

SCHORR, Alvin. "Professional Practice as Policy", **Social Service Review**, V. 59, N. 2, 1985, p. 178-196.

SPECHT, Harry. "Social Work and Popular Psychotherapies", **Social Service Review**, V. 64, N. 3, 1990, p. 345-357.

ŞAHİN, Fatih. "Sosyal Hizmetin Doğası ve Paradigmaları" Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan: **Yaşam Boyu Sosyal Hizmet**, Editör: Prof. Dr. Nesrin G. Koşar, Ankara: 1999, s. 60-74.

ŞAHİN, Fatih. **Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı**, Ankara: 2000.

WEICK, Ann, Charles RAPP, W. Patrick SULLIVAN, Walter KISTHARDT. "A

Strengths Perspective for Social Work Practice", **Social Work**, V. 34, N. 4, 1989, p. 350-354.

WAKEFIELD, Jerome Carl. "Psychotherapy, Distributive Justice and Social Work. Part 1: , Distributive Justice as a Conceptual Framework for Social Work", **Social Service Review**, V. 62, N. 2, 1988, p. 187-210.

WITKIN, Stanley L. "Is Social Work an Adjective", **Social Work (Special Centennial Issue)** V. 43, N. 6, 1998, p. 483-486.

WYERS, Norman L. "Policy-Practice in Social Work : Models and Issues", **Journal of Social Work Education**, V. 27, N. 3, 1991, p. 241-250.

*

DEPREM, İNSAN ve SOSYAL HİZMETLER

Erdbeben, Mensch und Soziale Dienste

İlhan TOMANBAY

Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

Yazının Geldiği Gün: 27.11.1999

ÖZET

Marmara depremi ve yarattığı yeni durum salt teknik değil, sosyal sonuçlara da yolaçtı. Bu yazıda depremin sosyal boyutu ele alınmakta, depremle ortaya

çıkan sosyal sorunlarla başetmek için sosyal mesleklerin, bu arada sosyal çalışmanın görevleri irdelenmekte, Marmara depreminde sosyal hizmetler boyutunda yapılanlar ve yapılması gerekenler tartışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Deprem, sosyal çalışma, sosyal hizmetler, sosyal sağaltım, sosyal rehabilitasyon, sosyal bakım, gönüllü kuruluşlar.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Erdbeben im Marmara-Gebiet und seine hervorgerufene neue Lage hat nicht nur auf technische Folgen, auch auf soziale Folgen verursacht. In diesem Beitrag ist die soziale Dimension des Erdbebens als Thema behandelt; die Funktion der sozialen Berufe, unterdessen der Sozialarbeit untersucht, um mit den sozialen Problemen, die durch das Erdbeben herausgekommen sind, fertigzuwerden; es wird diskutiert, was nach dem Erdbeben Marmara gemacht worden sind und gemacht werden sollen.

Schlüsselbegriffe: Erdbeben, Sozialarbeit/Sozialpädagogik, soziale Dienste, Sozialtherapie, Sozialrehabilitation, Sozialpflege, freiwillige Organisationen (NGO).

İÇİNDEKİLER

- Giriş
- Deprem ve Sosyal Çalışma
- Sosyal Çalışma Tarihinde Doğal Yıkımların Yeri
- Depremın Sosyal Yüzü
- Marmara Depreminde Ortaya Çıkan Sorunlar
- Doğal Yıkım Durumlarında Sosyal Hizmetler ve Öneriler

GİRİŞ

17 Ağustos 1999 günü Karadeniz Ereğlisi'nden Çanakkale'ye, Karadeniz kıyılarından Eskişehir'e değin geniş bir bölgeyi sallayan deprem özellikle Marmara Denizinin doğu ve güney kıyılarında büyük can aldı; kayıtlara dünya tarihinin en büyük depremlerinden biri olarak geçti. Ölü sayısı 20.000 dolaylarında olduğu açıklandı. İlk depremden 28 gün sonra 5.8 şiddetinde bir ardçı deprem yine yapıları yıktı; yeni canlar aldı. Marmara depremi ile birlikte ve ardından, deprem Ankara'dan Elazığ'a, İzmir'den Alanya'ya, Sivas'tan Muğla ve Bodrum'a değin kendisini gösterdi; gösterisini sürdürüyor. 12 Kasım 1999 günü de Bolu, Düzce, Kaynaşlı hattında büyük bir deprem oldu. Aynı acılar daha küçük ölçekte yaşandı. Ardçı depremler denilen deprem silsileleri sürüyor. Ardçı depremlerin aşağı yukarı bir yıl süreceği söyleniyor. Öteyandan bilimciler çeşitli zamanlarda açıklamalar yaptılar. Marmara bölgesinde önümüzdeki iki yıl ile 20 yıl arasında büyük bir fay kırılması daha bekleniyor (Hürriyet, 14.09.1999). Bunlar gösteriyor ki, toplum olarak artık deprem kültürümüzü, deprem bilgilerimizi, her boyutta depreme karşı önlemlerimizi geliştirmek, bu arada depreme sosyal bakış açımızı da belirlemek zorundayız. Bu zorunluluk meslek grupları içinde öncelikle sosyal meslek sahiplerini ve bu arada sosyal çalışmacıları ilgilendiriyor.

Marmara depreminde görüldü ki, deprem sırası ve sonrasında iki güç odağı çalışıyor: Asker ve sivil güçleriyle Devlet (yerel yönetimler bu kapsamda) ve gönüllüler. Gönüllüler

iki tür hizmet sunuyor: Bireysel ya da örgütlü olarak. O zaman iki tür gönüllü var: Bireysel gönüllüler, örgütlü gönüllüler. Marmara depreminde devletle gönüllü çabalar arasında hangisi daha iyi, hangisi daha çok iş yapıyor, hangisi daha dürüst ve hangisi daha seri gibi sorular soruldu, tartışmalar yaşandı. Zaman zaman gönüllü kuruluşlar ve kişiler medyada öne geçti, daha dikkat çekti. Çünkü, devletin yaptıkları zaten zorunlu görevi olarak görülüyor, hatta tam tersine Devlet bir türlü yeterince etkin olamadı gibi eleştiriler de yapılıyor. Ancak, şu söylenmelidir ki bu tür doğal yıkımlarda devletle devletdışı kuruluşlar bir bütünlük içinde çalışırlarsa herikisi de etkin olabilirler. Tersini deyişle, her ikisinin de etkinliği bütünlük içinde çalışmalarına bağlıdır.

DEPREM VE SOSYAL ÇALIŞMA

Deprem sosyal çalışmacıları (sosyal hizmet uzmanlarını) doğrudan ilgilendiriyor. Sosyal çalışma mesleğinin işlevleri arasında doğal yıkım durumlarında vereceği hizmetler de var. Çünkü sosyal çalışma mesleğinin odağı insandır ve doğal yıkım insana her boyutta zarar veren bir doğa olayıdır. Bu zarar geçici/kalıcı fizyolojik zarardan geçici/kalıcı sosyal zarara değin uzanır. Yani, doğal yıkımla karşılaşan insan fizyolojik ve maddi yitkilerinin yanısıra toplumsal uyumunu ve sosyal çevresini de yitirebilir. Bu noktada sosyal çalışmacının mesleksi işlevi başlar.

Depremde insanlar için ilk elde yapılacakları üç genel kategoride toplayabiliriz. (a) Enkazdan, öncelikle, kurtarılabilecek insanları kurtarmak.

(b) Sonra, yaşamını yitiren insanları çıkartmak. (c) Yaşayanların temel gereksinimlerini karşılamak, onları fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlıklarına kavuşturmak. Sosyal çalışma mesleğinin görevi üçüncü aşamada başlıyor.

Sosyal hizmetler için deprem durumunda iki hareket noktası beliriyor. Biri şudur: Doğal yıkım, (a) özel gereksinim grupları yaratır, (b) varolan özel gereksinim gruplarının durumlarını daha da zora sokar. Özel gereksinim grupları sosyal çalışmanın doğrudan çalışma alanını oluşturur. İkincisi: Doğal yıkım (a) toplumsal dengeyi, ve, (b) bireyin sosyal dengesi ile içsel dengesini bozan bir olaydır(*). Sosyal çalışma toplumsal ve bireyle ilgili olan "sosyal dengeyi" bozan etmenleri yoketme ve bu dengelerin yeniden kurulması için çözüm ve hizmet üretme işlevi olan bir meslektir.

(* Genelde aynı anlamda kullanılan sosyal ve toplumsal kavramlarını bu yazıda farklı anlamda kullanıyorum. Bu yazıda toplumsal tüm toplumla ilgili olan anlamındadır. Yani, toplumla ilgili olan herşey bu kavramın kapsamına girmelidir. Askerlik de toplumsal bir olaydır, tüm toplumu ilgilendiren ve sarsan olaylar toplumsal olaylardır. Sosyal ise, özel gereksinim grupları, belirli nüfus grupları, çalışanlar gibi toplumda belli kategorilere giren insanların sosyal durumları, ilişkileri, sorunları vb. ile ilgili olan anlamındadır. Bu ayrımın da sosyal çalışmacılar ve sosyal hizmet alanı için çok önemli olduğunu düşünüyorum. "Toplumsal" ve "sosyal" kavramlarının farklı kullanımını konusunda bakınız: Tomanbay, 1999a, s. 50-52; Tomanbay, 1999b.

Mihçioğlu toplumsalın yanısıra sosyal terimine karşılık olarak toplumcul sözcüğünü üretmiştir. Bkz: Mihçioğlu, 1996.

Yukarıda özetlenen iki ana konu sosyal çalışma ile doğal yıkım ya da deprem arasındaki doğrudan ilişkiyi belirler ve sosyal çalışma mesleğinin deprem konusundaki görev alanını çizer.

Burada kastedilen "varolan" özel gereksinim grupları korunmaya ve bakıma muhtaç insanlardır, öncelikle çocuklardır, yaşlılardır, özürülüdürler. Yalnız yaşayanlardır, yoksullardır, barınaksızlardır, işsizlerdir, vb.

Depremle ortaya çıkan özel gereksinim grupları, öncelikle, deprem dolayısıyla özürülü duruma gelen sağlam insanlar, bir gecede herşeyini yitirip yoksullar grubuna katılan geçimi normal insanlar, "varolan" barınaksızlara eklenen yeni barınaksızlardır. Sağlığı deprem nedeniyle bozulan insanlardır. Deprem nedeniyle anababası kalan çocuklar, ortada kalan gençler, kadınlar, evlatlarını yitiren yaşlılardır. Bütün bunlar, doğal yıkımın boyutu oranınca bir anda ortaya çıkmış, kendilerinin ve müdahale grupları tarafından boyutları önceden bilinmeyecek yoksunluklara düşmüş, ivedi yardım ve bakım isteyen "özel gereksinim grupları"dır.

Bütün bu insanlar sosyal çalışma mesleğinin müdahale etmesi gereken gruplardır. Sosyal hizmet uygulamasının güçlüğü buradadır ki, bu denli geniş bir yardım bekleyen grup varken bunlardan birini ya da birkaçını seçerek hizmet vermek meslek uygulamasını sınırlandırmak olur. Örneğin deprem bölgesinde sosyal çalışmacı salt çocuk, yaşlı ya da özürülüyle çalışarak hizmeti ve mesleğin işlevini sınırlamamalıdır. Kuşkusuz bir insan her işi yapamaz.

Burada söylemek istediğim, sosyal çalışmacıların aralarında tutarlı bir görev bölüşümü yapmalarıdır.

Deprem insanın fizik çevresinden (dış çevre) ruhsal dünyasına (iç çevre) değin çok geniş bir yelpazede zararlara, sarsıntılara ve yıkımlara yolaçar. Depremde insanın fizik çevresiyle ruhsal dünyası arasındaki fay hattında oluşan çatlaklar da bireyin sosyal ve kültürel ortamında ve kurulu düzeninde ansal değişikliklere, yani sosyal sorunlara neden olur.

Deprem, sosyal sorunlar bazında diğer başka sarsıcı sonuçlarıyla birlikte aile yapısında çatlaklar oluşturur; aileleri parçalar; aile ilişkilerini sarsabilir.

Ailenin özellikle sosyopsikolojik destek gereksinimi olan bireylerinin, özel gereksinim gruplarına girebilecek yapıda olanlarının yaşamlarını yaşam anlayışlarından çevreleriyle ilişkilerine değin değiştirebilir. Bu kategoriye girmeyen aile bireylerine de büyük yük ve stres yükler. Onları da olağandışı bir konuma sokar. Toplumsal ilişki ve dengelerini değiştirir. Çoğunlukla olumsuz yönde...

Meslekle deprem arasında özel gereksinim grupları dışında işlevsel bağ kuran öbür konu da toplumsal uyum konusudur. Toplumsal uyum sosyal çalışmanın sonul ereğidir (nihai hedef). Gerek bireyler arasında, gerek bireyin kendi içinde, gerek doğal ve kurumsal çevresiyle ve gerekse toplumsal kurumlar arasında varolan dengenin bozulması **toplum boyutunda "toplumsal sorun", birey ve çevresi bağlamında "sosyal sorun" yaratmaktadır.** Deprem de bireyin sosyal ve kurumların

toplumsal dengelerini bozan bir olaydır. Bu noktada devreye sosyal sağaltım uzmanı olarak sosyal çalışmacı girer; toplumsal ve sosyal uyumun sağlanması için mesleksel müdahale tekniklerini kullanır.

Bir doğal yıkımla ortaya temel ivedi gereksinimler çıkıyor. Bunlar, beslenme, barınma, sağlık (ve temizlik) hizmetleridir. Bunun ardından, depremden etkilenen her yaştan insan için toplumla ve doğal çevreleriyle yeniden gerilimsiz ve barışık yaşayabilmeleri için sosyal rehabilitasyon gerekiyor. Ve bir süre bu hizmetlerin çadırlarda verilmesi gerekiyor. *Yani insanları doğal yaşamlarına döndürmek ve doğal işlevlerini yeniden kullanabilme yetilerini geliştirmek işlemi doğal olmayan koşullarda gerçekleştirilmek zorunda.* Çünkü, içinde çalışılacak yapılar hep yıkılmış.

Sosyal çalışmacının deprem sonrası insanlara yönelik hizmetleri sosyal sağaltım ve sosyal rahabilitasyon ve sosyal bakımdır. Sosyal çalışmacı bu hedeflerine sosyal destek hizmetleriyle ulaşır. Sosyal destek sistemleri üç boyutludur. Maddi destek (para, beslenme, barınma, eşya vb.), duygusal ve psikolojik destek (sözel destek, güçvericilik), bilgi desteği (danışmanlık). Tufan, bu üç destek boyutuna bir dördüncü desteği katmakta ve buna güvence veren destek adını vermektedir. Bu destek türü ilk üç desteğin sağlanmasıyla ancak gerçekleşebilir (Tufan 1999).

Deprem, sosyal sorunlar yarattıkça sosyal mesleklere de çalışma alanı ve hizmet modelleri yaratır ve bu modeller uygulama içinde gelişir ve boyutlanır; tıpkı Marmara ve Düzce

depremlerinde sosyal çalışma, çocuk gelişim ve eğitimi ile psikolojik gibi mesleklerde olduğu gibi.

SOSYAL ÇALIŞMANIN TARİHİNDE DOĞAL YIKIMLARIN YERİ

Sosyal çalışma mesleğinin ortaya çıkmasında iki tarihsel gelişmenin birarada büyük rolü vardır. Bunlardan biri sanayi devrimi ve bu sürecin yarattığı topraktan kopma, işsizlik, yoksullaşma vb. olaylardır. İkinci de savaşlar gibi insan iradesiyle yaratılmış kitlesel yıkımlardır. Bunlar aile parçalanması, çocuğun, kadının, yaşlının yalnız kalması, sokakta kalması, hastaların, özürülülerin artması, gelecek güvensizliği, işsizlik, açlık, kıtlık ve salgın hastalıklar gibi olumsuz sonuçlara yolaçarlar. Yaralanmış toplum yaratır bu tür olaylar; hasta toplum yaratır. Böylesi toplumların yeniden sağlığına kavuşturulması, eski dengelerini, dirikliğini (dinamizmasını), üretkenliğini, birey ve toplum olarak içsel uyumunu ve toplumsal mutluluğunu yeniden kazanması, hatta, daha üst düzeyde kazanması için alınması gereken önlemler ve yapılması gereken "işler" bir bütünlük içinde sosyal çalışma mesleğinin ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Meslek, giderek belli bir dizge, plan, program, ilke ve etik çerçevesinde yürütülen çalışmalarla yaratılan kuramların ışığında kendisini belirlemiştir. Daha önce dinsel kuruluşların yaptığı çalışmalarla dizgeleşmeye başlayan sosyal çalışmalar çağdaş devlet aşamasında dinsel yardım kimliğinden sıyrılarak devletin sosyal devlet boyutunda olmazsa olmaz hizmetleri arasında girmiştir.

Sanayileşme ve savaşlar diye başlıklandırabileceğimiz bu iki ana kategori kapsamına daha sınırlı olduğunu benimsemek koşuluyla doğal yıkımları da yerleştirebiliriz. Doğal yıkım insanları, önce savaşlarda olduğu gibi, canlarından eder. Geride kalanları yalnız, öksüz, yetim, aç, yoksul bırakabilir. Ekonomik dengeleri, gelir dağılımını altüst edebilir. Gelir kanallarını tıkar, işsizliği artırır, işsizliğin yaratacağı sorunları körükler. Özürülü insanların sayısını çoğaltır, insanları toplum içinde yalnızlaştırır, güvensiz, ürkek, duruma göre içe kapalı, çekingen ya da saldırgan yapar, dayanışma duygularını beslediği denli düşmanlıkları da kışkırtır. Bunlar, toplulukta ya da toplumda dengeleri, ilişkileri, dinginliği ve refahı bozar.

Bu durumlar bireylerin yaralarının sarılabilmesi için, açlığın, işsizliğin, yoksulluğun bireyler üzerindeki baskın ve ağır etkilerinin hafifletilebilmesi için müdahaleyi gerekli kılabilir. Bu müdahale araçlarından biri de akla gelebilen diğerlerinin yanısıra sosyal çalışma mesleğidir. Bu anlamda, sosyal çalışma bir müdahale mesleğidir. Bireyleri, toplulukları ve toplumların dengelerini bozmamak, bozulan dengeleri yeniden kurmak, huzur ve refah ortamını sosyal boyutta yaratmak için yapılan her türlü müdahale sosyal çalışmanın işlevleri arasındadır. Bunlar Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulunda verilen derslerde şöyle kategorize edilir. Sosyal çalışma mesleğinin sağaltıcı, koruyucu-önleyici, geliştirici-değiştirici işlevleri bulunmaktadır.

Avrupa'da sosyal çalışma mesleğinin ortaya çıkmasında sanayileşme

ve savaşlar büyük etken olmuştur. Bunların doğurduğu sorunlar bireyleri kitlesel boyutta etkilemiştir. Buna karşı alınan önlemler, yapılan müdahaleler zaman içinde dizgeleşerek sosyal çalışma mesleğini oluşturmuştur.

Avrupa'da 18. yüzyılda belirginleşen ve sorunlarını yaygınlaştıran sanayileşme sürecini Alman toplumbilimci Mollenhauer (1968) sosyal çalışma mesleğinin başlangıcı olarak görüyor. Oysa İtalyan tarihçi Montanari bu "savaş, açlık, kıtlık ve salgın hastalıklar"ın tarihini, kendi deyişiyle bu "topyekun çaresizlik" tarihini Avrupa için 3. Yüzyıla dayıyor (1995, 15). Sanayileşme öncesi yaşanan bu çaresizlikler ile devlet değil din kurumu başetmeye uğraşmış idi. Aynı, İslamın girişinden sonra, yani 1000. yüzyılın başlarında Anadolu'da bu tür kitlesel yoksulluk, açlık ve hastalıklara karşı İslam dininin vakıflar aracılığıyla müdahaleleri gibi^(*). Daha sonra, her boyuttaki felaketlerle uğraşma çabaları meslekleşti ve sosyal çalışma mesleği doğdu.

Konuyu bu genel yaklaşımdan alarak hemen Türkiye'de deprem sorununa getirmek istiyorum. Çünkü felaketlerin tarihi sonsuzluğu içerir

(*) İlginç olan şudur. İslamda ve Hıristiyanlıkta sosyal çaresizliklere karşı dinler müdahaleci olurken, İslamdan önceki Türk toplumlarında sosyal çaresizliklere karşı merkezi otorite (devlet, hükümet) çözümler üretiyordu. Ortaasya'da, Asya tipi üretim biçiminde devletin susuzluğa karşı arklar, sulama kanalları açması, açlığa karşı yemek dağıtması gibi. Bunun öyküleri Orhun yazıtlarından çıkarılabilir. (Bakınız: Talat Tekin, 1988)

ve tüm sosyal boyutlarıyla bugüne uzanır.

DEPREMİN SOSYAL YÜZÜ

Türkiye'de depremler Cumhuriyet'ten sonra toplumu oldukça etkilemiş ve ancak kalıcı sonuçları bugüne değin istendik ölçüde birike-memiştir. Bu konuda yapılan araştırmaları bulmak olası değildir. Kısa bir araştırma sonunda ulaştığım 1995 Dinar depreminden bir yıl sonra Dinar'da yaşayan halka uygulanan bir soru kağıdının sonuçları sosyal bulgular içeriyor. Bu nedenle konumuzla ilintili görerek alıntılar yapıyorum.

1995 yılında Dinar'da yaşanan ve büyük zararlara yolaçan depremden sonra bölgede bir alan araştırması yapan Yrd. Doç. Dr. Dolunay Şenol Çevik'in genel yorumu şudur^(**):

(**) Sözkonusu araştırmada araştırma ve rapor yazım teknikleri açısından kimi yanlışlıklar bulunmaktadır. Bu yazıdan amaç, araştırmacıyı eleştirmek olmadığı gibi yazının konusu da olmadığı için baştan sona bu hataların burada ele almak istemiyorum. Ancak alıntı yaptığım bulguların okuyucu tarafından değerlendirilmesinin tam yapılabilmesi açısından bu hataların da değerlendirilmeye katılmasının doğru olacağını düşündüğümünden birkaç örnek istiyorum: Araştırmada sınırlılıklar ile sınırlama karıştırılmış, sınırlılıklar başlığı altında araştırma sınırlamaları yazılmıştır. Yeri yanlıştır. Sayılıtlar beklenen sayılıtlar değildir. Zaten araştırma raporunda, sayılıtlar... varsayılmıştır, denmekle sayılıtlar ile varsayım karıştırılmıştır. Varsayımın, ayrıca, "hipotez", "denence" olarak kullanılması sayılıtlar bölümünde sayılıtlar ile varsayımın anlam karışıklığına düşüldüğünün işaretidir. Öteyandan araştırmada hem amaçlar ve bu başlık altında varsayım anlamında sorular

"Aradan geçen süre içinde Dinar'da fiziksel çevre, sosyokültürel hayat, aile hayatı, ekonomi, eğitim, dünyaya bakış açısı vb. pekçok şey eskisinden farklı olmaya başladı (Çevik, 1998, 1). Araştırmanın sonuç bölümünde de benzer yorum şu tümcelemlerle yapılmış: "Depremden sonra ilçe sosyokültürel, ekonomik, fiziki ve psikolojik olarak oldukça değişikliğe uğramıştır." (s. 193).

Bu değerlendirmeyi Marmara depremine taşırsak deprem bölgesinde de birçok şeyin temelden değişeceğini öngörebiliriz. Çeşitli gazetelerde çıkan değerlendirmelerde depremin "milat" olarak anılmasında bu değişiklik özleminin yeri vardır.

Şimdi bu araştırmadan sosyal çalışma ve sosyal hizmetleri ilgilendiren sonuçları vermek istiyorum.

Dinar'da resmi anlatımlara göre 1 Ekim 1995'te yaşanan depremden tam bir yıl sonra, yani Kasım 1996'dan başlayarak çadırdaki yaşayan insan kalmadı. Demek ki, Marmara depreminden daha küçük olan Dinar depreminin konut sorununun çözülmesi bir yılı almış. Bu saptama,

solunmuş, hem de ayrıca varsayımlar başlığı konmuştur. Araştırma bulgularının amaçtaki sorularla mı yoksa varsayım bölümündeki varsayımlarla mı ilgili olduğu sorusu bile karışıklık yaratmaktadır. Ayrıca dilde bütünlük görülmediği gibi çizelgelerde de düzen bulunmamaktadır. Örneğin, Tablo 90 ile Tablo 21'de aynı tablo iki kez kullanılmıştır. Metinde adığeçen kaynak kaynakçada bulunmamaktadır (Örnek: Öztin, 1994). Kitapta ayrıca dil ve dizgi yanlışlıkları çoktur. Bunlar ilk elde gözbebatan yanlışlıklardır. Araştırmada yaralan konuyla ilgili alıntı ve değerlendirmelerin bu ve benzeri yanlışlıklar gözönüne alınarak değerlendirilmesi uygun olacaktır.

ma, sosyal çalışma mesleği ve sosyal hizmetler açısından binlerce konutsuz insanın önündeki bir yıl için sosyal programlar yapılması görevini işaret eder.

Deneklere sorulan sorulardan birkaçı şunlar:

Deprem anında neler düşündünüz? Yanıtlar: Dinar depremi sırasında deneklerin % 29.7'si paniğe kapılmış, % 27.8'i ailesini, % 13.8'i ölümlü düşünmüş (s. 30).

Deprem anında nasıl davrandınız? Yanıtlar: Deprem anında deneklerin % 49.7'si korku dolu olduklarını söylemişler, % 21.6'sı şaşkın, % 15.3'ü bilinçsizce, % 5'i aptalca davrandıklarını; salt % 10'u soğukkanlı olduklarını belirtmişlerdir. Deneklerin % 14'ü deprem anında nasıl davrandıklarını anımsamıyorlar. Sosyal hizmetler için bu bilgi depremden çıkmış bireye ve gruba mesleksel boyutta yaklaşırken önemli bir veridir.

Depremden sonra çocuklarınızın eğitim durumu nasıl oldu? Yanıtlar: Deneklerin % 14.5'u çocuklarının depremden sonra Dinar dışında daha iyi eğitim aldıklarını söylüyorlar. % 18.3'ü yatılı okula yollanmışlar, % 2.8 veli çocuklarının eğitiminin etkilenmediğini söylemiş ve % 63.3 anababa çocuklarının eğitimlerinin yetersiz ve çok kötü olduğunu belirtmiş (s. 69).

Aile yaşamı ne şekilde etkilendi? Yanıtlar: Değişiklik olmadı diyen % 41.8, akrabalarla birarada yaşadık diyen % 27.7, ailemiz parçalandı diyen % 30.8 (s. 71).

Depremden sonra aile içi ilişkilerinizde değişiklik oldu mu? Yanıtlar:

Samimiyet arttı diyen % 37.5, dayanışma arttı diyen % 20, sakin ve duyarlı olduk diyen % 10.6, sınırlı ve anlayışsız olduk diyen % 27.8, bencilleştik diyen % 3.8 (s. 73).

Soru: Deprem aile ekonominizi nasıl etkiledi? Yanıtlar: % 27 olumlu, % 49.7 olumsuz etkiledi. % 22.7 etkilenmedi (s. 73).

Görülmektedir ki, deprem anında nüfusun büyük çoğunluğu paniğe kapılıyor ve ölümü düşünüyor. Üçtebiri ailesini düşünüyor. Nüfusun yarısı korku duygusunu yaşıyor, üçtebiri şaşkın ve bilinçsiz hareket ediyor, çok küçük bir bölüm soğukkanlılığını koruyabiliyor.

Nüfusun yarıdan fazlası depremle çocuklarının eğitimlerinin kötülediği fikrindedirler. Nüfusun üçtebirinin depremle ilgili olarak ailesi parçalanıyor. Ve deprem aile ilişkilerinde de değişikliklere yolaçıyor. Olumsuz sonuç olarak sakin ve duyarlı, sınırlı ve anlayışsız ve bencilleştikleri duygusundalar.

Öteyandan, araştırmanın bulgularına göre nüfusun önemli bir bölümünün (yarısının) aile ekonomisi sarsılıyor, bozuluyor.

Bu sonuçlar sosyal hizmetlere görevler yüklüyor. Görülmektedir ki, Bu bilgiler sosyal hizmetler için depremden çıkmış bireye ve gruba mesleksel boyutta yaklaşırken önemli bir veridir. Bu verilerden sosyal çalışma mesleği yararlanmak zorundadır. Kuşkusuz olumlu yanıtlar veren yüzdelerin de değerlendirilmelerini gözönüne alarak, olumsuz yanıt veren kesimlerin sosyal sağaltımları için gerekenleri, sosyal hizmetler programlamalı ve uygula-

maya aktarmanın yollarını aramalıdır.

Yukarıda sözü edilen araştırmanın sosyal hizmetler bakımından çıkarılacak genel sonucu şudur: Deprem aileyi sarsar. Deprem aile içi ilişkileri sarsar. Deprem aile ekonomisini sarsar ve deprem eğitimi sarsar. Araştırmadan çıkan bu sonuçları Marmara depreminde de somut olarak yaşayarak gördük.

Araştırma kapsamında olmayan başka sosyal hizmet alanlarında da depremin ne denli tahripkar olduğunu kabul etmek için araştırmaya gerek yok. Marmara depreminin sonuçlarına bakarak ortaya çıkarılabilir. Örneğin, Marmara'da görüldü ki deprem sağlık hizmetlerini ve sağlığı sallamıştır; Adalet hizmetlerini sallamıştır.

Marmara depremi bir sonuç daha yaratmıştır. Aynı kurtarma alanında sivil savunma personelinin olduğu gibi eğitim alanında öğretmenlerin, sağlık alanında doktorların, psikologların, adalet alanında cumhuriyet savcılarını ile cezaevi müdür ve diğer ilgili personelin, ve sosyal hizmetler alanında çalışan sosyal çalışmacıların da depremle ilgili olarak eğitimden (seminerlerden) geçmelerinin zorunluğu da ortaya çıkmıştır.

Bunun gibi, Çevik'in araştırmasındaki anlatımla; "Muhtemel depremlere karşı yöre halkının birincil ihtiyaçlarını depremden en kısa süre sonra karşılayabilecek ilkyardım ve kurtarma çalışmalarını sürdürebilecek, halkın zaruri ihtiyaçlarını tespit edip en kısa süre içinde organize bir şekilde giderebilecek profesyonel bir ekibin oluşturulması da bir başka

önemli nokta." (s. 195). Gerçi, Çevik'in araştırmasında, ben biliyorum, Afyon Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünden giden sosyal çalışmacılar çeşitli çalışmalar yaptılar, ancak, araştırma raporunda sosyal hizmetlerin adı bile yok. Gene de kendisinin yukarıdaki anlatımına katkı olarak söylemeliyim ki, örgütleme, halk katılımını sağlama ve sağlığın sosyal boyutunun gerçekleştirilebilmesi açısından bu takımda her aşamada görev alabilecek sosyal çalışmalılarının bulunması da çağdaş bir hizmet modelinde gereklidir. Depremde kurtarmanın birinci aşaması fiziksel kurtarmadır, ancak, Marmara depreminde görüldü ki, sosyal ve psikolojik kurtarma da kurtarmanın ivedi bir parçasıdır. Aile destek hizmetleri, sosyal (ve sosyopsikolojik) destek hizmetleri, kurtarma sonrası gerekli olabilecek diğer sosyal hizmetler bir depremsonu çalışmasında daha da ağırlık kazanan ve toplum sağlığı açısından kaçınılmaz olan hizmetlerdir(*).

MARMARA DEPREMİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Depremden sonra ortaya fiziksel ve maddi sorunlar çıktı önce. Bunlar bu yazının konusu değil. Hemen ardından toplumsal sorunlarla içiçe, bu yazının ana konusunu oluşturan sosyal sorunlar ortaya çıktı. Depremden etkilenen bireylerin açlık, temizlik, barınma, parasızlık, çocukların gereksinimlerinin giderilememesi vb. gibi. Hemen ardından

paniğin ve korkunun yarattığı örselemeden travmaya değin giden ruhsal sorunlar. Ortada kalan çocuklar, yaşlılar, kadınlar, her yaşta yalnız kalmış insan.. Bunların kaygıları, korkuları, panikleri, ruhsal çökkünlükleri (depresyonları)..

Ana ve/ya babasını yitiren çocukların yakın akrabalarına ulaştırılmaları, yurt ve yuvalara yerleştirilmeleri, koruyucu aile bulunması, yerleştirilmeleri ve gerekiyorsa evlatlık verilmeleri zamanla yarışılması gereken işlerdir. Çünkü, deprem paniğinin aşılamadığı dönemlerde deprem bölgesinde yapılan hırsızlıkların en tüyler ürperteni çocuk hırsızlığıydı. Konu Kocaeli Sosyal Hizmetler İl Müdürü tarafından dile getirildi (Hürriyet, 23.08.1999). Çocuk hırsızlığının rakamsal sonuçları üzerine şu anda bilgimiz yok; bilmek de olanaksız.

Parçalanmış aileler ortaya çıktı. Aileler dağıldı. Birbirlerinin izlerini yitirdiler.

Gençlere enerjilerini boşaltacak olanakların sağlanması sosyal hizmetleri üretenlere düşüyor. Bu konuda kimi girişimler yapılmış. Adapazarı'nda görev yapan sosyal çalışmacılar anlatıyorlar: "Salt çocuklar değil, ergenlerin, yani gençlerin sorunu da yakıcı. Bütün gün boş dolaşmanın zehirli sonuçları var. Onlar için bir oyun alanı, örneğin masa tenisi, voleybol sahası, satranç çadırı filan yaratmak istiyoruz." (Engin, 1999)

Kimi hastaneler yıkıldı, kimisi oturulması riskli duruma geldi. Sağlık hizmetleri bir yandan önem, ivedilik ve yoğunluk kazanırken öteyandan sağlık hizmetlerini aksatacak tüm olumsuzluklar yığıldı.

(*) Bu boyut Çevik'in araştırmasında hiç ele alınmamıştır.

Deprem nedeniyle özel yaşamlarındaki sıkıntılarının yanı sıra üniversite öğrencileri öğrenimleriyle ilgili sıkıntılar da yaşadılar. Kaldıkları yurtlar ve derslikleri yıkıldı ya da oturulamaz duruma geldi. Kredilerini ödeyecek kaynakları yok oldu. Öğrencilerin eğitim ortamları bozuldu; okulları yıkıldı.

Uzmanlara göre depremi yaşayanlar arasında deprem sonrasında farklı tepkiler yaşanabilir. Örneğin duygusal, zihinsel, fiziksel ve sosyal tepkiler. Yazımızı doğrudan ilgilendirdiği için sosyal tepkileri özetleyelim: İş yaşamında, okulda, arkadaşlık ve evlilik ilişkilerinde ya da anababa olarak sorunlar yaşanabilir. Huzursuzluk, güvensizlik, insanlardan uzaklaşma, kendini reddedilmiş ya da terkedilmiş duyumsama, aşırı yargılayıcı ve suçlayıcı olma, herşeyi denetim altında tutma isteği ve genel olarak ilgi azalması gibi duygular. Bunlar, insanın sosyal ilişkilerini ve sosyal çevresini etkiler, değiştirir, geliştirir ya da yokeder. Bu durum Marmara depreminde günümüzüne yaşandı ve gözlemlendi (Hürriyet, 26.08.1999). Bu tepkiler uzun bir süre, aylarca sürebilir.

DOĞAL YIKIM DURUMLARINDA SOSYAL HİZMETLER VE ÖNERİLER

Sosyal çalışma mesleğinin uygulamasını yöreden yöreye, bölgeden bölgeye birbirinden farklı olarak etkileyen birçok etmen vardır. Bunlar, çalışılan toplumun ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yapısı, coğrafya ve iklim koşulları, nüfus yoğunluğu, toplumun yerleşim biçimi, yöre halkının eğitim ve bilinç

düzeyi, erek kitle, gerekseme öncelikleri, çalışılan personelin nicel ve nitel durumudur (Tomanbay, 1992, 166). Bu kadar değişken ve farklılık gösteren etmenlerin hemen hemen tamamı bir doğal yıkımda kendi içlerinde sarsılırlar. Bu sarsıntı sosyal çalışmacının işlevini ve işlerini görmesini daha da zorlaştırır. Ancak, çelişkidir ki, *bu zorlaştıran ortamın yarattığı sorunlar, zaten sosyal çalışmacının başatmak için varolduğu sorunlardır aynı zamanda.*

Marmara depreminde en öncelikli yerine getirilen maddi destek sağlanma sürecinde gazetelere yansıyan düzensizlikler bazında yardımların bir merkezde toplanması, doğru adres ve kişilere yeterli ölçüde sevk edilmesi ve dağıtılması gibi konularda sosyal çalışmacı sözsahibidir. Maddi yardım sadece depremin yakın sonrasında değil aylar hatta yıllar sonra bile bir ölçüde sürebilecektir. Bu nedenle, yardım düzeninin uzun evreli olarak düşünülmesi ve toplanmasından dağıtımına kadar aksatılmadan yürütülmesi sosyal çalışmacılar için mesleksi bir eylemdir.

Depremde günün herhangibir saatinde gerilim yaşayan çocuğundan kadınına, gencinden yaşlısına tüm insanların sıkıntılarını hafifletmek için konuşmak gereksinimi içine girdiklerinde çevirebilecekleri, konuşup boşalabilecekleri, bireysel sorunlarını yöneltebilecekleri bir telefon hattı kurulması düşünülemedi deprem bölgesi için. Bu telefon hattında, hazırlıklı sosyal çalışmacılar başvurulara yol göstermeden sorularını yanıtlamaya, dert dinlemeden sosyopsikolojik destek vermeye değin her türlü sıkıntılı konuda ha-

zırlıklı, eğitilmiş olmalıdırlar. Ve bu telefonla hizmet verenler konuşma, ses tonu ve söz dağarcığı ve ikna gücü bakımlarından da varlıklı ve seçilmiş olmalıdırlar(*).

Avrupa ülkelerinde sosyal çalışmacılardan ayrı bir işlev daha bekleniyor. Özellikle çocuklar ve gençlerle çalışanlar bu gibi durumlarda bir müzik aleti çalıp şarkı söyleyerek erek gruplarını sıkıntılı ortamlarından ve psikolojik baskılarından uzaklaştırırken sanata ve estetiğe de yaklaştırmış oluyorlar. Adeta, doğal yıkım arasında kültür eğitimi veriliyor. Gölcük'te bir çadırköyde "ABD'li Dolly Johnson Depremzedelerin Yardım Meleği Oldu" tümcesiyle verilen fotoğraflı haberde Dolly Johnson şunları söylüyor: "Herkes yardıma muhtaç. Ancak çocukların durumu daha vahim. Buradaki kamp çalışmalarını biraz düzene soktuktan sonra onlara akşamları gitar çalıp şarkılar söyleyeceğim." (Hürriyet, 29.08.1999).

Türkiye'de genel olarak sosyal mesleklerin eğitiminde bir müzik aleti çalmayı öğretmek gibi estetik dersler bulunmadığından çocuklara bir müzik aleti çalmayı eğitsel bir hizmet olarak görme aşamasına gelemedik henüz. (Bunun yerine, Türk Psikoloğlar Derneğinin yaptığı gibi deprem bölgesinde, Gölcük'te

oyuncak çadırı kuruldu, çocukları depremin geriliminin dışına çıkarabilmek için(**).)

Sosyal çalışmacılar deprem bölgelerinde sürekli ve düzenli olarak veri toplama ve değerlendirme çalışmaları yapmalıdırlar. Bundan, ilerdeki bir doğal yıkım durumlarında yapılacak hizmetlerin verileri çıkarılabilir.

Yurttaşlar bir doğal yıkım anında ve sonrasında, ilk elde nereye başvuracaklarını bilemez durumda olmaktadır. Bunlara ivedi yol göstermek de sosyal çalışmanın görevidir. Bu konuda doğal yıkımlardan önce hazırlıklı olan İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri devreye girip halkı istekleri doğrultusunda yönlendirmelidir. Bu, sosyal çalışmanın danışmanlık işlevidir.

Sağlık alanında ise deprem bölgelerindeki hastanelerde tıpsal sosyal hizmetin önemi daha bir büyük. Çünkü yaralı olup da deprem bölgesinde bir hastanede (ya da çadır hastanede) kalan ya da başka bir kentteki hastaneye götürülen kişiler evlerinin ve ailelerini akıbetlerini bilmek isteyecekler, gündelik birçok işlerinin hastaneden çözülmesini takıntı durumuna getirebileceklerdir. Sosyal çalışmacılar için olgu yönetimi bu tür durumlar için geçerli bir yöntemdir.

Deprem bölgesini terketmek isteyen kişi ve ailelere, gittikleri yörelerde aradıklarını bulamayıp, istedikleri düzeni kuramayıp eski yerleşimleri-

(*) Depremzedeler için bu telefon hattı depremzedelerin sorunları için kurulamadı, ancak, depreme para sağlamak için kuruldu. Telekom "Özel servis numaralı deprem hattını" hizmete soktu. Belirlenmiş numarayı arayanlardan kesilecek 938.000 TL telefon faturalarına işlenecek ve toplanan para depremzedelere aktarılacak (Hürriyet, 27.08.1999)

(**) Oyun çadırı fikri, ilginçtir. İlk kez Milliyet gazetesinde haberci Julide Sevim'in yazısında gözüme çarpmıştı (Milliyet, 23.08.1999). Bir süre sonra gerçekleşti (Radikal, 01.09.1999).

ne geri dönmek isteyenlere gitmek istedikleri yere değin yol parası ve cep harçlığı, kumanya sağlanması sosyal çalışma mesleğinin ilk ve temel hizmetlerinden birisidir. Bu hizmetler sosyal çalışmanın yardım işlevinden doğar.

Depremde zarar görenler için hukuksal danışmanlık da ivedi önem taşıyan bir hizmet. Yaşamın hemen her alanında depremzedelerin hak yitimine uğramamaları için, konutlarının yıkılmasıyla ilgili davalardan, yıkılmış evlerinin kooperatif borcunu ödeyip ödemeyeceğine, enkaz altında belgeleri yitmiş ödemeleri ya da alacaklarına, işyeri yitimi, çalışmadıkları günlerin ücretlerini alabilip alamayacaklarına, sigorta şirketleriyle iletişim ve sorunlarına, ölen yakınları ya da yakınlarının ortada kalan çocuklarının güven altına alınmalarına ilişkin çok geniş bir yelpazede hukuksal sorunları ya da danışma gereksinimleri olacaktır. İstanbul Barosu bu konuda girişimde bulunmuş, ancak bu hizmet gazetelerin haberleri arasında sıkışıp kalmıştır. Hukuk danışmanlık hizmetlerinin verildiği ve nerede ne zaman verildiği konuları mağdur halka bir kanal tarafından iletilmelidir. Bu danışmanlık hizmeti de bütün dünyada sosyal hizmetlerin görevidir. Bunun yanısıra borçların (kooperatif, kredi borcu vb. gibi) depremzede için mağdur etmeyecek akılcı bir plan içinde ödenmesi konusunda sosyal çalışmacı borçlu ile alacaklı arasında sosyal bir arabulucu olabilir; sorunu karşılıklı anlayış içinde zamana yayıp çözümleyebilir. Özellikle Fransa'da sosyal çalışmacılar salt bu konuda uzmanlaşarak hukuksal arabuluculuk masalarında görev alıyorlar.

Deprem sosyal hizmet yönetimlerini ilgilendiren bir konuyu daha ortaya çıkardı. Halkın ve hatta medya mensuplarının sosyal hizmetlerden ne denli habersiz olduğunu. Yıllar önceden belleklere kazınmış bir Çocuk Esirgeme Kurumu adı ve bu kurumun, adı üstünde, çocuklarla ilgilendiği bilgisi dışında ne medyada ne halkta "TC Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu" üzerine bir bilgi yok. Adları daha bir yerleşik olan psikoloğlar ve öğretmenler gazetelerde daha bir sık anıldılar deprem sonrasında. Deprem olup, çocuklar sokakta kalıp, hatta çocukların sokakta kalacağı düşüncesi dayatınca çocukların geleceğini düşünen haberciler sosyal hizmetler dışında polisten öğretmene, gönüllü hanımlardan psikoloğlara değin akıllarına gelen her türlü kurumu, mesleği ve kişiyi devreye soktular. Çünkü sosyal çalışmacılar onların bilgi portföylerinin çok dışındaydı. Örneğin, Hürriyet gazetesi 23.08.1999 günü "Bu telefonları saklayın" ana başlığıyla kriz merkezleri ve masalarının telefon numaralarını yayınladı. İlçe ve beldelerdeki kriz masalarının yanısıra konuyla doğrudan ilgileri olan Başbakanlık, İçişleri, Sağlık, Bayındırlık ve İskan Bakanlıkları ile Genelkurmay, Kızılay, Ankara Valiliği ile Başkent Üniversitesinin telefon ve fax numaralarının arasında bölgede yoğun çalışmalar yaptıklarını bildiğim Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün, İl Müdürlüklerinin ya da herhangi bir sosyal hizmetler çadırının telefon numarası yoktu (Hürriyet, 23.08.1999). Bu, tanımamadır. Buna benzer bir başka bilgisizlik daha ortaya çıktı. Öyle ki, Hür-

riyet gazetesinden Fatih Altaylı Teke Tek köşesinde deprem sonrası başlık atıp uyarı görevini yerine getiriyor ve "Koruyucu aile için acil yasa" çıkarılması gerektiğini söylüyordu. Yani koruyucu aile hizmetinin ya depremle ilgili olarak yeni keşfedildiği ya da yasadışı, gönülle işleyen bir hizmet olduğu bilgisine sahipti (Hürriyet, 25.08.1999). Adını duyduğu koruyucu aile kurumunun yasa-sının olabileceği aklına gelmiyordu ve bu iş için yeni yasa çıkarılmasını istiyordu. Bilmiyorum bir yetkili makam yazı ya da telefonla kendisine bu işin yasa-sının yıllardanberi varolduğunu ilettiler mi? Özetle, a) SHÇEK böylesi durumlarda bütün çalışmalarının yanısıra yazılı, sözlü ve görüntülü basın ile de sıkı bir iletişim kuracak örgütlenmeyi gerçekleştirmeli; (b) deprem dönemi dışında da sosyal hizmetler üzerine kamuoyu ve özellikle medyanın aydınlatılması için projeler geliştirmelidir.

Öteyandan Devletin tüm katları gibi SHÇEK Genel Müdürlüğünün de depremde çocuktan yaşlıya, özür-lüden diğer gereksinim gruplarına değin depremde açığa çıkmış insanlara elini uzatmada geç kalma-dığını ummak istiyorum. Bu gibi durumlar için SHÇEK Genel Müdürlüğü acil eylem planının tozlu raflarda değil masa üzerinde sürekli durmasının gereğini sizin yakalayan deprem göstermiş olmalıdır. Bu durum sosyal hizmetler alanında çalışan diğer tüm kamu kuruluşları ve birimleri için de geçerlidir.

Marmara depremi konusunda sosyal hizmet uzmanlarının meslek örgütü olan Sosyal Hizmet Uzman-ları Derneğinin bir varlık göstere-

memesi, herhangi bir çalışmaya katılamaması üzüntü verici oldu. Oysa dernek, yani bir gönüllü örgüt olarak sosyal çalışmacıların gönül-lülük gizilgüçleri deprem bölgesine ve olayına aktarılabilirdi. Türk Psikoloğlar Derneğinin yaptığı gibi acil bir "Sosyal Hizmet Kılavuzu" kitapçığı yayınlanıp deprem bölge-sinde dağıtımı sağlanabilirdi. Kaldı ki, bu konuda sosyal çalışma mes-lek olarak eşgüdüm şansı yüksek bir konumda bulunmaktadır; çünkü her ilde ve ilçede Sosyal Hizmet Müdürlükleri vardır. Dernek aracılığıyla gazetelerde çıkacak sosyal hizmet kriz merkezlerinin telefonları hizmetlerin işleyişini kolaylaştırabilirdi(*). Böyle bir çalışma salt derneği tanıtmakla kalmaz, salt mesleği tanıtmakla kalmaz aynı zamanda deprem bölgesindeki sosyal hizmet alanında yaşanan karmaşaları da büyük ölçüde önlerdi.

Sosyal çalışmacılar deprem bölgele-rinde gece gündüz çalışan, kendi özel dertlerini geriye iterek başkalarının yaşamını kurtarmak, başkasına yardım etmek için çırpınan ve bu süreç içinde uyku ve beslenme dü-zeni bozulan insanlara da gereki-yorsa yardım etmelidir. Onlara sosyopsikolojik destek sunmalı,

(*). Örneğin Türk Psikoloğlar Derneğinin Ankara, İstanbul İzmir ve Bursa Şubelerinin telefon ve fax numaraları gazetelerde büyük puntolarla yayınlandı (Hürriyet, 26.08.1999). Bunun gibi İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, İstanbul Marmara Eğitim Vakfı gibi gönüllü hizmet yapan birçok kuruluşun telefon ve fax numaraları çeşitli gazetelerde yayınlanmıştır (Cumhuriyet, 28.08.1999). Birçok gönüllü kuruluş bu hizmet ve tanıtım olanağını çok iyi kullandı.

yönetim (süpervizörlük) işlevlerini yürütmelidir. Çünkü yardım için kendi zamanını, enerjisini harcayan, beden ve ruh sağlığını riske atan, sosyal düzenini gönüllü olarak bozan bu insanlara da zaman zaman sosyal ve ruhsal destek gerekli olabilir.

Evi yıkılan ve yaşadığı kenti terkeden insanların ve ailelerinin yeni yerleştikleri ortamlarda yeni konut edinme, yeni iş edinme, çocukların eğitim kayıtları, çevreye alışma, yeni arkadaşlar kazanma, yeni çevreye uyum gösterme gibi birçok gereksinimleri olacaktır. Örgütlü hizmetleriyle sosyal çalışmacılar birey ve ailelerin bu tür sorunları için de devrede olmalıdır.

Sosyal çalışmacılar çalıştıkları insanların depremle ilgili içsel tepkilerini, zamanında anlayarak sosyopsikolojik yaklaşım ve tekniklerle hafifletmeye çalışabilirler. Bu da onların görevleri arasındadır.

Birçok gönüllü kadın örgütü deprem bölgesindeki çocuklar ve kadınlar için birşeyler yapmak istediler ve nereden, nasıl başlayacaklarını bilmiyorlardı. Ne bilgi almak, ne yönlendirilmek, ne destek sağlamak için başvuracakları bir yer vardı. Böyle bir makamın örgütlenmesi, varsa netleştirilmesi, gönüllü çalışmaların resmi hizmetlere katkı ve destek bakımından yararlı olabilmeleri için gereklidir. Bu örgütlenme iki bazda olabilir. Resmî bir kurum, bu SHÇEK olabilir, gönüllü kuruluşlar eşgüdüm merkezi olarak çalışır; ya da, gönüllü kuruluşlar kendi aralarında bir gönüllü örgütlenmeyle eşgüdümü sağlarlar. Böyle bir gönüllü örgütlenme de iki zamanda yapılabilir. Birincisi, gereksinim du-

rumunda eşgüdümlü çalışabilmek için önceden sağlanmış ve sürekli toplantılarla sürdürülen bir birlikteliktir. İstenen doğaldır ki bu olmalıdır. İkincisi, Marmara depremi gibi özel durumlarda hızla biraraya gelecek olan gönüllü kuruluşlar ya da gönüllü kuruluşlar dışındaki diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte hızla bir eşgüdüm merkezi kurulmasıdır. Bu zaman yitirten bir yöntemdir. Özleneri durum sürekli birliktelik ve işbirliğidir.

Bir başka önemli konu da deprem bölgesinde olası (ve hatta olduğu savlanan) çocuk hırsızlığıdır. SHÇEK elemanlarının polis ile işbirliği içinde bu olayın önlemesi için eşgüdüm içinde çalışmaları ve sokakta kalmış her yaşta çocuğu durumlarına göre farklı yöntemlerle ilk fırsatta koruma altına almaları zorunludur. Bu arada polisin konu üzerine duyarlılığını artırıcı çalışmalar da sosyal çalışmacının görevleri arasına girer.

Sosyal çalışmayı dolaylı olarak ilgilendiren bir öneri de şudur: Depreme dayanıklı konut yapımı konusunda tüm ülkede, ancak, özellikle deprem bölgelerinde yaygın bir halk eğitimi başlatılmalıdır. Halka satın alacağı ya da kiralayacağı konutların depreme dayanıklı olup olmadığını inceleme anlayışı kazandırılmalıdır. Bu hizmet sosyal hizmetlerin geliştirme işlevi kapsamında yer alır.

Çadırkentlerde bit, pire, uyuz, ishal tehlikesi, yıkıntılarda salgın tehlikesi, sağlık birimlerinin suların klorlanması, klor tabletleri dağıtılması vb. gibi hijyenik önlemleri almasını, sosyal birimlerin halkı konu üzerinde aydınlatacak, önlem alma düzeyine

getirecek sosyal çalışma tekniklerini kullanmasını zorunlu kılabilir.

Bir gözlemimi belirtmek istiyorum. Marmara depremi sivil ve özel kişiler ile gönüllü kuruluşlar gözünde sosyal hizmetleri tanıttı, anlamlandırdı, önemini kavratıldı. Resmi ve yerel kurumların yanısıra gönüllü ve özel kuruluşlar da rehabilitasyon merkezinden eğitim ve oyuncak çadırına değin girişimlerde bulundular Sosyopsikolojik destek hizmetlerinin önemini desteklediler. Sosyal sorunların sosyal hizmetleri dayattığı yerde sosyal hizmetler belli kesimlerde gerekliliğini duyumsattı.

Yukarıda yazdığım önerilerin birçoğu için Türkiye'nin sosyal kategorilerinin henüz hazır, hazırlıklı ve deneyimli olmadıklarını biliyorum. Bu hizmetler için gerekli anlayışın bile uygulamaya dönüşecek bir olgunluğa ulaşmadığı kanısındayım. Gene de önerileri kayda geçirmeyi anlamlı buldum(*). Yürürlüğe girebilecek olanlar hemen, diğerleri anlayış, ortam, kadro olarak hazır olduğumuz zaman sosyal çalışmanın portföyüne alınabilirler. Bilinmelidir ki, bu hizmetler, sosyal hizmetler, gelişmiş ülkelerin dünyasında dizgeleşmiş günlük hizmetlerdir.

(*) Ay:ıca, depremde sosyal çalışmacının yapması gereken hizmetler kategorileştirilerek bir el kitapçığında derlenmiştir. (Bkz: Tomanbay (1999c)). Antalya'da resmi ve gönüllü kurum ve kuruluşlarda çalışan bir grup sosyal çalışmacının katkılarıyla hazırlanan el kitabı Akdeniz Üniversitesinden istenebilir.

KAYNAKÇA

ALTAYLI, Fatih. "Koruyucu Aile İçin Acil Yasa", *Hürriyet Gazetesi*, 25.08.1999.

Cumhuriyet Gazetesi, 28.08.1999; 10.09.1999.

ÇEVİK, Dolunay Şenol. "Dinar ve Deprem", Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi. Deprem Araştırma Bülteni, Y. 25, S. 78, Ekim 1998.

ENGİN, Aydın. "Çadırkentlerin Sessiz Kahramanları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 03.09.1999.

Hürriyet Gazetesi, 23.08.1999; 26.08.1999; 27.08.1999; 14.09.1999; 04.09.1999. (Akdeniz Bölge Eki)

MIHÇIOĞLU, Cemal. *Sözcüklerin Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996.

Milliyet Gazetesi, 23.08.1999.

MOLLENHAUER, Klaus. *Einführung in die Sozialpädagogik*, 4. Auflage, Weinheim/Berlin: Julius Beltz, 1968.

MONTANARI, Massimo. *Avrupa'da Yemeğin Tarihi*, Çev: Mesut Önen; Biranda Hinginar. İstanbul: Afa, 1995.

Radikal Gazetesi, 01.09.1999.

SEVİM, Jülide. "Ömür Boyu Korku", *Milliyet Gazetesi*, 23.08.1999.

TEKİN, Talat, *Orhun Yazıtları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, 1988.

TOMANBAY, İhan. *Ana ve Çocuk Sağlığında Sosyal Boyut*, Ankara: Doruk, 1992.

Sosyal Çalışmayı Yayınlamak, Ankara, SABEV, 1999a.

Sosyal Çalışma Sözlüğü, Ankara, Selvi, 1999b.

TOMANBAY, İhan ve ark. *Doğal Yıkımlarda Sosyal Hizmetler - Kılavuz -*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi AKSUM Yayını, 1999c.

TUFAN, Beril. "Deprem ve Sosyal Destek Hizmetleri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10.09.1999.

*

